समाप्तात्रेयं स्कन्दमहापुराणान्तर्गतद्वितीयवैष्णवखण्डस्यविषयानुक्रमणिका

इतिविद्वज्जनकृपाभिलाषिणौ लक्ष्मणदुर्गाभिजन (लक्ष्मणगढ-सीकर निवासि) ब्रह्मदत्तत्रिवेदि—नवलदुर्गवास्तव्य (नवलगढ़-जयपुर निवासि) रामनाथदाधीचौ ।

——*:०:*——

शुभमस्तु सताम् ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

श्रीमन्महर्षिवेदव्यासप्रणीतम्

स्कन्दपुराणम्

तस्येदं द्वितीयंवैष्णवखण्डम्प्रारभ्यते

प्रथमोऽध्यायः

तत्राऽऽदौवेङ्कटाचलमाहात्म्यम्

नारदस्यसुमेरुशिखरस्थयज्ञवराहदर्शनम्

व्यास उवाच

पावनेनैमिषारण्ये शौनकाद्या महर्षयः । चक्रिरे लोकरक्षार्थं सत्रं द्वादशवार्षिकम् ॥१॥

तानभ्यगच्छत्कथको व्यासशिष्यो महामतिः ।

मुनिरुग्रश्रवा नाम रोमहर्षणसम्भवः ॥ २ ॥

सम्यगभ्यर्चितस्तेषांसूतः पौराणिकोत्तमः । कथयामास तद्दिव्यंपुराणंस्कन्दनामकम् सृष्टिसंहारवंशानांवंशानुचरितस्य च । कथांमन्वन्तराणां च विस्तरात्स न्यवेदयत् कथास्तीर्थप्रभावाणां श्रुत्वा ते मुनिपुङ्गवाः । ऊचिरे वशिनंसूतंकथाश्रवणकाङ्क्षया

ऋषय ऊचुः

रोमहर्षण सर्वज्ञ पुराणार्थविशारद !। माहात्म्यंश्रोतुमिच्छामोगिरीन्द्राणां महीतले
ब्रूहि त्वं नो महाभाग ! के प्रधाना महीधराः ।

श्रीसूत उवाच

एतमेव पुरा प्रश्नमपृच्छं जाह्नवीतटे । व्यासं मुनिवरश्रेष्ठं सोऽब्रवीन्मे गुरूत्तमः ॥ ७॥

व्यास उवाच

पुरा देवयुगे सूत नारदो मुनिसत्तमः । सुमेरुशिखरं गत्वा नानारत्नसुशोभितम् ॥
तन्मध्येविपुलं दीप्तं ब्रह्मणो दिव्यमालयम् । दृष्ट्वा तस्योत्तरे देशे पिप्पलद्रुममुत्तमम्
सहस्रयोजनोच्छ्रायं विस्तीर्णं द्विगुणंतथा । तन्मूलेमण्डपंदिव्यंनानारत्नसमन्वितम्
पद्मरागमणिस्तम्भैःसहस्रैःसमलंकृतम् । वैडूर्यमुक्तामणिभिःकृतस्वस्तिकमालिकम्
नवरत्नसमाकीर्णं दिव्यतोरणशोभितम् । मृगपक्षिभिराकीर्णं नवरत्नमयैः शुभैः ॥१२
पुष्परागमहाद्वारं सप्तभूमिकगोपुरम् । सन्दीप्तवज्रसुकृतकवाटद्वयशोभितम् ॥ १३॥
प्रविश्याऽसौ ददर्शान्तर्दिव्यमौक्तिकमण्डपम् । वैडूर्यवेदिकं तुङ्गमारुरोह महामुनिः॥
तन्मध्ये तुङ्गमतुलं वसुपादविराजितम् । ददर्श मुक्तासङ्कीर्णं सिंहासनं महाद्युति ॥
तन्मध्ये पुष्करंदिव्यंसहस्रदलशोभितम् । श्वेतंचन्द्रसहस्राभंकर्णिकाकेसरोज्ज्वलम्
तस्य मध्ये समासीनं पूर्णचन्द्रायुतप्रभम् । कैलासपर्वताकारं सुन्दरं पुरुषाकृतिम्
चतुर्बाहुमुदाराङ्गं वराहवदनं शुभम् । शङ्खचक्राभयवरान्बिभ्राणं पुरुषोत्तमम् ॥ १८ ॥
पीताम्बरधरं देवं पुंडरीकायतेक्षणम् । पूर्णेन्दुसौम्यवदनं धूपगन्धिमुखाम्बुजम् १९
सामध्वनिं यज्ञमूर्तिं स्रुक्तुण्डं स्रुवनासिकम् ।
क्षीरसागरसङ्काशं किरीटोज्ज्वलिताननम् ॥ २० ॥
श्रीवत्सवक्षसं शुभ्रयज्ञसूत्रविराजितम् । कौस्तुभश्रीसमुद्द्योतं समुन्नतमहोरसम्
जाम्बूनदमयैर्दिव्यैः सुरत्नाभरणैर्युतम् । विद्युन्मालापरिक्षिप्तशरन्मेघमिवोज्ज्वलम् ॥
वामपादतलाक्रान्तपादपीठविराजितम् । कटकाङ्गदकेयूरकुण्डलोज्ज्वलितं सदा ॥
चतुर्मुखवसिष्ठात्रिमार्कण्डेयैर्मुनीश्वरैः । भृग्वादिभिरनेकैश्च सेव्यमानमहर्निशम् ॥

इन्द्रादिलोकपालैश्च गन्धर्वाप्सरसां गणैः । सेवितं देवदेवेशं प्रणिपत्याऽभिगम्य च
दिव्यैरुपनिषद्भागैरभिष्टूय धराधरम् । नारदः परमप्रीतः स्थितो देवस्य सन्निधौ ॥
एतस्मिन्नन्तरेचाभूद्दिव्यदुन्दुभिनिःस्वनः ॥ २७ ॥
ततस्समागता देवी धरणी सखिसंयुता । सरत्नसागराकारदिव्याम्बरसमुज्ज्वला॥
सुमेरुमन्दराकारस्तनभारावनामिता । नवदूर्वादलश्यामा सर्वाभरणभूषिता ॥ २९ ॥
इलया वै पिङ्गलया सखीभ्यां च समन्विता ।
ततस्ताभ्यां समानीतं पुष्पाणां निचयं मही ॥ ३० ॥
श्रीमद्वराहदेवस्य पादमूले विकीर्य च । प्रणम्य देवदेवेशं कृताञ्जलिपुटा स्थिता ॥३१
तां देवीं श्रीवराहोऽपि ह्यालिङ्ग्याऽङ्के निधाय च ॥ ३२ ॥
पप्रच्छ कुशलं पृथ्वीं प्रीतिप्रवणमानसः ॥ ३३ ॥

श्रीवराह उवाच

त्वां निवेश्यमहादेवि! शेषशीर्षेसुखावहे । लोकंत्वयिनिवेश्यैवत्वत्सहायान्धराधरान्
इहाऽऽगतोऽस्म्यहं देवि ! किमर्थं त्वमिहाऽऽगता ॥ ३४ ॥

पृथिव्युवाच

मां समुद्धृत्य पातालात्सहस्रफणशोभिते । रत्नपीठ इवोत्तुङ्गे सरत्नेऽनन्तमूर्धनि ॥
कृत्वा मां सुस्थिरां देव ! भूधरान्संनिवेश्य च ॥ ३५ ॥
मद्धारणक्षमान्पुण्यांस्त्वन्मयान्पुरुषोत्तम । तेषु मुख्यान्महाबाहो मदाधारान्वदस्व मे

श्रीवराह उवाच

सुमेरुर्हिमवान्विन्ध्योमन्दरो गन्धमादनः । सालग्रामश्चित्रकूटो माल्यवान्पारियात्रकः
महेन्द्रो मलयःसह्यः सिंहाद्रिरपि रैवतः । मेरुपुत्रोऽञ्जनो नाम शैलः स्वर्णमयो महान्
एते शैलवराः सर्वे त्वदाधारा वसुन्धरे । ये मया देवसङ्घैश्च ऋषिसङ्घैश्च सेविताः ॥
एतेषु प्रवरान्वक्ष्ये तत्त्वतः शृणु माधवि !। सालग्रामश्चसिंहाद्रिश्शैलेन्द्रोगन्धमादनः
एते शैलवरा देवि दिशं हैमवतीं श्रिताः । दक्षिणस्यां प्रतीतांस्तुवक्ष्येशैलान्वसुन्धरे
अरुणाद्रिर्हस्तिशैलो गृध्राद्रिर्घटिकाचलः । एते शैलवराः सर्वे क्षीरनद्यास्समीपगाः

हस्तिशैलादुत्तरतः पञ्चयोजनमात्रतः । सुवर्णमुखरीनाम नदीनाम्प्रवरा नदी ॥४३॥
तस्या एवोत्तरे तीरे कमलाख्यं सरोवरम् । तत्तीरे भगवानास्ते शुकस्य वरदो हरि
बलभद्रेण संयुक्तः कृष्णोभक्तार्तिनाशनः । वैखानसैर्मुनिगणैर्नित्यमाराधितोऽमलैः
कमलाख्यस्य सरस उत्तरे काननोत्तमे । क्रोशद्वयार्धमात्रे तु हरिचन्दनशोभिते ॥
श्रीवेङ्कटाचलो नाम वासुदेवालयो महान् ॥ ४६ ॥
सप्तयोजनविस्तीर्णः शैलेन्द्रोयोजनोच्छ्रितः । अस्तिस्वर्णमयोदेविरत्नसानुभृदायतः
इन्द्राद्या दैवतगणा वसिष्ठाद्यामुनीश्वराः । सिद्धाः साध्याश्चमरुतोदानवादैत्यराक्षसाः
रम्भाद्या अप्सरःसङ्घा वसन्ति नियतं धरे !॥ ४८ ॥
तपश्चरन्ति नागाश्च गरुडाः किन्नरास्तथा ।
एतैरधिष्ठितास्तत्रसरितःपुण्यदर्शनाः । सरांसिविविधान्यत्रसन्ति दिव्यानिमाधवि
तीर्थानाञ्चैव सर्वेषां शृणुष्व प्रवराणि वै ॥ ५० ॥
चक्रतीर्थन्दैवतीर्थं वियद्गङ्गा तथैव च । कुमारधारिका तीर्थम्पापनाशनमेव च ॥
पाण्डवं नामतीर्थञ्च स्वामिपुष्करिणी तथा ॥ ५१ ॥
सप्तैतानि वराण्याहुर्नारायणगिरौ शुभे । एतेषु प्रवरा देवि स्वामिपुष्करिणी शुभा
अस्यास्तु पश्चिमे तीरे निवसामि त्वया सह ।
आस्तेऽस्या दक्षिणे तीरे श्रीनिवासो जगत्पतिः ॥ ५३ ॥
गङ्गाद्यैःसकलैस्तीर्थैःसमासासागराम्बरे । त्रैलोक्येयानितीर्थानिसरांसिसरितस्तथा
तेषां स्वामित्वमापन्नं धरे ! स्वामिसरोवरे ॥ ५४ ॥
स्वामिपुष्करिणींपुण्यांसेवितुंदिव्यभूधरे । वसन्तिसर्वतीर्थानितेषांसंख्यांवदामिते
षट्षष्टिकोटितीर्थानि पुण्येऽस्मिन्भूधरोत्तमे ।
तेषु चात्यन्तमुख्यानि षट् तीर्थानि वसुन्धरे !॥ ५६ ॥
पञ्चानां तीर्थराजानां तुम्बोगर्भसमोमहान् । गर्भवासभयध्वंसी स्नातानाम्भूधरोत्तमे

धरण्युवाच

षट्तीर्थानिमहाबाहो! त्वयोक्तानि महीधरे । माहात्म्यंवदतेषांमे यथाकालंयथाविधि

फलानि तेषु स्नातानां नराणाम्वद भूधर !॥ ५८ ॥

श्रीवराह उवाच

नारायणाद्रिमाहात्म्यं वदामि शृणु माधवि । देवाश्चऋषयश्चैव योगिनः सनकादयः
कृतेऽञ्जनाद्रिं त्रेतायां नारायणगिरिं तथा ॥ ६० ॥
द्वापरे सिंहशैलञ्च कलौ श्रीवेङ्कटाचलम् । प्रवदन्तीह विद्वांसः परमात्मालयंगिरिम्
योजनानां सहस्रान्ते द्वीपान्तरगतोऽपि वा । यो नमेद्भूधरेन्द्रंतद्दिशमुद्दिश्यभक्तितः
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ६२ ॥
तस्मिन्षट्तीर्थमाहात्म्यं यथाकालम्वदामि ते ॥ ६३ ॥
शृणुष्वावहिताभद्रेसर्वपापप्रणाशनम् । कुम्भसंस्थरवौमाघे पौर्णमास्याम्महातिथौ
मघानक्षत्रयुक्तायां भूधरेन्द्रे वसुन्धरे । कुमारधारिकानाम सरसी लोकपावनी ॥६५॥
यत्रास्तेपार्वतीसूनुःकार्तिकेयोऽग्निसम्भवः । देवसेनासमायुक्तःश्रीनिवासार्चकोऽमले
तस्यां यः स्नातिमध्याह्नेतस्यपुण्यफलंशृणु । गङ्गादिसर्वतीर्थेषु यः स्नातिनियमाद्धरे
द्वादशाब्दं जगद्धात्रि ! तत्फलं समवाप्नुयात् ।
योऽन्नं ददाति तत्तीर्थे शक्तया दक्षिणयान्वितम् ।
स तावत्फलमाप्नोति स्नाने तूक्तं फलं यथा ॥ ६८ ॥
मीनसंस्थे सवितरि पौर्णमासीतिथौ धरे । उत्तराफाल्गुनी युक्ते चतुर्थे कालउत्तमे
पञ्चानामपि तीर्थानां तुम्बेऽथ गिरिगह्वरे । यः स्नाति मनुजो देवि पुनर्गर्भे न जायते
अग्निवाहस्थितो भानौ चित्रानक्षत्रसंयुते । पूर्णिमाख्येतिथौपुण्ये प्रातःकालेतथैवच
आकाशगङ्गासरितिस्नातो मोक्षवाप्नुयात् ॥ ७२ ॥
वृषभस्थे रवौ राधे द्वादश्यांरविवासरे । शुक्लेवाप्यऽथवा कृष्णे पक्षेभौमसमन्विते
शुक्ले वाप्यथवा कृष्णे भानुवारेण संयुते । पुष्यनक्षत्रसंयुक्ते हस्तर्क्षेण युतेऽपिवा
तीर्थे पाण्डवनाम्न्यत्र सद्भवे स्नाति यो नरः । नेहदुःखमवाप्नोति परत्र सुखमश्नुते ॥
शुक्ले पक्षेऽथवा कृष्णे याऽर्कवारेण सप्तमी । पुष्यनक्षत्रसंयुक्ताहस्तर्क्षेणयुतापिवा
तस्यां तिथौ महाभागे पापनाशनसंज्ञके । तीर्थेयःस्नाति नियमाद्भूधरेन्द्रस्य मस्तके

कोटिजन्मार्जितैः पापैर्मुच्यते स नरोत्तमः ॥ ७७ ॥
शृणु देवि परब्रह्ममनन्ताख्ये महागिरौ । मद्दिव्यालयवायव्ये शिखरे गिरिगह्वरे ॥
देवतीर्थमितिख्यातं तटाकमतिशोभनम् ॥ ७८ ॥
तस्मिन्पुण्यतमे देवि ! स्नानकालम्वदामि ते ॥ ७९ ॥
गुरुपुष्ये व्यतीपाते सोमश्रवणके तथा । दिनेष्वेतेषु यः स्नाति तस्यपुण्यफलं शृणु
यानि कानीह पापानिज्ञानाज्ञानकृतानिच । तानि सर्वाणिनश्यन्ति देवतीर्थेऽतिपावने
पुण्यान्यपि च वर्धन्ते देवतीर्थनिमज्जनात् । दीर्घमायुरवाप्नोति पुत्रपौत्रसमन्वितः ॥
अन्ते स्वर्गं समासाद्य चन्द्रलोके महीयते ॥ ८२ ॥
तद्दिनेष्वन्नदो देवि यावज्जीवान्नदो भवेत् । अतिगुह्यतमं देवि प्रोक्तन्तुभ्यं वसुन्धरे

व्यास उवाच

श्रुत्वाऽथ पृथिवी देवी प्रीतिप्रवणमानसा । इष्टाभिर्वाग्भिरतुलं तुष्टाव धरणीधरम्

धरण्युवाच

नमस्ते देवदेवेश! वराहवदनाऽच्युत । क्षीरसागरसङ्काश वज्रशृङ्ग! महाभुज !॥८५॥
उद्धृताऽस्मि त्वया देव !कल्पादौ सागराम्भसः ।
सहस्रबाहुना विष्णो ! धारयामि जगन्त्यहम् ॥ ८६ ॥
अनेकदिव्याभरणयज्ञसूत्रविराजित !। अरुणारुणाम्बरधर दिव्यरत्नविभूषित ॥८७॥
उद्यद्भानुप्रतीकाश पादपद्म नमोनमः । बालचन्द्राभ दंष्ट्राग्रमहाबल पराक्रम !॥८८॥
दिव्यचन्दनलिप्ताङ्ग ! तप्तकाञ्चनकुण्डल !। इन्द्रनीलमणिद्योति हेमाङ्गदविभूषित !॥
वज्रदंष्ट्राग्रनिर्भिन्न हिरण्याक्ष महाबल । पुण्डरीकाभिरामाक्ष! सामस्वनमनोहर ॥
श्रुतिसीमन्त भूषात्मन्सर्वात्मंश्चारुविक्रम !। चतुराननशम्भुभ्यां वन्दिताऽऽयतलोचन
सर्वविद्यामयाकार शब्दातीत नमो नमः । आनन्दविग्रहाऽनन्त कालकाल नमोनमः
इति स्तुत्वाऽचला देवी ववन्दे पादयोर्विभुम् ।
वन्दमानां समुद्वीक्ष्य देवः फुल्लविलोचनः ॥ ९३ ॥
उद्धृत्य धरणीं देवीमालिलिङ्गेऽथबाहुभिः । आघ्रायधरणीवक्त्रंवामाङ्केसन्निवेश्यच

आरुह्य गरुडेशानं जगाम वृषभाचलम् । मुनीन्द्रैर्नारदाद्यैश्च स्तूयमानो महीपतिः ॥
स्वामिपुष्करिणीतीरे पश्चिमे लोकपूजिते । आस्ते वराहवदनोमुनीन्द्रैस्तत्रपूजितः
वैखानसैर्महाभागैर्ब्रह्मतुल्यैर्महात्मभिः ॥ ९६ ॥

व्यास उवाच

तं दृष्ट्वा नारदः सूत! मुनीनामुक्तवान्पुरा । तदेतदहमश्रौषं तत्र वै मुनिसंसदि ॥ ९७॥
यत्पृष्टोऽहं त्वयासूतमाहात्म्यंधरणीभृताम् । मया तूक्तं यथाबुद्धि नारदाच्चपुराश्रुतम्
य इदं धर्मसम्वादमावयोः सूत! पावनम् । पठेद्वा देवपुरतो ब्राह्मणानां पुरस्तथा ॥
सर्वपापविवर्णानांशृण्वतांभक्तिपूर्वकम् । स प्रतिष्ठामवाप्नोति पुत्रपौत्रैःसमन्वितः
शृण्वतामपि सर्वेषां यदिष्टं तद्भविष्यति ॥ १०१ ॥

सूत उवाच

इति मे भगवान्व्यासःप्रोवाच मुनिसेवितः । यथाश्रुतं मया पूर्वं कृष्णद्वैपायनाद्गुरोः
तत्तथासर्वमेवाऽऽत्र मयाप्युक्तंमुनीश्वराः । श्रुत्वासूतवचस्त्वित्थंते प्रीतमनसोऽभवन्

ऋषय ऊचुः

सूत ! त्वयोक्तं भुवि पर्वतेषु पुण्येषु पुण्यस्य महीधरस्य ।
माहात्म्यमस्माकमहीन्द्रनाम्नः पापापहं मोक्षफलप्रदायकम् ॥ १०४ ॥
ततो वृषाद्रिं सम्प्राप्य वराहोधरणीयुतः । किमुक्तवान्धरण्यै स तन्नो ब्रूहि महामते
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्येधरणीवराहसम्वादे नारदस्य सुमेरुशिखरस्थ-
यज्ञवराहदर्शनप्राप्त्यादिवर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

द्वितीयोऽध्यायः

श्रीवाराहमन्त्राराधनविधिवर्णनम्

श्रीसूत उवाच

शृणुध्वं मुनयः सर्वे कथामुण्यां पुरातनीम् । वैवस्वतेऽन्तरे पूर्वं कृते पुण्यतमे युगे
नारायणाद्रौ देवेशं निवसन्तं क्षमापतिम् । वाराहरूपिणं देवं धरणी सखिभिर्वृता
प्रणम्य परिपप्रच्छ रक्तपद्मायतेक्षणम् ॥ ३ ॥

धरण्युवाच

आराध्यःकेन मन्त्रेणभवान्प्रीतोभविष्यति । तं मे वद त्वं देवेश यःप्रियो भवतःसदा
जपतां सर्वसम्पत्तिकारकं पुत्रपौत्रदम् । सार्वभौमत्वदश्चैव कामिनां कामदं सदा ॥
अन्ते यस्त्वत्पदप्राप्तिं ददाति नियमात्मनाम् । एवम्भूतं वद प्रीत्यामयिवाराहमानद

श्रीसूत उवाच

इति पृष्टस्तया भूम्या प्राह प्रीतिस्मिताननः ।

श्रीवराह उवाच

शृणु देवि परं गुह्यं सद्यः सम्पत्तिकारकम् । भूमिदं पुत्रदं गोप्यमप्रकाश्यंकदाचन ॥
किं च शुश्रूषवे वाच्यं भक्ताय नियतात्मने ॥ ६ ॥
ॐ नमः श्रीवराहाय धरण्युद्धरणाय च । वह्निजायासमायुक्तः सदाजप्योमुमुक्षुभिः
अयं मन्त्रो धरादेवि सर्वसिद्धिप्रदायकः । ऋषिः सङ्कर्षणः प्रोक्तोदेवता त्वहमेव हि
छन्दः पङ्क्तिः समाख्याता श्रींबीजं समुदाहृतम् ।
चतुर्लक्षं जपेन्मन्त्रं सद्गुरोर्लब्धतन्मनुः ॥ १२ ॥
जुहुयात्पायसान्नम्वैक्षौद्रसर्पिःसमन्वितम् । अथध्यानम्प्रवक्ष्यामिमनःशुद्धिप्रदायकम्
शुद्धस्फटिकशैलाभं रक्तपद्मदलेक्षणम् । वराहवदनं सौम्यश्चतुर्बाहुं किरीटिनम् ॥
श्रीवत्सवक्षसं चक्रशङ्खाभयकराम्बुजम् । वामोरुस्थितयायुक्तं त्वया मां सागराम्बरे

रक्तपीताम्बरधरं रक्ताभरणभूषितम् । श्रीकूर्मपृष्ठमध्यस्थशेषमूर्त्यब्जसंस्थितम् ॥
एवं ध्यात्वा जपेन्मन्त्रं सदा चाऽष्टोत्तरं शतम् ।
सर्वान्कामानवाप्नोति मोक्षञ्चाऽन्ते व्रजेद् ध्रुवम् ॥ १७ ॥
प्रोक्तंमया ते धरणियत्पृष्टोऽहंत्वयाऽमले । अतः किन्ते व्यवसितम्ब्रूहि तद्विमलानने

श्रीसूत उवाच

एतच्छ्रुत्वा ततो भूमिः पप्रच्छपुनरेवतम् । केनवाऽनुष्ठितन्देव पुराप्राप्तम्फलञ्च किम्
इति पृष्टः पुनर्देवः श्रीवराहोऽब्रवीदिदम् । पुरा कृतयुगे देवि धर्मोनाम मनुर्महान् ॥
ब्रह्मणोऽमुं मनुं लब्ध्वा जप्त्वाऽस्मिन्धरणीधरे ।
माञ्च दृष्ट्वा वरं लब्ध्वा प्राप्तोऽभून्मामकम्पदम् ॥ २१ ॥
इन्द्रोदुर्वाससःशापात्पुराभ्रष्टस्त्रिविष्टपात् । अनेनेष्ट्वाऽत्र मां देवि पुनःप्राप्तस्त्रिविष्टपम्
अन्येऽपि मुनयो भूमे! जप्त्वा प्राप्ताः पराङ्गतिम् ।
अनन्तः पन्नगाधीशो ह्यमुं लब्ध्वाऽथ कश्यपात् ॥ २३ ॥
श्वेतद्वीपे जपित्वैव बभूव धरणीधरः । तस्माज्जप्यः सदा चेह मनुष्यैश्च धरार्थिभिः

श्रीसूत उवाच

एतच्छ्रुत्वाऽथ सुप्रीता पुनः प्राह धराधरम् ॥ २५ ॥

धरण्युवाच

वेङ्कटाख्येमहाशैले श्रीनिवासोजगत्पतिः । कदाह्यायातिदेवेश श्रीभूमिसहितोऽमलः
कथं कल्पान्तरस्थायी भविष्यति जनार्दनः । एतद्ब्रूहि वराहात्मन्महत्कौतूहलं मम

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये धरणीवराहसम्वादे श्रीवराहमन्त्राराधनविध्यादि
वर्णनं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः

अगस्त्यप्रार्थनयाभगवतःसर्वजनदृग्गोचरत्ववर्णनम्

श्रीवराह उवाच

हन्त ते कथयिष्यामि पुरावृत्तं वरानने !। शृणु पुण्यं महादेवि सभविष्यं सहोत्तरम्
वैवस्वतेऽन्तरे देवि! पूर्वे कृतयुगेऽन्तरे । वायोस्तपो महद् दृष्ट्वा श्रीभूमिसहितोऽनघः

आगच्छच्छ्रीनिवासश्च स्वामिपुष्करिणीतटे ॥ २ ॥
दक्षिणेऽस्मिन्पुण्यतम आनन्दाख्यविमानके ।
वसिष्यति च श्रीकान्तो वायोः प्रियकरो हरिः ॥ ३ ॥
तदारभ्य हृषीकेशः सेनान्याराधितोऽनिशम् ।
आकल्पान्तमदृश्योऽस्मिन्विमानेऽसौ वसिष्यति ॥ ४ ॥

धरण्युवाच

अदृश्यो भगवान्मर्त्यैः कथं दृश्यो भविष्यति ॥ ५ ॥

श्रीनिवासोऽपि देवेशो भवद्दक्षिणपार्श्वगः । एतद्वद सुराधीश! जनैराराध्यते कथम्

श्रीवराह उवाच

अगस्त्योऽस्मिन्समासाद्यदृष्ट्वादेवंसनातनम् । आराध्यद्वादशाब्दंतंप्रीणयित्वापुनःपुनः
ययाचे तत्र सान्निध्यंभवान्दृश्योभवत्विति । एवमुक्तोहृषीकेशः श्रीभूमिसहितो धरे

श्रीभगवानुवाच

अहं दृश्यो भविष्यामित्वत्कृते सर्वदेहिनाम् । एतद्विमानंदेवर्षे न दृश्यं स्यात्कदाचन

आकल्पान्तं मुनीन्द्राऽस्मिन्दृश्योऽहं नाऽत्र संशयः ।
मुनिस्तद्वचनं श्रुत्वा प्रीतः प्रायात्स्वमाश्रमम् ॥ १० ॥
ततश्चतुर्भुजो देवः स दृश्योऽभून्नरादिभिः ।
विमाने मुनिचिन्त्येऽस्मिन्नासिता च तथोत्तरम् ॥ ११ ॥

आराध्यमानः स्कन्देन वायुना सेवितः सदा । एवं गते महाकाले चतुर्युगसमन्विते
अष्टाविंशे तु सञ्जाते द्वापरान्ते वसुन्धरे । युद्धे च भारतेऽतीते तिष्ये सतियुगे तथा
विक्रमार्कादयो भूपाःशकाः शूद्रादयस्तथा । गमिष्यन्तिस्वर्गलोकं मामज्ञात्वावरानने
ततः सोमकुलोद्भूतो मित्रवर्मा महारथः । तुण्डीरमण्डले राजा नारायणपुरे वसन्
भविष्यति वरारोहेमहाभाग्योदयो महान् । तस्मिञ्छासतिभूलोकं धर्मेणपृथिवीपतौ
अकृष्टपच्या पृथिवी सर्वसस्यविभूषणा । निरीतिकोऽभवत्सर्वो जनोधर्मसमन्वितः

तस्य पत्नी समभवत्पाण्ड्यकन्यामनोरमा ।
तस्य जज्ञे कुलोत्तंसो वियन्नामासुतोऽस्यवै ॥ १८ ॥

तस्य पत्नीतुधरणीनाम्नासीच्छकवंशजा । तस्मिन्राज्यंविनिक्षिप्यमित्रवर्मानृपोत्तमः

ययौ तपोवनं पुण्यं वेङ्कटाद्रेः समीपतः ॥ २० ॥

आकाशनामा तु महान्राजाऽभूत्सार्वभौमकः । एकदारव्रतो राजाधरणीसक्तचेतनः २१
यज्ञार्थं शोधयामास भुवमारणितीरतः । काञ्चनेन हलेनैव कृष्यमाणे धरातले ॥२२॥
बीजमुष्टिं विकिरता दृष्टा कन्या धरोद्गता । पद्मशय्यागता रम्या सर्वलक्षणलक्षिता
तप्तजाम्बूनदमयी पुत्रिकेव विराजती । तां दृष्ट्वा स महीपालो विस्मयोत्फुल्ललोचनः
आदाय तनयाचेयं ममैवेति पुनःपुनः । जहर्ष मन्त्रिभिश्चैनं प्राह वागशरीरिणी ॥२५
सत्यं तवैव तनया वर्धयस्व सुलोचनाम् । ततः प्रीतमना राजा स्वपुरं प्रविवेश ह
आहूय धरणीं देवीमिदमाह महीपतिः । देवदत्तामिमां पश्य भूतलादुत्थितां मम

आवाभ्यां तदपुत्राभ्यां पुत्रीयं भविता ध्रुवम् ।
इत्युक्त्वा प्रददौ देव्या हस्ते प्रीत्या वियन्नृपः ॥ २८ ॥

तस्यांगृहं प्रविष्टायांधरणीगर्भमादधौ । वियन्नृपश्चसुप्रीतोवीक्ष्यस्निग्धविलोचनाम्

उवाच फलिता सुभ्रूलता सान्तानिकी च मे । ॥ ३० ॥

अथ सा धरणी देवी काले कमललोचना । सुप्रशस्ते मुहूर्ते च स्वोच्चसंस्थेषु पञ्चसु

ग्रहेषु सुषुवे पुत्रं मेषस्थे च दिवाकरे ॥ ३१ ॥

देवदुन्दुभयो नेदुःपुष्पवृष्टिर्गृहेऽपतत् । ववौ वायुः सुखस्पर्शस्तज्जन्मदिवसे तदा

पुत्रसूतिप्रवक्तृणां सुप्रीतः पुत्रजन्मनि । सर्वस्वदानमकरोच्छत्रचामरवर्जितम् ॥
कपिलाकोटिदानंचऋषभणां शताधिकम् । दिवसेद्वादशे पुण्येजातकर्मादिकाःक्रियाः
चकार नामधेयं च वसुदान इति स्वयम् ॥३४ ॥

श्रीवराह उवाच

आकाशतनयो देवि वसुदानो मनोरमः । ववृधे दिवसैर्बालः शुक्लपक्ष इवोडुराट् ॥
उपनीतोविनीतोऽसौगुरुभिर्ब्रह्मपारगैः । पितुरस्त्राणिशस्त्राणिमन्त्रवत्सोऽप्यशिक्षत
चतुष्पादं धनुर्वेदं साङ्गोपाङ्गमधीतवान् । पिता तेनाऽतिबलिना दुराधर्षः परैरभूत्
आकाश इव निष्पङ्को ग्रीष्मेभानुमता युतः । वैशाख इव मध्याह्ने दुःसहोदुर्निरीक्षकः
इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये धरणीवराहसम्वादेऽगस्त्यप्रार्थनयाभगवतः
सर्वजनदृग्गोचरत्वादिवर्णनंनाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः

उद्यानवासिन्याःपद्मावत्याःसमीपेनारदागमनम्

धरण्युवाच

उक्तं भगवता तस्य वियत्पुत्रस्य नाम च ।
अयोनिजायास्तत्पुत्र्याः किं नाम च तदाऽकरोत् ॥१ ॥

श्रीसूत उवाच

इति पृष्टः पुनः प्राह श्रीवराहो जगत्पतिः ॥ २ ॥

श्रीवराह उवाच

आकाशराजो मतिमांस्तां दृष्ट्वा कमलेक्षणाम् ॥ ३ ॥
पद्मिनीति च नाम्ना वै चकार वसुधासुताम् ।

तां तु यौवनसम्पन्नां सखीभिःपरिवारिताम् ॥ ४ ॥
आरामे विहरन्तीं च शुककोकिलानादिते । यदृच्छयाऽऽगतस्तत्रनारदो मुनिसत्तमः
वनलक्ष्मीमिवाऽऽलोक्य विस्मयादिदमब्रवीत् ॥ ६ ॥

नारद उवाच

काऽसि कस्य सुता भीरु ! हस्तं दर्शय मे तव ।
इत्युक्ता सा सुचार्वङ्गी स्वात्मानं मुनयेऽब्रवीत् ॥ ७ ॥
वियद्राजसुता ब्रह्मँल्लक्षणानि वदस्व मे । इत्युक्तः स तदा प्राह नारदो मुनिसत्तमः

नारद उवाच

शृणु त्वं चारुवदने! लक्षणानि वदामि ते । पादौ प्रतिष्ठितौ सुभ्रुरक्तपद्मदलान्वितौ
पादाङ्गुल्यः समा रक्ता रक्ततुङ्गनखान्विताः । गुल्फौ गूढौ समावेतौजङ्घेचारोमशेशुभे
जानुनीसमसुस्निग्धे समावूरू क्रमादुरू । नितम्बौ पृथुलौ पीनौ जघनंचिन्त्यमेव हि
नाभिर्मण्डलवान्निम्नःपार्श्वौते मेदुरावुभौ । त्रिम्वलीललितंमध्यंरोमराजिविराजितम्
स्तनौ पीनौ घनौ स्निग्धावुन्नतौ मग्नचूचुकौ । करौतेरक्तपद्माभौपद्मरेखासमन्वितौ
सुसूक्ष्मौ रक्तसत्पर्व निरन्तरसमाङ्गुली ॥ १३ ॥
शुकतुण्डसमाकारनखपङ्क्तिविराजितौ । दीर्घौच कोमलौ भद्रे भुजौतेपुष्पदण्डवत्
पृष्टं ते वेदिवद्भाति विलग्नमृजु मध्यमम् । कण्ठस्तु रक्तोदीर्घश्चस्कन्धौचावनतौशुभे
मुखं प्रसन्नं सततमकलङ्कशशिप्रभम् । कपोलौ कनकादर्शसदृशौकुण्डलोज्ज्वलौ॥
तिलपुष्पसमाकारा नासिका ते शुभानने । अकलङ्काष्टमीचन्द्रसदृशोऽतिमनोहरः ॥
दृश्यतेऽयं ललाटस्ते नीलालकसुशोभितः । मूर्धा तेसमवृत्तश्चस्निग्धायतकचान्वितः
स्मितसंशोभिदशनं बिम्बाधरसमन्वितम् ।
मुखं ते विष्णुयोग्यं स्यादिति मे निश्चिता मतिः ॥ १९ ॥
नाभिस्ते दक्षिणावर्त आवर्तइवगाङ्गजः । त्वंहिक्षीराब्धिसम्भूतालक्ष्मीरिवहिदृश्यसे

श्रीवाराह उवाच

इत्युक्त्वा पूजितस्ताभिर्नारदोऽन्तर्दधे तदा ।

एतच्छ्रुत्वाऽथ तत्सख्यस्तामूचुः पद्मिनीं सखीम् ॥ २१ ॥
वनं गच्छाम? पुष्पार्थं वसन्तःसमुपागतः । कर्णिकाराश्चचूताश्चचम्पकाःपारिभद्रकाः
पलाशाः पाटलाः कुन्दा रक्ताशोकाश्च पुष्पिकाः ।
पद्मिन्यः सिन्धुवाराश्च मालत्यो यूथिका लताः ॥ २३ ॥
कह्लारकरवीराश्च सङ्कर्षादिव पुष्पिताः । पुष्पावचयनं कुर्मो वनेऽस्मिन्सुमनोहरे ॥
इत्युक्त्वा ता वनंजग्मुराकाशतनयायुताः । पुष्पाण्याहरमाणास्तुविचरन्त्यस्ततस्ततः
कञ्चिद्गजेन्द्रंददृशुःशुभ्रदन्तद्वयोज्ज्वलम् । गण्डभित्तितलोद्भूतमदधाराढ्ययोज्ज्वलम्
उन्नतं करिणीयूथैः समुपेतं रजोज्ज्वलम् । फूत्कारिपुष्करप्रोद्यच्छीकरापूरिताननम्
दृष्ट्वा चोद्विग्नहृदया वनस्पतिमुपाश्रिताः । एतस्मिन्नन्तरे चाऽऽशु ददृशुर्हयमुत्तमम् ॥
अकलङ्केन्दुधवलं जाम्बूनदपरिष्कृतम् ।
स्फुरद्विद्युल्लतायुक्तशरन्मेघमिवोन्नतम् ॥ २९ ॥
तस्मिंस्तु पुरुषं कृष्णं मदनाकारवर्चसम् । पुण्डरीकदलाकारकर्णान्तायतलोचनम् ॥३०
सुसूक्ष्मक्षौमसंवीतनीलचूलिकयोज्ज्वलम् ।
पद्मरागमणिद्योतिस्फुरत्कुण्डलमण्डितम् ॥ ३१ ॥
सुवर्णरत्नखचितशार्ङ्गदिव्यधनुर्धरम् । अपरेण करेणैव वहन्तं काञ्चनं शरम् ॥ ३२ ॥
पीतकक्षौमसम्वीतकटिदेशं सुमध्यमम् । रत्नकङ्कणकेयूरकटिसूत्रविराजितम् ॥ ३३॥
विशालवक्षः संशोभिदक्षिणावर्तसंयुक्तम् । स्वर्णयज्ञोपवीतेनस्फुरत्स्कन्धंमनोहरम्
ईहामृगं समुद्दिश्य महावेगादनुद्रुतम् । तं दृष्ट्वा विस्मिता नार्यः सस्मितास्तस्थुरत्रवै
तं दृष्ट्वा हयमारूढं गजेन्द्रोनम्रमस्तकः । तुण्डमुद्धृत्य गर्जन्वै विनिवृत्त्ययथौवनम्
तस्मिन्गतेगजेतत्र हयारूढः समाययौ । ईहामृगं विचिन्वानः पुष्पलावीस्समीपतः
ताः समेत्य स चोवाच तुरगोपरिसंस्थितः । अत्रागतोमृगःकश्चिदीहामृगइतीरितः
दृष्टो वा भवतीभिः स ब्रूत मे कन्यका इति ॥ ३९ ॥

श्रीवराह उवाच

प्रत्यूचुस्तास्तु तं कन्या दृष्टोऽस्माभिर्न कश्चन ॥ ४० ॥

किमर्थमागतोऽस्माकं वनम्वरधनुर्धरः । अत्रावध्या मृगाः सर्वे वर्तमाना निषादप !॥
आशु गच्छ वनादस्मादाकाशनृपपालितात् । इति तासाम्वचःश्रुत्वाहयादवरुरोहसः
काम्तु यूयमियञ्चापि कन्यकाम्बुजसन्निभा । सुभगाचारुसर्वाङ्गीपीनोन्नतपयोधरा
ब्रूत मेऽहं गमिष्यामि श्रुत्वा स्वस्याऽऽलयङ्गिरिम् ॥ ४३ ॥
इति तस्या वचः श्रुत्वाधरण्यात्मजयेरिता । सखीपद्मावतीप्राह निषादम्पर्वतालयम्
आकाशराजतनया वसुधातलसम्भवा । अस्माकं नायिका शूर! पद्मिनीनाम नामतः ॥
ब्रूहि त्वं सुभगाकार ! किन्नामा कस्य वा सुतः ।
जातिः का कुत्र ते वासः किमर्थन्त्वमिहाऽऽगतः ॥
इति पृष्टः स ताः प्राह मन्दस्मितमुखाम्बुजः ॥ ४६ ॥
दिवाकरकुलम्प्राहुरस्माकन्तुपुराविदः । तस्य नामान्यनन्तानि पावनानिमनीषिणाम्
वर्णतो नामतश्चापि कृष्णं प्राहुतपस्विनः । ब्रह्मद्विषां सुरारीणांयस्यचक्रंभयावहम्
यस्यशङ्खध्वनिं श्रुत्वामोहमीयुर्हि वैरिणः । यस्य वै धनुषस्तुल्यं धनुर्नैवाऽमरेष्वपि
तं मां वीरपतिं प्राहुर्वेङ्कटाद्रिनिवासिनम् । तस्माददद्रितटात्सोऽहं निषादैरनुगैर्वृतः ॥
मृगयार्थं हयारूढो युष्माकं वनमागतः । मयाऽप्यनुद्रुतः कश्चिन्मृगो वायुगतिर्ययौ
तमदृष्ट्वावनं पश्यन्दृष्टवान्सुभगामिमाम् । कामादिहागतोऽहंवोमयाकिंलभ्यतेस्त्रियम्
इति कृष्णवचः श्रुत्वाक्रुद्धास्ताःपुनरब्रुवन् । आकाशराजोदृष्ट्वात्वांकृत्वानिगडबन्धनम्
यावन्नयति तावत्त्वं गच्छ शीघ्रं स्वमालयम् ॥ ५३ ॥
तर्जितस्ताभिरेवं स हयमारुह्यशीघ्रगम् । युक्तः स्वानुचरैः सर्वैर्ययौ द्रुततरं गिरिम्
इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये धरणीवराहसम्वादे उद्यानवासिन्याः पद्मावत्याःसमीपे
नारदगमनश्रीनिवासमृगयादिवर्णनंनामचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः

पद्मावतीदर्शनेनश्रीनिवासस्यमोहप्राप्तिः

श्रीवराह उवाच

सम्प्राप्यंत्चालयदिव्यमवतीर्यहयोत्तमात्। विसृज्यसोऽनुगान्सर्वान्देवान्कैरातरूपकान्
विश्रमध्वमिति प्रोच्यविवेशमणिमण्डपम्। आरुह्य मणिसोपानंपञ्चकक्षाअतीत्य च
मुक्तागृहं समासाद्य तस्मिँल्लोलायिते शुभे। नवरत्नमये मञ्चे सम्विवेशावशो हरिः
संस्मरन्पद्मगर्भाभांतामेवायतलोचनाम्। तनुमध्यांपीनकुचांमन्दस्मितमुखाम्बुजाम्
क्षीराब्धितनयामेव मेने पद्मोद्भवां शुभाम्।
तस्यां गतमना देवः श्रीनिवासो मुमोह च ॥ ५ ॥

ततो मध्याह्नसमये कृत्वान्नं दिव्यमुत्तमम्। सूपदंशं सुगन्धं च देवार्हमतिशोभनम्
शुद्धान्नं पायसान्नं च गौडं मुद्गान्नमेव च। कृत्वा पञ्चविधापूपान्पूरिकावटकानपि ॥
देवं द्रष्टुं ययौ शीघ्रं सखी बकुलमालिका। पद्मावती पद्मपत्रा चित्ररेखासमन्विता
निवेश्य द्वारि देवस्यताः सर्वाः प्रमदोत्तमाः। विवेशतत्समीपंसास्वयंबकुलमालिका
गत्वा समीपं देवस्य ववन्दे भक्तिभावतः। दृष्ट्वाऽथ देवं विवशं पर्यङ्के रत्नभूषिते ॥
पादसंवाहनं कृत्वा निमीलितविलोचनम्। तंध्यायन्तंचकिमपिव्याजहारशुचिस्मिता
उत्तिष्ठ देवदेवेश किं शेषे पुरुषोत्तम!। परमान्नं कृतं देव! भोक्तुमागच्छ माधव!॥
किं वा त्वमार्तवच्छेषे सर्वलोकार्तिनाशन। मृगयामटता देव किं दृष्टं भवता वने ॥
अवस्थाते विशालाक्ष! कामुकस्येवदृश्यते। कादृष्टादेवकन्यावामानुषीवाऽहिकन्यका
ब्रूहि मे त्वमचिन्त्यात्मन्कन्यां तां चित्तहारिणीम् ॥ १५ ॥

श्रीवराह उवाच

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा निःश्वासमकरोद्विभुः। निःश्वसन्तंपुनःप्राहप्रीताबकुलमालिका
एवं मनोहरा का सा तवापि पुरुषोत्तम!। तामवोचद्धृषीकेशोवक्ष्यामि शृणु तत्त्वतः

श्रीभगवानुवाच

पुरा त्रेतायुगे पुण्ये रावणं हतवानहम्। तदा वेदवती कन्या साहाय्यमकरोच्छ्रियः
सीतारूपाऽभवल्लक्ष्मीर्जनकस्य महीतलात्। गते मयि तु मारीचं हन्तुं पञ्चवटीवने ॥
ममानुजोऽपिमामेवसीतया चोदितोऽन्वयात्। तदन्तरेराक्षसेन्द्रोहर्तुं सीतामुपाययौ
अग्निहोत्रगतो वह्निस्तं ज्ञात्वा रावणोद्यमम्।
आदाय सीतां पाताले स्वाहायां सन्निवेश्य च ॥ २१ ॥

तेनैव रक्षसा स्पृष्टां पुरा वेदवतीं शुभाम्। अग्नौ विसृष्टदेहां तां संहर्तुं रावणं पुनः
सीतायाः रूपसदृशीं कृत्वा चैवोत्ससर्ज ह। सा रावणहृताभूत्वालङ्कायांचनिवेशिता
हते तु रावणे पश्चात्पुनरग्निंविवेशसा। अग्निस्तुरक्षितांलक्ष्मींस्वाहायांममजानकीम्
दत्त्वा हस्ते च मामाह सीतया सहितां सखीम्।
इयं वेदवती देव सीतायाः प्रियकारिणी ॥ २५ ॥

सीतार्थं राक्षसपुरे तेन बन्दीकृता स्थिता। तस्मादेनां वरेणैव प्रीणय त्वं श्रिया सह
इति वह्निवचः श्रुत्वा सीता मामवदच्छुभा। मम प्रीतिकरीनित्यमियंवेदवतीविभो!
तस्मात्परां भागवतीं देवैनां वरय प्रभो!॥ २८ ॥

श्रीभगवानुवाच

तथा देवि करिष्यामि ह्यष्टाविंशे कलौ युगे। तावदेषा ब्रह्मलोके वसत्वमरपूजिता
पश्चात्तु भूमितनया भविष्यति वियत्सुता। इति दत्तवरा पूर्वं मया लक्ष्म्याचसुन्दरी
अद्य नारायणपुरे सम्भूता धरणीतलात्। पद्मासमा पद्मनेत्री पद्मा दत्तवरा सती॥३१
सखीभिरनुरूपाभिर्वने पुष्पाणि चिन्वती। मृगयामटता तत्र मया दृष्टा मनोरमा ॥
तस्यारूपं मया वक्तुं न शक्यं शतहायनैः। लक्ष्म्येव च तयामेऽद्यसङ्गमोभवितायदि
प्राणाः स्थिरा भविष्यन्ति सत्यमित्यवधारय ॥ ३४ ॥

त्वं तत्र गत्वातांकन्यांदृष्ट्वाबकुलमालिके। जानीहिरूपलावण्यादियंयोग्येतिचाम्य वै
अनवद्या विशालाक्षी पद्मेन्दीवरलोचना ॥ ३५ ॥

इत्युक्त्वामोहमापन्नं तं प्राह बकुला पुनः। इतो गच्छामि देवेश! मनोज्ञा तव यत्र सा

मार्गं वद रमाधीश! गमिष्ये येन तां प्रति । एवमुक्तो रमाधीशस्तांप्राह बकुलस्त्रजम्

इतो गच्छ महाभागे ! श्रीनृसिंह गुहायतः ।

तन्मार्गेणाऽवतीर्याऽस्माद् भूधरेन्द्रान्मनोरमात् ॥ ३८ ॥

अगस्त्याश्रममासाद्य दृष्ट्वा लिङ्गं तदर्चितम् । अगस्त्येश इतिख्यातं सुवर्णमुखरीतटे
तीरेणैव ततो गच्छ शुकब्रह्म ऋषेर्वनम् । पश्यन्ती स्वर्णमुखरींतत्रकल्लोलमालिनीम्
तत्र पद्म सरोनाम पावनं पद्मसंयुतम् । तत्र स्नात्वाऽथ तत्तीरे तपन्तं मुनिसत्तमम्
छायाशुकं नमस्कृत्य कृष्णं च बलसंयुतम् । आराध्यमानं मुनिनाशुकेन सततं शुभे
इन्द्रनीलमणिश्यामं पीतनिर्मलवाससम् । तीर्थयात्रां गमिष्यन्तंबलभद्रंसिताकृतिम्
उपासयन्तम्मन्त्राणि मुक्तान्वितकरद्वयम् । उद्यन्तम्पादुकायुक्तम्बलभद्रम्प्रणम्य च ॥
आदाय स्वर्णकमलं सरसोऽस्माद्वरानने । तीर्त्वा सुवर्णमुखरीं वनान्युपवनानि च ॥
अरणीतीरमासाद्य विश्रम्य च वनान्तरे । नारायणपुरीं दृष्ट्वा विस्मयं च गमिष्यसि

तस्याश्चोपवने वृक्षान्पुष्पाढ्यान्फलसंयुतान् ।

पनसाऽऽम्रशिरीषांश्च कुन्दतिन्दुकपाटलान् ॥ ४७ ॥

पुन्नागनागवरणरसालाङ्कोलचम्पकान् । बकुलामलकान्सालांस्तालहिन्तालपद्मकान्
जम्बूनिम्बकदम्बैलापिप्पलीमधुकार्जुनान् । प्रियङ्गुहिङ्गुखर्जूरमायूराशोकलोध्रकान् ॥
अश्वत्थोदुम्बरप्लक्षवदरीभूर्जकीचकान् । चिञ्चाकिंशुकमन्दारशाल्मलीबीजपूरकान् ॥
पूगनारङ्गलिकुचनारिकेलवनाकुलान् । मल्लिकामालतीकुन्दयूथिकाकेतकीयुतान् ॥
करवीराब्जसम्पन्नाम्राजरम्भाविराजितान् । मयूरकीरगरुडशुकसारससङ्कुलान् ॥५२॥
भृङ्गझङ्कारनिबिडानारामान्सुमनोहरान् । पश्यन्ती परमं हर्षमवाप्य च नदीतटे ॥
गत्वा पूर्वोत्तरे मार्गे पुरीमिन्द्रपुरीसमाम् । गङ्गयेवाऽऽवृतांनित्यं सरितारणिनामया

आकाशराजनगरीं गत्वा तत्रोचितं कुरु ॥ ५५ ॥

श्रीवराह उवाच

इत्यादिश्य सुराधीशः सखीं तां बकुलाभिधाम् ।

विसृज्य शयने शुभ्रे स शिश्ये श्रीसमन्वितः ॥ ५६ ॥

प्रणम्य देवदेवेशं सखी बकुलमालिका । गुञ्जामणिसमाकारं रक्ताश्वमधिरुह्य सा ॥

यथोक्तमार्गेण ययौ पश्यन्ती विविधान्मृगान् ।

मत्तेभान्पर्वताकाराञ्छ्वेतदन्तविभूषितान् ॥ ५८ ॥

करिणीयूथसहिताञ्जलदादानतत्परान् । सिंहाञ्छतघनप्रख्यान्सिंहीयूथैरनुद्रुतान् ॥५९

शार्दूलर्क्षांश्च खड्गांश्च शरभान्गवयान्मृगान् ।

कृष्णसारांश्च गोमायूञ्छशांश्च प्रियकानपि ॥ ६० ॥

सारसांश्च मयूरांश्चमार्जारान्वनगोचरान् । वृकाञ्छुकान्सूकरांश्चसुवाचःपक्षिणस्तथा

पश्यन्ती विविधाकारांस्तुष्यन्ती च मुहुर्मुहुः ।

आससादाऽरणीतीरं पश्चिमं पादपाकुलम् ॥ ६२ ॥

अवतीर्याऽरुणादश्वादगस्त्येशसमीपतः । दृष्ट्वाऽगस्त्येश्वरं लिङ्गमगस्त्येन सुपूजितम् ॥

तत्र स्नात्वा च पीत्वा च विशश्राम नदीतटे ॥ ६४ ॥

तत्राऽऽगताराजगृहाद्योषितोदेवसन्निधौ । सखीःपद्मालयायास्ता दृष्ट्वा बकुलमालिका

गत्वा समीपे तासां सा किंवदन्ती स्म पृच्छति ॥ ६६ ॥

बकुलमालिकोवाच

कायूयं योषितो ब्रूत विचित्राभरणस्त्रजः । कुतः समागता ह्यत्रकिंकार्यंवोऽमलाननाः
तास्तु तस्यावचःश्रुत्वास्मितपूर्वमथाऽब्रुवन् । श्रृणुष्वावहितादेविवयंवक्ष्यामहेऽधुना

इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्त्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे श्रवेङ्कटाचलमाहात्म्येधरणीवराहसम्वादेपद्मावतीदर्शनेनश्रीनिवासस्य मोह-प्राप्त्यादिवर्णनंनाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

षष्ठोऽध्यायः

बकुलमालिकाम्प्रतिसखीविनिवेदितपद्मावत्युदन्तवर्णनम्

योषित ऊचुः

वयमाकाशराजस्य शुद्धान्तनिलयाः स्त्रियः । सख्यः पद्मालयाया वै दुहितुर्वसुधापतेः
राजपुत्रीं पुरस्कृत्य गताः पूर्वं वनान्तरम् । कुर्वन्त्यः पुष्पावचयं राजपुत्र्यर्थमाकुलाः
वृक्षमूले समासीनास्तत्रपश्यामपूरुषम् । इन्द्रनीलमणिश्याममिन्दिरामन्दिरोरसम्
ईषत्स्मितमुखं चारुपीनदीर्घभुजद्वयम् । मृग्रपीताम्बरं हेमबाणबाणासनोज्ज्वलम् ॥
सुवर्णमुकुटं हारकेयूरादिविभूषितम् । तं तु पद्मालया दृष्ट्वा सखी कमललोचना ॥५

द्रुतहेमनिभाकारा पश्य पश्येति साऽब्रवीत् ।
पश्यन्तीनां तदाऽस्माकं गतोऽन्तर्धानमाशु सः ॥ ६ ॥
सा सखी मूर्च्छिताऽस्माभिर्नीता राजगृहं ततः ॥ ७ ॥

दृष्ट्वाऽस्वस्थांनृपः पुत्रीमपृच्छद्दैवचिन्तकम् । वद विप्रेन्द्र पुत्र्या मे ग्रहचारफलं मुने
बृहस्पतिसमोविप्रोविचार्याऽऽत्मनि खेचरान् । अनुकूला ग्रहाःसर्वे तवपुत्र्यानृपोत्तम
किन्तु नित्यं ग्रहफलं किञ्चिद्भ्रान्तिकरं नृप । तमुवाच पुनर्धीमान्प्रश्नकालंविचार्यच
छायां गुणित्वा लग्नञ्चतत्फलानिविचार्यच । लग्नेलग्नाधिपश्चन्द्रःकेन्द्रेचैवबृहस्पतिः
निद्राति दिनपक्षी तु प्रश्नपक्षीतुराज्यगः । शृणुराजन्फलंतस्यस्वास्थ्यमेवभविष्यति
उत्तमः पुरुषः कश्चिदागतः कन्यकाम्प्रति । तं दृष्ट्वा मूर्च्छिता पुत्रीतेनयोगंसमेष्यति
तेनैव प्रेषिताः काचिदागमिष्यतिकन्यका । सातुवक्ष्यतियद्वाक्यंतद्धितंतेभविष्यति
तत्कुरुष्व महाराज ! सत्यंसत्यं वदाम्यहम् । किंचसर्वार्थदंयत्तुसर्वव्याधिविनाशनम्

वक्ष्यामि तत्कुरुष्वाऽद्य पुत्र्यास्तव सुखावहम् ।
कार्याऽगस्त्यलिङ्गस्य ब्राह्मणैरभिषेचनम् ॥ १६ ॥
इत्युक्त्वाऽथ गृहं यातो राजानं दैवचिन्तकः ॥ १७ ॥

आकाशराजोऽपि तदा विप्रानाहूय वैदिकान् ।
अभ्यर्च्याऽऽज्ञापयामास गत्वा देवालयं द्विजाः ॥ १८ ॥

महाभिषेकं शम्भोश्च कुरुध्वं मन्त्रपूर्वकम् । इत्यनुज्ञाप्य तानस्मानाहूयाऽभ्यवदच्छुभे
महाभिषेकसम्भारान्सम्पादयत कन्यकाः । इत्याज्ञप्ता नृपेणैव वयं देवालयं गताः ॥

ब्रूहि त्वं सुभगेऽस्माकं त्वदाऽऽगमनमञ्जसा ।
कुतोऽसि कस्य वाऽर्थेन क्व वा जिगमिषा हि ते ! ॥ २१ ॥
दिव्याश्वमधिरुह्येमं देवलोकादिवाऽऽगता ॥ २२ ॥

श्रीवराह उवाच

इति ताभिस्तदा पृष्टा हृष्टा बकुलमालिका । प्रोवाचवाचंमधुरांहर्षयन्तीवबालिकाः

बकुलमालिकोवाच

श्रीवेङ्कटाद्रेः प्राप्ताऽहं नाम्ना बकुलमालिका । धरणींद्रष्टुकामाऽहमारुह्येमं तुरङ्गमम्
द्रष्टुं शक्या भवेद्देवी किमु तत्रनृपालये । इतितस्यावचःश्रुत्वाताःप्रोचुर्नृपकन्यकाः

अस्माभिः सहिता त्वमद्यैव द्रक्ष्यसे धरणीं शुभे !।
इत्युक्ता सा ततस्ताभिरागता नृपमन्दिरम् ॥ २६ ॥
आगच्छन्तीषु तास्वेवं धरणी तु पुलिन्दिनीम् ॥ २७ ॥
आयान्तीं वीथिकायां सा सगुञ्जाशङ्खभूषिताम् ।
शिशुं स्तनन्धयं पृष्ठे बद्ध्वा वस्त्राञ्चलेन वै ॥ २८ ॥

वदामि सत्यं शृणुतभूतंभव्यंभविष्यकम् । वदन्तीवीथिवीथीषुतामाहूयशुचिस्मिता

स्वर्णशूर्पं समादाय तस्मिन्मुक्ता निधाय च ।
त्रिप्रस्थमात्रांस्त्रीन्राशीन्कृत्वा तस्यै निधाय च ॥ ३० ॥

वदसत्यंपुलिन्दे! त्वमेष्यद्वाभूतमेववा । इत्येवंधरणीदेवी पृच्छन्तीतांस्थिताऽभवत्

पृष्टा साऽवदद्दस्यास्तु मनसा यद्विचिन्तितम् ।
मध्यराशौ चिन्तितं ते वद कल्याणि! मे ऋजु ॥ ३२ ॥
ओमित्याहाऽद्य धरणी पुलिन्दीं राजवल्लभा ।

धरण्युवाच

राशिरुक्तः फलम्ब्रूहि धनराशिं ददामि ते ॥ ३३ ॥

पुलिन्द्योवाच

सत्यम्वदामि ते सुभ्रु शिशोरन्नं प्रयच्छ मे । इत्युक्तासातु धरणीस्वर्णपात्रेऽन्नमाददे दत्त्वातस्यैपुलिन्दिन्यैसत्यंब्रूहीतिसाऽवदत् । सक्षीरमन्नमादाय दत्त्वापुत्रायभामिनी सा सत्यमवदत्सुभ्रू दुहितुर्देहशोषणम् । पुरुषादागतं भीरु ! तद्रूपाऽदर्शनादियम् ॥ अङ्गतापं समापन्ना ह्यनङ्गशरपीडिता । स तु देवादिदेवो वै वैकुण्ठादागतः स्वयम् श्रीवेङ्कटाद्रिशिखरे स्वामिपुष्करिणीतटे । मायावी परमानन्दः श्रिया सह रमापतिः कामरूपी विहरते भक्ताभीष्टप्रदो हरिः । स तुरङ्गं समारुह्य विरहन्काननान्तरे ॥३६॥ आगत्योपवनं राज्ञि तव कन्यां स दृष्टवान् । रमासमामिमां दृष्ट्वास्वयं कामवशंगतः

स्वसखीं ललितां देवः प्रेषयिष्यति तेऽन्तिकम् ।

रमेव तं समेत्यैषा रमिष्यति सुखं चिरम् ॥ ४१ ॥

एतत्सत्यं मम वचः पश्याद्यैवनृपात्मजे !। पुत्रस्यान्नंप्रयच्छेतितूर्णामासपुलिन्दिनी अन्नं दत्त्वापुनर्भूरितस्यैतांविससर्जह । तस्यांविनिर्गतायान्तुपुलिन्दिन्यामनिन्दिता

उत्थाय चाऽङ्गणात्तस्माद्विवेशान्तःपुरं शुभम् ।

यत्र पद्मालया कन्या समास्ते स्वसखीवृता ॥ ४४ ॥

गत्वा पुत्री समीपस्था कन्यां कामातुरां सुताम् ।

पुत्रि ! किं ते करिष्यामि वस्तु किम्वा प्रियं शुभे !॥ ४५ ॥

इति मात्राऽभिपृष्टा सा मन्दमाह मनस्विनी ॥ ४६ ॥

नेत्राभिरामं यल्लोके सतामपि मनःप्रियम् । यद्द्रष्टुकामा ब्रह्माद्या यत्तुसर्वगतं महत् तेजसामपि तेजस्वि देवानामपि दैवतम् । भक्तैस्सद्भिरिह प्राप्यमभक्तैर्न कदाचन तस्मिन्नेव मनो मेऽम्ब वस्तुनीह प्रवर्तते । तदेवाऽन्विष्यतांमातर्भक्तानांसर्वकामदम्

श्रीवराह उवाच

एतच्छ्रुत्वाऽथ धरणी तामपृच्छत्पुनःसुताम् । तद्भक्तलक्षणम्ब्रूहियैःप्राप्यन्तत्सुलोचने

पद्मालयोवाच

भक्तानां लक्षणं मातः! शृणु गुह्यं समाहिता । शङ्खचक्राङ्कितानित्यंभुजयुग्मेवसुन्धरे ऊर्ध्वपुण्ड्रं सान्तरालं तेषामेव विशेषतः । पुण्ड्रानि द्वादश पुनर्धारयन्ति तथाऽपरे ललाटोदरहृत्कण्ठे जठरे पार्श्वयोरपि । कूर्परयोर्भुजद्वन्द्वे च पृष्ठे च गलपृष्ठके ॥५३ केशवादीनि नामानिद्वादशाङ्गेषुद्वादश । वासुदेवेति तन्मूर्ध्निधारयन्तिनमोऽस्त्विति तेषान्तुनियमान्वक्ष्ये मातः! शृणु मनोरमान् । वेदपारायणरताःकर्म कुर्वन्तिवैदिकम् सत्यम्वदन्ति ये देवि नासूयन्तिपरान्कचित् । परनिन्दां न कुर्वन्तिपरस्वंनहरन्तिच

न स्मरन्ति न पश्यन्ति न स्पृशन्ति कदाचन ।

परदारान्सुरूपांश्च ये च तान्विद्धि वैष्णवान् ॥ ५७ ॥

सर्वभूतदयावन्तः सर्वभूतहितेरताः । सदा गायन्ति देवेशमेतान्भक्तानवेहि वै ॥ ५८ येन केनचसन्तुष्टाःस्वदारनिरताश्च ये । वीतरागभयक्रोधास्तान्भक्तान्विद्धिवैष्णवान् एवंविधैर्गुणैर्युक्ताःपञ्चायुधधरा अपि । पित्रा चाऽऽचार्यरूपेणशिष्टेनाऽन्येन वा पुनः स्वगृह्योक्तविधानेन वह्निमादाय वै बुधः । चक्राद्यायुधमन्त्रेणजुहुयात्षोडशाहुतीः मूलमन्त्रेण सूक्तेन पौरुषेण ततः परम् । जातवेदः सुमन्त्रेणपश्चादष्टोत्तरं शतम् ॥ हुत्वा महाव्याहृतिभिश्चक्रादींस्तत्रतापयेत् । सह्यान्सुतप्तान्गुरुणामन्त्रवद्धारयेद्बुधः भुजद्वये शङ्खचक्रे मूर्ध्नि शार्ङ्गशरौ तथा । ललाटे तु गदा धार्या हृदये खड्गमेव च एवं धार्याणि पञ्चैव विष्णुभक्तैर्मुमुक्षुभिः । अथवा भुजयोश्चक्रशङ्खौचैव सुलक्षणौ एवंलाञ्छनयुक्ता ये भक्तास्तेवैष्णवाःस्मृताः । तैरेवलभ्यंतद्ब्रह्म सदाचारसमन्वितैः

तस्मिन्नेव मम प्रीतिस्तत्प्राप्तिं वाञ्छते (काङ्क्षते) मनः ।

मातर्विष्णुं विनाऽन्येषु वाञ्छा काचिन्न जायते ॥ ६७ ॥

स्मरामि श्यामलं विष्णुं वदामि हरिमच्युतम् ।

तेनैव मातर्जीवामि तद्योगे चिन्त्यतां विधिः ॥ ६८ ॥

श्रीवराह उवाच

इत्युक्त्वा मातरं दीना विररामाऽम्बुजानना ।

तच्छ्रुत्वा चिन्तयामास विष्णुः प्रीतः कथम्भवेत् ॥ ६९ ॥

एतस्मिन्नन्तरे कन्या अगस्त्येशं समर्च्य च । आगताधरणीं द्रष्टुं सहैव वकुलस्रजा

आगतान्ब्राह्मणान्साऽथ पूजयित्वा सुभोजनैः ।

दत्त्वाऽथ दक्षिणाः पूर्णा वस्त्रालङ्कारसंयुताः ॥ ७१ ॥

आशिषो वाचयित्वाऽथ वाञ्छितार्थस्य सिद्धये ।

विसृज्य ब्राह्मणान्सर्वानथाऽपृच्छत्स्वयोषितः ॥ ७२ ॥

पूजयित्वा ह्यगस्त्येशमागतास्ता मनस्विनीः ॥ ७३ ॥

इति स्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये धरणीवाराहसम्वादे वकुलमालिकांप्रतिसखीविनिवेदित-पद्मावत्युदन्तविष्णुभक्तलक्षणादिवर्णनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

सप्तमोऽध्यायः

धरणीदेव्यै वकुलमालिकानिवेदितश्रीनिवासोदन्तवर्णनम्

धरण्युवाच

का वा ब्रूत वरा कन्या युष्माभिः सङ्गता कुतः । किमर्थमागताचेह पूज्यैषाप्रतिभातिमे

कन्यका ऊचुः

एषा दिव्याङ्गना देवी त्वयि कार्यार्थमागता । देवालयेसङ्गतेयमस्माभिःशिवसन्निधौ

पृष्टाऽवदच्च भवतीं द्रष्टुमेवाऽऽगतेति वै । शक्ता द्रष्टुं राजगृहे मया राज्ञी सुखेन वा॥

एवं पृष्टास्ततो ब्रूमः सहाऽस्माभिश्च गम्यताम् ।

वयं तु धरणीदास्यो गमिष्यामो नृपालयम् ॥ ४ ॥

इत्युक्ताऽस्माभिरायाता त्वत्समीपं वसुन्धरे !।

भवत्या पृच्छ्यतामेषा किमित्याऽऽगमनं तव ॥ ५ ॥

श्रीवाराह उवाच

इति तासां वचः श्रुत्वा तामपृच्छद्वसुन्धरा ॥ ६ ॥

धरण्युवाच

कुतस्त्वमागतादेवि! किं वा कार्यंमयातव । ब्रूहिसत्यंकरिष्यामित्वदागमनकारणम्

वकुलमालिकोवाच

वेङ्कटाद्रेः समायाता नाम्ना वकुलमालिका ॥ ८ ॥

स्वामी नारायणोऽस्माकमास्तेश्रीवेङ्कटाचले । कदाचिद्धयमारुह्यहंसशुक्लंमनोजवम्

मृगयार्थं गतो राज्ञो वेङ्कटाद्रेः समीपतः । वनानि विचरन्काले शोभने कुसुमाकरे ॥

पश्यन्मृगान्गजान्सिंहान्गवयाञ्छरभान्रुरून् ।

शुकान्पारावतान्हंसान्पत्रिणोऽन्यान्वनान्तरे ॥ ११ ॥

गजराजं तत्र कञ्चिद्यूथपं मदवर्षिणम् । करेणुसहितं तुङ्गमन्वगच्छत्सुरोत्तमः ॥१२॥

वनाद्वनान्तरं गत्वा नृपं शङ्खमुपागमत् । तपस्यन्तं बृहच्छैले प्रतिष्ठाप्य जनार्दनम् ॥

श्रीभूमिसहितं नित्यमर्चयन्तं च भक्तितः । शङ्खनागबिलंनाम सरः पावनमुत्तमम्

तत्सरस्तीरमासाद्य तुरङ्गादवरुह्य च । गजवेषं समासाद्य तमपृच्छन्नृपोत्तमम् ॥१५॥

क्रियते किं नृपश्रेष्ठ ! पादेऽस्मिञ्छेषभूभृतः ॥ १६ ॥

शङ्ख उवाच

अहं हैहयदेशीयःपुत्रः श्वेतस्य भूभृतः । महाविष्णोः प्रीतयेऽत्र कृतवानखिलान्क्रतून्

अदर्शनान्महाविष्णोर्निर्विण्णोऽहं नृपात्मज !।

तदानीमवदद्दिव्या वाणी सर्वार्त्तिनाशिनी ॥ १८ ॥

राजन्नाऽत्र भविष्यामि प्रत्यक्षस्ते वचः शृणु ।

गच्छ नारायणाद्रिं त्वं तपः कुर्विति मां स्फुटम् ॥ १९ ॥

ततो देशमहं त्यक्त्वा तपसाऽऽराधयाम्यहम् ।

अत्र देवं नृपाऽचिन्त्यं प्रतिष्ठाप्य श्रियः पतिम् ॥ २० ॥

अगस्त्यानुग्रहान्नित्यमर्चयामि विधानतः । इतितस्य वचःश्रुत्वासोत्प्रासंप्राहतंविभुम्

गच्छ नारायणाद्रिंत्वमस्यपादेकिमास्यते । आरुह्याऽनेनमार्गेणपश्चिमेशिखरेस्थितम्

प्रणम्य विष्वक्सेनं त्वं बालं न्यग्रोधमूलतः ।

स्वामिपुष्करिणीं गत्वा स्नात्वा तीरेऽथ पश्चिमे ॥ २३ ॥

अश्वत्थं तत्र वल्मीकं द्रक्ष्यसे नृपनन्दन !। तयोर्मध्यंसमासाद्य तपः कुर्वित्यचोदयत्

कश्चिच्छ्वेतो वराहोऽस्मिन्वल्मीके चरति ध्रुवम् । सतुपुण्यवतामेवदर्शनंयातिभूपते

श्रीवाराह उवाच

इत्यादिश्य हयारूढो जगाम मृगयाम्वभुः । चरन्वनाद्वनंसुभ्रूः समासाद्यारणींनदीम्

अवरुह्य हयात्तत्र विचचार तटे शुभे । वनान्तादागतो वायुः पद्मकह्लारशीतलः ॥

श्रमापनयनो मन्दं सिषेवे पुरुषोत्तमम् ॥ २७ ॥

तरवः पुष्पवर्षाणि विकिरन्तः सिषेविरे । एवं स विचरन्देवः पुष्पभारानतांस्तरून्

विचिन्वन्गजराजन्तं पुष्पलार्वार्ददर्श ह । कन्याः सुवेषा रुचिरा मेघेष्विव शतह्रदाः

तासां मध्यगतां तन्वीं ददर्शाऽतिमनोहराम् ।

लक्ष्मीसमां हेमवर्णां तस्यां सक्तमना अभूत् ॥ ३० ॥

तां गृध्नुराह ताःकन्याःकेयमित्येवपूरुषः । उक्तस्तामिरियं कन्या वियद्राज्ञोमहाबल

इदं श्रुत्वा वचस्तासां हयमारुह्य वेगवान् ।

आजगामाऽऽशु भगवान्स्वालयं रुचिरं गिरिम् ॥ ३२ ॥

तत्र स्वालयमासाद्य स्वामिपुष्करिणीतटे । मामाहूयाऽवदद्देवो हलावकुलमालिके॥

वियद्राजपुरङ्गत्वाप्रविश्याऽन्तःपुरं सखि । तत्पत्नीं धरणींम्प्राप्य पृष्ट्वा कुशलमेव च

याचस्वतनयांतस्यारुचिराङ्कमलालयाम् । राज्ञोऽभिमतमाज्ञायशीघ्रमागच्छभामिनि!

इत्थं देवेन चाज्ञप्ता देवित्वद्गृहमागता । यथोचितं कुरुष्वेह राज्ञा मन्त्रियुतेन च ॥

कन्यया च विचार्यैव प्रोच्यतामुत्तरम्वचः ॥ ३७ ॥

श्रीवराह उवाच

अथ तस्या वचःश्रुत्वाप्रीता राज्ञी बभूवह । आहूयाऽऽकाशराजंतमुपेत्यकमलालयाम्

मन्त्रिमध्येऽवदद्देवीवचनाद्वकुलस्रजः । श्रुत्वा प्रीतोऽवदद्राजामन्त्रिणःसपुरोहितान्

आकाशराज उवाच

कन्या त्वयोनिजा दिव्या सुभगा कमलालया । अर्थिता देवदेनेनवेङ्कटाद्रिनिवासिना

पूर्णोमनोरथोमेऽद्य ब्रूत किं सम्मतं तु वः । श्रुत्वा मन्त्रिगणाःसर्वेराज्ञोवचनमुत्तमम्

प्रोचुः सुप्रीतमनसो वियद्राजं महीपतिम् ।

वयं कृतार्था राजेन्द्र ! कुलं सर्वोन्नतम्भवेत् ॥ ४२ ॥

भवत्कन्येयमतुला श्रिया सह रमिष्यति । दीयतां देवदेवाय शार्ङ्गिणे परमात्मने ॥

अयं वसन्तः श्रीमांश्च शुभं शीघ्रं विधीयताम् ॥ ४४ ॥

आहूय धिषणं लग्नं विवाहार्थं विधीयताम् ॥ ४५ ॥

तथाऽस्त्वित्याह्वयामाससुरलोकाद्बृहस्पतिम् । पप्रच्छकन्यावरयोर्विवाहार्थंनरेश्वरः

राजोवाच

कन्याया जन्मनक्षत्रं मृगशीर्षमितिस्मृतम् । देवस्यश्रवणर्क्षन्तुतयोर्योगोविचार्यताम्

श्रुत्वाऽब्रवीत्सधिषणस्तयोरुत्तरफल्गुनी । सम्मतासुखवृद्ध्यर्थंप्रोच्यतेदैवचिन्तकैः

तयोरुत्तरफल्गुन्यां विवाहः क्रियतामिति ।

वैशाखमासे विधिवत्क्रियतामिति सोऽब्रवीत् ॥ ४६ ॥

श्रीवराह उवाच

राजा तु धिषणं तत्र सम्पूज्याऽथ विसृज्य च । देवस्यदूतिकामाहगच्छदेवालयंशुभे

वैशाखे देवदेवाय कल्याणं वदसुव्रते । वैवाहिकविधानं तु कृत्वा चाऽऽगम्यतामिति

ततो देव्याःप्रियकरंशुकं दूतं तया सह । विसृज्य वायुंस्वसुतमिन्द्राद्यानयनेऽसृजत्

आहूय विश्वकर्माणं पुरालङ्कारकर्मणि । नियोजयामास सोऽपिनिर्ममेनिमिषान्तरात्

इन्द्रोऽसृजत्पुष्पवृष्टिं ननृतुश्चाप्सरोगणाः । धनदो धनधान्याद्यैः पूरयामास वेश्मतत्

यमस्तु रोगरहितांश्चकार मनुजान्भुवि । वरुणो रत्नजालानि मौक्तिकादीन्यपूरयत्

एवं सम्पाद्य सर्वाणि ययुर्देवा वृषाचलम् ॥ ५६ ॥

श्रीवराह उवाच

ततः सा हयमारुह्य शुकेन सहिता ययौ । श्रीवेङ्कटाद्रिमासाद्यदेवालयसमीपतः ॥ ५७

अवरुह्य तुरङ्गात्सा सशुकाऽभ्यन्तरं ययौ । दृष्ट्वा देवं रत्नपीठे श्रिया सह सुलोचनम्
प्रणम्य ह्यवदत्प्रीता कृत्यं तत्र कृतं विभो । माङ्गल्यवार्तां वक्तुं वै शुक एव समागतः
वदेति देवेनाऽऽज्ञप्तः शुको नत्वा तमब्रवीत् ।

शुक उवाच

त्वां प्रत्याह सुता भूमेर्मामङ्गीकुरु माधव !॥ ६० ॥

वदामि तव नामानि स्मरामि त्वद्वपुस्सदा । ध्रियन्ते तवचिह्नानिभुजाद्यङ्गे रमापते
त्वद्भक्तानर्चयामीह पञ्चसंस्कारसंयुतान् । त्वत्प्रीतये हि कर्माणि करोमि मधुसूदन
एवं सदैवाचारन्त्याः पित्रोरनुमते मम । कुरु प्रसादं देवेश मामङ्गीकुरु माधव ॥ ६३
इति विज्ञापयामास कमलस्था धरासुता । शुकस्य वचनं श्रुत्वासुप्रियंस्वात्मनोहरिः

श्रीभगवानुवाच

कर्तुं कल्याणमुद्वाहमागमिष्यामि चाऽमरैः । शुकगच्छवदैवंतामित्थंदेवोऽब्रवीदिति
शुकः श्रुत्वा देववाक्यमादाय वनमालिकाम् । देवदत्तांययौ शीघ्रं वियद्राजसुतां प्रति
तुलसीमालिकांदत्त्वामृगनाभिसुगन्धिनीम् । प्रणम्यदेवीमवदच्छुकोदेववचः शुभम्
श्रुत्वा तन्मालिकांगृह्यभूमिजाशिरसादधौ । चक्रेऽलङ्कारमुचितंदेवागमनकाङ्क्षिणी
वियद्राजोऽपि सानन्दमिन्दुमाहूय सादरम् । अन्नंविधीयतांराजन्विविधंरससंयुतम्
विष्णोर्नैवेद्ययोग्यं यत्परमान्नं विधीयताम् ।
देवानाञ्च ऋषीणाञ्च नराणामपि सम्मतम् ॥ ७० ॥
चतुर्विधं सुगन्धाढ्यममृतांशः सुधाकर !।
एवं कृत्वासन्विधानं प्रतीक्ष्याऽऽगमनं विभोः ॥ ७१ ॥
सभायां मन्त्रिसहितःसमास्तप्रीतमानसः । पुत्रीमलङ्कृतां कृत्वा धरणीसहितोनृपः
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकादशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये धरणीवराहसम्वादे धरणीदेव्यैवकुमालिका-
निवेदितश्रीनिवासोदन्तकमलालयाकल्याणविध्यादि
वृत्तान्तवर्णनंनाम सप्तमोऽध्यायः

अष्टमोऽध्यायः

श्रीनिवासस्यलक्ष्म्यादिकृतपरिणयालङ्कारवर्णनम्

श्रीवराह उवाच

ततोदेवाधिदेवोऽपिलक्ष्मीमाहूयभामिनीम् । किंकार्यंवदकल्याणिविवाहार्थंसुलोचने
आज्ञापयस्व स्वसखी रमे कार्यं कुरु प्रियम् ।
श्रीस्तु कृष्णवचः श्रुत्वा सखीराहूय चोदयत् ॥ २ ॥
श्रियाऽऽज्ञप्तातत:प्रीतिःसुगन्धंतैलमाददौ । श्रुतिःक्षौमंसमादायतस्थौदेवस्यसन्निधौ
भूषणानि समादाय स्मृतिरभ्याययौ मुदा । धृतिरादर्शमाधत्त शान्तिर्मृगमदं दधौ
यक्षकर्दममादाय ह्रीः स्थिता पुरतो हरेः । कीर्तिः कनकपट्टं च सरत्नं मुकुटं दधौ
छत्रं दधौ तदेन्द्राणी चामरं तु सरस्वती । द्वितीयं चामरं गौरी व्यजनैर्विजयाजये
आगतास्ताः समालोक्यश्रीरुत्थायाऽथसत्वरा । सुगन्धंतैलमादायदेवमभ्यञ्ज्यशीर्षतः
उद्वर्तितं गन्धचूर्णैर्देवाङ्गं परिमृज्य च ।
आनीतान्करिभिस्तोयकलशान्काञ्चनाञ्छतम् ॥ ८ ॥
वियद्गङ्गादितीर्थेभ्यः कर्पूरादिसुवासितान् ।
एकमेकं समादाय त्वस्नपिश्चद्रमा हरिम् ॥ ९ ॥
सन्मृज्य केशान्धूपेनतानाश्यामान्बबन्ध च । सुगन्धेनानुलिप्याङ्गंस्वर्णवर्णेनतद्विभोः
पीतकौशेयकंबद्ध्वाकट्यांकाञ्चीसमन्वितम् । मुकुटादिविभूषाभिर्भूषयामास चेन्दिरा
अङ्गुलीयकरत्नानि सर्वास्वेवाऽङ्गुलीषु च । आदर्शं दर्शयामास धृतिर्देवस्य सन्निधौ
दृष्ट्वाऽऽदर्शंदेवदेवोह्यूर्ध्वपुण्ड्रं स्वयंदधौ । आरुह्यगरुडंपश्चात्स्वयं लक्ष्मीसमन्वितः
ब्रह्मेशवह्निवरुणयमयक्षेशसेवितः । वसिष्ठाद्यैर्मुनीन्द्रैश्च सनकाद्यैश्च योगिभिः ॥ १४
भक्तैर्भागवतैर्युक्तो नारायणपुरीं ययौ । जगुर्गन्धर्वपतयो ननृतुश्चाऽप्सरोगणाः ॥१५
देवदुन्दुभयो नेदुस्तदा देवस्य सन्निधौ । जपन्तः स्वस्तिसूक्तानिमुनयस्तंसमन्वयुः

देवो देवगणैर्युक्तो विष्वक्सेनादिपार्षदैः ।
सखीभिस्स्यन्दनस्थाभिर्वकुलाद्याभिरन्वितः ।
आकाशराजस्य पुरमाससाद स्वलङ्कृतम् ॥ १७ ॥

देवमागतमालोक्य कन्यामैरावतस्थिताम् । पुरीं प्रदक्षिणीकृत्य गोपुरद्वारमागताम् आलोक्याऽऽकाशराजोऽपिसमानीयवधूवरौ । बन्धुभिःसहितस्तस्थौदेवमालोक्यकेशवम्

विष्णेर्मालां स्वकण्ठस्थां हस्तेनाऽऽदाय सस्मितः ।
कमलायाः स्कन्धदेशे मुमोच सुमनश्चिताम् ॥ २० ॥

आदाय मल्लिकामालां साऽस्य कण्ठेसमर्पयत् । एवं त्रिवारं तौकृत्वावाहनादवरुह्यच स्थित्वा पीठे क्षणंपश्चाद्गृहं विविशतुः शुभम् । ब्रह्मादिदेवयूथैश्चसहितौभूमिजाहरी माङ्गल्यसूत्रबन्धादि साङ्कुरार्पणमब्जजः । वैवाहिकं कारयित्वा लाजहोमान्तमेव च व्रतादेशं समाज्ञाय सहितौ कमलाहरी । चतुर्थेदिवसे सर्वं समापय्य चतुर्मुखः ॥२४ अनुज्ञाप्य वियद्राजमारोप्य गरुडे हरिम् । देवीभ्यां सहितं देवं देवैर्गन्तुं प्रचक्रमे दिव्यदुन्दुभिनिर्घोषैः सम्प्राप्य वृषभाचलम् । तुष्टुवुर्देवदेवेशं ब्रह्माद्या देवतागणाः ॥

शुकाद्यो मुनिगणास्तुष्टुवुः पुरुषोत्तमम् ।
स्तूयमानोऽथ देवोऽपि विवेश मणिमण्डपम् ॥ २७ ॥
रमाधरणिजाभ्यां च तत्र सिंहासनं ययौ ॥ २८ ॥
आकाशराजोऽपि तथा महेन्द्रादिसुरैः सह ।
पुत्रीविष्ण्वोः प्रियार्थं तु प्राभृतं कर्तुमुद्यतः ॥ २९ ॥

सौवर्णेषु कटाहेषु तडुलाञ्छालिसम्भवान् । मुद्गपात्राण्यनेकानि घृतकुम्भशतानि च पयोघटसहस्राणि दधिभाण्डान्यनेकशः । दिव्यानि चूतकदलीनारिकेलफलानि च

धात्रीफलानि कूष्माण्डराजरम्भाफलानि च ।
पनसान्मातुलुङ्गांश्च शर्करापूरितान्घटान् ॥ ३२ ॥
सुवर्णमणिमुक्ताश्च क्षौमकोट्यम्बराणि च ।
दासीदाससहस्राणि कोटिशो गास्तथैव च ॥ ३३ ॥

हंसेन्दुशुक्लवर्णानां हयानामयुतं ददौ ।
तुङ्गानां नित्यमत्तानां गजानामधिकं शतात् ॥ ३४ ॥

अन्तःपुरचरा नारीर्नृत्तगीतविशारदाः । ददौ चतुःसहस्राणि श्रीनिवासाय विष्णवे

दत्त्वा चैतानि सर्वाणि तस्थौ देवपुरो विभुः ॥ ३५ ॥
दृष्ट्वा देवोऽपि तत्सर्वं देवीभ्यां सहितो हरिः ॥ ३६ ॥

सुप्रीतः प्राह राजानं श्वशुरं वेङ्कटेश्वरः । वरं वृणीष्व हे राजन्गुरो मत्तो यदीच्छसि

इति श्रीशवचः श्रुत्वा वियद्राजोऽवदद्विभुम् ।
त्वत्सेवैवेह देवेवं भूयादव्यभिचारिणी ॥ ३८ ॥
मनस्त्वत्पादकमले त्वयि भक्तिर्ममाऽस्तु वै ॥ ३९ ॥

श्रीभगवानुवाच

त्वया यदुक्तं राजेन्द्र ! सर्वमेतद्भविष्यति । इतिदत्त्वावरंतस्मैसम्मान्यैवयथोचितम् ब्रह्मेशादिसुरान्सर्वान्समभ्यर्च्य यथोचितम् । स्वर्लोकगमनायैवमनुमेने मुदा हरिः

गतेषु तेषु सर्वेषु श्रिया भूमिजया युतः ॥ ४१ ॥
विहरन्स यथापूर्वं स्वामिपुष्करिणीतटे ।
आस्ते दिव्यालये देवोऽप्यर्च्यमानो गुहेन वै ॥ ४२ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये धरणीवराहसम्वादे ब्रह्मादिभिः साकं श्रीनिवासस्य वियद्राजपुरगमनकमलालयापरिणयादिवर्णनंनाम [illegible]ऽध्यायः ॥ ८

नवमोऽध्यायः

वसुनामकनिषादवृत्तान्तेसुतहननोद्युक्तंतम्प्रतिभगवदुक्तिवर्णनम्

धरण्युवाच

कलौ युगे भूमिधर ! केनत्वंद्रक्ष्यसे प्रिय !। विमानं केन ते देव कार्यतेऽस्मिन्महीधरे

श्रीनिवासोऽपि केनैव द्रक्ष्यते सुभगाकृतिः ।

एतद् ब्रूहि मम प्रीत्या श्रोतुं कौतूहलं विभो !॥ २ ॥

श्रीवराह उवाच

वक्ष्यामि शृणु हे देवि ! भविष्यद्यद्वदामि ते ।

अस्मिन्महीधरे पुण्ये निषादो वसुनामकः ॥ ३ ॥

श्यामाकवनपालोऽभूद्भक्तिमान्पुरुषोत्तमे । श्यामाकतण्डुलान्पक्वान्मधुना परिषिच्य च

निवेद्य देवदेवाय श्रीभूमिसहिताय च । एवं भक्तिमतस्तस्य भार्या चित्रवती शुभा

असूत तनयं बाला वीरनामानमुत्तमम् । वसुः पुत्रेण सहितो भार्यया पतिभक्तया

कस्मिंश्चिद्दिवसे पुत्रं श्यामाकं पालयेति च ।

विसृज्य पत्न्या सहितो मध्वन्वेषणतत्परः ॥ ७ ॥

गतो वनान्तरंशीघ्रं मधुच्छत्रदिदृक्षया । बालःश्यामाकपक्वानिगृहीत्वाऽग्नौनिधायच

पिष्ट्वा निवेदयामास वृक्षमूले श्रियः पतेः । नैवेद्यं भक्षयित्वैव वीरस्त्वास सुखेन वै

तदन्तरेवसुश्चापि मध्वादाय समागतः । श्यामाकान्भक्षितान्दृष्ट्वाऽन्तर्ज्यसुतमात्मनः

खड्गमादाय तं हन्तुं त्वरया हस्तमुद्दधौ ॥ ११ ॥

तद्वृक्षस्थस्तदा विष्णुः खड्गं जग्राह पाणिना ।

खड्गो गृहीतः केनेति पश्यन्वृक्षं ददर्श सः ॥ १२ ॥

शङ्खचक्रगदापाणिं वृक्षारूढार्धविग्रहम् । मुक्त्वा वसुश्च तं खड्गं प्रणम्योवाच केशवम्

किमिदं देवदेवेश ! चेष्टितं क्रियते त्वया ॥ १४ ॥

श्रीभगवानुवाच

वसोशृणुवचोमेत्वंपुत्रस्तेभक्तिमान्मयि । त्वत्तोऽपिमेप्रियतमस्तस्मात्प्रत्यक्षमागतः

अस्य सर्वत्रतिष्ठामि तव स्वामिसरस्तटे । इति देववचः श्रुत्वा प्रीतिमानभवद्वसुः

एतस्मिन्नेव काले तु पाण्ड्यदेशात्समागतः ।

बाल्यात्प्रभृति शूद्रोऽपि विष्णुभक्तिसमन्वितः ॥ १७ ॥

नारायणपुरीं प्राप्य श्रीवराहम्प्रणम्य च । तत्र श्रुत्वाश्रीनिवासंवेङ्कटाद्रिनिवासिनम्

स्वयम्भुवं देवदेवसेवितं प्रययौ ततः । सुवर्णमुखरीं प्राप्य स्नात्वा चोत्तीर्य तत्तटे

कमलाख्ये सरसि च स्नात्वा पुण्यप्रदायिनि । तत्तीरवासिनंदेवंकृष्णंरामेणसंयुतम्

नमस्कृत्य ततः प्रायाद्वनंगजवटायुतम् । शनैः सम्प्राप्य शेषाद्रिंनिर्झरं सन्ददर्श ह

तत्समीपं समासाद्य कपिलापूजितं शिवम् ।

तत्पुरश्चक्रतीर्थं तदगाधम्पापनाशनम् ॥ २२ ॥

तत्र स्नात्वा ततोऽगच्छद्वेङ्कटाद्रिं शनैःशनैः । आराद्वधुंगच्छतामार्गयुक्तोवैखानसेनच

रङ्गदासस्त्वारुरोह बालो द्वादशवार्षिकः ।

स्वामिपुष्करिणीम्प्राप्य स्नात्वा भक्तिसमन्वितः ॥ २४ ॥

वैखानसेन मुनिना गोपीनाथेन पूजितम् । वनमध्ये तरोर्मूले स्वामिपुष्करिणीतटे ॥

तिष्ठन्तंपुण्डरीकाक्षंश्रीभूमिसहितंहरिम् । आकाशस्थं सन्ददर्श पीननीलाकृतिशुभम्

पार्श्वस्थशङ्खचक्राभ्यां गदासिभ्यां निषेवितम् ।

पक्षौ विस्तार्य चाऽऽकाशे देवमूर्ध्नि वितानवत् ॥ २७ ॥

स्थितश्च गरुडेशानम्पश्चाच्छार्ङ्गं शरस्तथा ॥ २८ ॥

एवंदृष्ट्वाश्रीनिवासंविस्मितोरङ्गदासकः । अस्यदेवस्यचारामं करिष्यामीत्यचिन्तयत्

निश्चित्य मनसा सर्वं तरुमूलेऽवसत्सुधीः । कृत्वावैखानसाद्विष्णोर्नैवेद्यञ्च दिनेदिने

शनैश्छित्त्वा वनं घोरं वृक्षांश्चिच्छेद पार्श्वगान् ।

आस्थानचिञ्चां देवस्य रमायाश्चम्पकं तरुम् ॥ ३१ ॥

देवाज्ञया वर्जयित्वा तावुभौ देवसेवितौ । देवस्यपरितोभूमौशिलाकुड्यन्तदाकरोत्

तत्कुड्यस्यैव परितः पुष्पारामांश्चकारह । मल्लिकाकरवीराब्जकुन्दमन्दारमालतीः
तुलसीं चम्पकानान्तु वनान्येव चकार ह । खनित्वा तत्र कूपन्तुवर्धयंस्तज्जलैर्वनम्
आराम पुष्पाण्यादायस्वयंदामान्यथाकरोत् । विचित्राणितदाबद्ध्वापूजकस्यकरेददौ
आदाय पूजकस्तानिस्कन्धेमूर्ध्निवबन्धच । श्रीनिवासस्यदेवस्यश्रीभूमिसहितस्यच
एवं देवस्य कैङ्कर्यं कुर्वंस्तस्थावुदारधीः । तस्यैवम्वर्तमानस्यसमास्त्वा सप्ततेर्गताः
कुर्वाणे पुष्पावचयं रङ्गदासे महात्मनि ॥ ३८ ॥
आरामेसरस्मिस्नातुंगन्धर्वःकश्चिदाययौ । गन्धर्वराजकन्याभिस्तरुणीभिः समन्वितः
जलक्रीडांकरोतिस्मदिविस्थाप्यविमानकम् । सुरूपाभिश्चसहितं क्रीडन्तंकमलाकरे
पश्यञ्छ्रीरङ्गदासोऽयं व्यस्मरन्माल्यसञ्चयम् ।
जितेन्द्रियोऽपि तत्क्रीडां पश्यन्नेतः ससर्ज ह ॥ ४१ ॥
पश्यतस्तस्य सरसः समुत्तीर्य मनोहरम् ।
दिव्यवस्त्राणि चाऽऽच्छाद्य कान्ताभिः सह सस्मितम् ॥ ४२ ॥
अधिरुह्यविमानन्तु ययौ स धनदालयम् । गते गन्धर्वराजे तु रङ्गदासो विमोहितः
त्यक्त्वाचतानिमाल्यानिस्नात्वा सरसि लज्जितः । पुनराहृत्यपुष्पाणिशनैर्देवालयंययौ
वैखानसस्तु तं दृष्ट्वा पूजाकालमतीत्य च । आगतं किमितिप्राहसखेऽतिक्रम्यचागतः
न बद्धा मालिकाश्चाऽपि त्वयाऽऽरामे च किं कृतम् ।

श्रीवराह उवाच

इत्थम्पृष्टो रङ्गदासो नाऽवदल्लज्जया ततः । लज्जितं रङ्गदासं तं प्रोवाच मधुसूदनः ॥

श्रीभगवानुवाच

लज्जयाकिं रङ्गदास! मया त्वंमोहितोह्यसि । त्वंतावज्जितकामोऽसिधीरोभवमहामते
गन्धर्वराजवद्राजा भवितासि महीतले । तत्र भुक्त्वा महाभोगान्भक्तिमान्मयिसर्वदा
प्राकारञ्चविमानञ्चकारयिष्यसि मेतदा । तत्र मुक्तिम्प्रदास्यामि प्रीत्या परमया युतः
अत्रैव कुरु सेवां त्वमाशरीरविमोक्षणात् । मद्भक्तानांसकामानामेवं मुक्तिर्भविष्यति
इत्युक्त्वाभगवान्विष्णुःपुनर्नोवाचकिञ्चन । श्रुत्वातद्रङ्गदासोऽपि चकारारामुत्तमम्

साग्रं शताब्दं सेवित्वा गतः स्वर्गममन्दधीः ।
जातः सोमकुले तुङ्गे तोण्डमानिति विश्रुतः ॥ ५२ ॥
सुवीरतनयो वीरो नन्दिनीगर्भसम्भवः । सपञ्चवर्णाद्दुद्भूतविष्णुभक्तिः स्वयंसुधीः
सौशील्यशौर्यवीर्यादिगुणानामाकरो महान् ॥ ५४ ॥
पाण्ड्यस्य तनयांपद्मामुपयेमे मनोहराम् । ततोराजाशतंकन्यानानादेश्याः स्वयम्वराः
रेमे देवेन्द्रवद्भूमौ नारायणपुरे वसन् । अनुज्ञाम्प्राप्य पितृतः पुत्रः पञ्चास्यविक्रमः
उद्दिश्य मृगयाम्वीरो वेङ्कटाद्रेः समीपतः ॥ ५७ ॥
यदृच्छ्या विचरन्परिवारैः समन्वितः । मदधारास्विमुञ्चन्तं ददर्श गजयूथपम् ॥
तं दृष्ट्वा विस्मितो भूत्वा ग्रहीतुं तमनुद्रुतः । सुवर्णमुखरीं तीर्त्वा ब्रह्मर्षिशुकमुत्तमम्
नमस्कृत्याऽस्यनुज्ञातस्ततोऽगच्छद्वनाद्वनम् ।
ददर्श रेणुकां देवीं वल्मीकाकारसंस्थिताम् ॥ ६० ॥
इष्टदामिष्टभक्तानां दिव्यारामनिवासिनीम् । परिवारैः सदोपेतां पूजितांत्रिदशैरपि
तोण्डमानपि तां नत्वा ततः पश्चान्मुखो ययौ ॥ ६२ ॥
पञ्चवर्णशुकं दृष्ट्वा तं जिघृक्षुरनुद्रुतः । सवदञ्छ्रीनिवासेति गिरिं शीघ्रतरं ययौ ॥
अनुद्रवन्सराजाऽपिगिरिराजं समारुहत् । दरीश्चविविधाःपश्यञ्छिखराणिसमन्ततः
शुकमन्वेषमाणोऽसौ श्यामाकवनमेयिवान् । तमदृष्ट्वाशुकवरं वनपालं ददर्श ह ॥
तं तु राजानमायान्तं प्रत्युद्गच्छन्स सत्वरः ।
प्रणम्य विनयोपेतः कृताञ्जलिपुटः स्थितः ॥ ६६ ॥
तोण्डमानपि सम्पूज्य तं पप्रच्छ वनेचरम् ।
पञ्चवर्णः शुकः कश्चिद् दृष्टश्चात्राऽऽगतस्त्वया ॥ ६७ ॥
श्रीनिवासेति च वदन्क गतोऽसौ वनेचर !॥ ६८ ॥

वनेचर उवाच

सपञ्चवर्णाराजेन्द्र! श्रीनिवासप्रियःसदा । पार्श्ववर्तीसदातस्यश्रीभूमिभ्यांविवर्धितः
स्वामिपुष्करिणीतीरे सदास्ते देवसन्निधौ । ग्रहीतुं स शुकःश्रीमान्नतुकेनापिशक्यते

विहृत्य स्वेच्छयानित्यमस्मिन्गिरिवरेशुभे । दिनान्तेदेवमासाद्यतत्समीपेवसत्ययम्
तं देवमाराधयितुं गमिष्यामि नृपात्मज !। विश्रम्यतां वृक्षमूले यावदागमनं मम ॥
पुत्रेणाऽनेन सहितो विहर त्वं यथासुखम् ॥ ७३ ॥

राजोवाच

त्वया सहगमिष्यामि द्रष्टुं देवं जनार्दनम् । त्वं मे दर्शय देवेशं वेङ्कटाद्रिनिवासिनम्
तस्य राज्ञो वचः श्रुत्वा श्यामाकं मधुमिश्रितम् ।
चूतपत्रपुटे क्षिप्त्वा राज्ञा सह ययौ हरिम् ॥ ७५ ॥
गत्वा सुदूरमध्वानं पश्यन्तौ तौ शिलातलम् ।
मुहूर्तादेव सम्प्राप्तौ स्वामिपुष्करिणीं शुभाम् ॥ ७६ ॥
स्नात्वा तत्र विधानेन राज्ञा सह निषादपः । दर्शयामास देवेशं राज्ञस्तस्यमहात्मनः
स्वामिपुष्करिणीतीरे स्थितं श्रीवृक्षमूलके । अतसीपुष्पसङ्काशमम्बुजायतलोचनम्
चतुर्भुजमुदाराङ्गमीषत्स्मितमुखाम्बुजम् । दिव्यपीताम्बरधरं किरीटकटकोज्ज्वलम्
पार्श्वस्थाभ्यां सुरूपाभ्यां श्रीभूमिभ्यां समन्वितम् ।
परितः शङ्खचक्रासिगदाशार्ङ्गेषुसेवितम् ॥ ८० ॥
अन्यैर्दिव्यायुधैश्चाऽपि दिव्यमाल्यैर्निषेवितम् ।
स्कन्देनाऽऽराध्यमानं तं त्रिसन्ध्यं पुरुषोत्तमम् ॥ ८१ ॥
वल्मीकगूढपादाब्जमाजानुपुरुषोत्तमम् । ततो दृष्ट्वा मुदा देवं प्रणेमतुरुभौ तदा ॥८२
राजा तु प्राञ्जलिर्भूत्वा विस्मयोत्फुल्ललोचनः । आनन्दलहरीं प्राप्यनप्राज्ञायतकिञ्चन
निषादोऽपि निवेद्यैव श्यामाकंमधुमिश्रितम् । राज्ञेतदर्धंदत्त्वैवशिष्टार्धंभुक्तवान्स्वयम्
पीत्वा पुष्करिणीतोयं तेन राज्ञा समन्वितः । स पुनःश्यामकवनेपुण्यांपर्णकुटींययौ
उषित्वा चैकरात्रं तु प्रातरुत्थाय भूमिपः । स्वसैन्येन समायुक्तो निवृत्तःस्वपुरंययौ
पुनर्दर्वीवनं गत्वा हयादवततार ह । चैत्रशुद्धनवम्यां तु पूजयामास रेणुकाम् ॥ ८७
हविष्यं परमान्नं च सोपस्करमनेकशः । पशूपहारसहितं धूपदीपसमन्वितम् ॥ ८८
सुराघटीशतं दत्त्वा जातीकेसरवासितम् । एवं सम्पूजिता देवी प्रीता राज्ञे वरं ददौ

आविष्टः पुरुषः कश्चिदवदन्नृपसत्तमम् । शृणु राजन्भविष्यं ते राज्यं निहतकण्टकम्
राजंस्तवैव नाम्नाऽत्र राजधानीभविष्यति । मत्समीपे महाराजचिरंराज्यंकरिष्यसि
देवदेवप्रसादश्च भविष्यति तवाऽनघ !। इति दत्त्वा वरं तस्मा आविष्टः प्रकृतिं ययौ
ततो लब्धवरो राजा ययौ शुकमुनिं पुनः ॥ ९३ ॥
अभिवाद्य मुनिं तेनपूजितोमुदितोऽभवत् । माहात्म्यंसरसोब्रूहिकमलाख्यस्य मे मुने

श्रीशुक उवाच

पुरा दुर्वाससः शापादवतीर्णा सुरालयात् । पद्मापद्माक्षदयिता विष्णुना सहिता नृप
सरः काञ्चनपद्माढ्यमिदं प्राप्य महेश्वरी । तपश्चकार वर्षाणां दिव्यानामयुतं रमा ॥
ततो देवाविचिन्वन्तःश्रियंविष्णुसमन्विताम् । पुरन्दरेणसंयुक्ताराजन्नस्मिन्सरोवरे
स्थितां सुवर्णकमले पुण्डरीकाक्षसंयुताम् ।
दृष्ट्वा प्रीतिसमायुक्ताः प्रणम्याम्बुजधारिणीम् ॥
कृताञ्जलिपुटाः सेन्द्रास्तुष्टुवुर्लोकमातरम् ॥ ९८ ॥

देवा ऊचुः

नमः श्रियै लोकधात्र्यै ब्रह्ममात्रे नमोनमः । नमस्ते पद्मनेत्रायै पद्ममुख्यै नमोनमः ॥
प्रसन्नमुखपद्मायै पद्मकान्त्यै नमोनमः । नमो बिल्ववनस्थायै विष्णुपत्न्यै नमोनमः
विचित्रक्षौमधारिण्यै पृथुश्रोण्यै नमोनमः । पक्वबिल्वफलापीनतुङ्गस्तन्यै नमोनमः
सुरक्तपद्मपत्राभकरपादतले शुभे । सुरत्नाङ्गदकेयूरकाञ्चीनूपुरशोभिते ॥
यक्षकर्दमसंलिप्तसर्वाङ्गे कटकोज्ज्वले ॥ १०२ ॥
माङ्गल्याभरणैश्चित्रैर्मुक्ताहारैर्विभूषिते । ताटङ्कैरवतंसैश्च शोभमानमुखाम्बुजे ॥१०३॥
पद्महस्ते नमस्तुभ्यं प्रसीद हरिवल्लभे !। ऋग्यजुःसामरूपायै विद्यायै ते नमोनमः ॥
प्रसीदास्मान्कृपादृष्टिपातैरालोकयाऽब्धिजे । ये दृष्टास्तेत्वयाब्रह्मरुद्रेन्द्रत्वंसमाप्नुयुः

श्रीशुक उवाच

इति स्तुता तदा देवैर्विष्णुवक्षःस्थलालया ।
विष्णुना सह संदृश्या रमा प्रीताऽवदत्सुरान् ॥ १०६ ॥

श्रीरुवाच

सुरारीन्सहसा हत्वा स्वपदानि गमिष्यथ ।

ये स्थानहीनाः स्वस्थानाद् भ्रंशिता ये नरा भुवि ॥ १०७ ॥

ते मामनेन स्तोत्रेण स्तुत्वा स्थानमवाप्नुयुः । अखण्डैर्बिल्वपत्रैर्मामर्चयन्तिनराभुवि स्तोत्रेणाऽनेन ये देवा नरा युष्मत्कृतेन वै । धर्मार्थकाममोक्षाणामाकरास्तेभवन्ति वै इदं पद्मसरो देवा ये केचननराभुवि । प्राप्यस्नानंकरिष्यन्तिमांस्तुत्वाविष्णुवल्लभाम्

तेऽपि श्रियं दीर्घमायुर्विद्यां पुत्रान्सुवर्चसः ।

लब्ध्वा भोगांश्च भुक्त्वाऽन्ते नरा मोक्षमवाप्नुयुः ॥ १११ ॥

इति दत्त्वा वरं देवी देवेन सह विष्णुना । आरुह्य गरुडेशानं वैकुण्ठस्थानमाययौ ॥

इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये धरणीवराहसंवादे वसुनामकनिषादवृत्तान्तपद्मसरोमाहात्म्यादिवर्णनंनाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

दशमोऽध्यायः

तोण्डमन्नृपस्यस्वपितुःसकाशाद्राज्यप्राप्तिवर्णनम्

श्रीशुक उवाच

इदं पद्मसरोनाम राजन्पापप्रणाशनम् । कीर्तनात्स्मरणात्स्नानान्नृणांलक्ष्मीप्रदम्भुवि

कृत्वा स्नानं त्वमप्यस्मिन्व्रज स्वपितुरन्तिकम् ॥ १ ॥

श्रीवराह उवाच

एतच्छुकवचः श्रुत्वा स्नात्वा पद्मसरोवरे ॥ २ ॥

तं नत्वा हयमारुह्य तोण्डमान्स्वपुरंययौ । तं पितायुवराजानं कृत्वा त्रीन्वत्सरानथ

रञ्जकत्वञ्च सामर्थ्यं शौर्यं वीर्यं सुशीलताम् ।

भक्तिम्विप्रेषु पुत्रस्य वीक्ष्य राजा स्वमन्त्रिभिः ॥ ४ ॥

स्वपदेस्थापयामासस्वभिषिच्यविधानतः । अनुनीय सुतं पत्न्या सार्धंराजावनंययौ तोण्डमानपिसाम्राज्यंलब्ध्वाराज्यञ्चकार ह । निषादस्यवनेदेवो वाराहंरूपमास्थितः श्यामाकपक्वम्भक्षित्वा रात्रौरात्रौचचारह । पदानि स वराहस्यचान्वियेषदिवादिवा अदृष्ट्वा तं वराहं स रात्रौ जाग्रद्धनुर्धरः । स्थितोऽपश्यच्चरन्तन्तं चन्द्रकोटिसमप्रभम् वराहं सुभगाकारं श्यामाकवनमध्यतः । तं दृष्ट्वा धनुरादाय सिंहनादञ्चकार ह ॥ ९ ॥ वराहस्तद्ध्वनिं श्रुत्वा वनान्निष्क्रम्य सत्वरम् । ययौतञ्चाप्यनुययौवराहंसनिषादपः रात्रिशेषमनुद्रुत्य वने चन्द्रसमप्रभम् । वल्मीकं प्रविशन्तं च ददर्श स निषादपः ॥

गच्छन्तं पूर्णिमाचन्द्रमस्तं गिरिवरं यथा ।

विस्मितोऽखानयत्कोपाद्वल्मीकं स निषादपः ॥ १२ ॥

धरावराहौदद्दर्शोमूर्च्छितोऽयंपपातह । पितरम्मूर्च्छितं दृष्ट्वा तत्पुत्रोभक्तिमांस्तदा वराहदेवन्तुष्टाव तेन प्रीतोऽभवद्धरिः । आविश्य पितरन्तस्य प्रोवाच मधुसूदनः ॥

श्रीभगवानुवाच

अहम्वराह देवेशो नित्यमस्मिन्वसाम्यहम् । राज्ञे त्वमुक्त्वा मामत्र प्रतिष्ठाप्यैवपूजय

वल्मीकं कृष्णगोक्षीरैः क्षालयित्वा तदुत्थिते ।

शिलातले च वाराहमुद्धृत्य धरणीस्थितम् ॥ १६ ॥

कारयित्वा प्रतिष्ठाप्य विप्रैर्वैखानसैश्च माम् । पूजयेद्विविधैर्भोगैस्तोण्डमान्राजसत्तमः

इत्युक्त्वा तं जहौ देवः स च स्वस्थो बभूव ह ।

सुखासीनन्तु पितरं नमस्कृत्य निषादजः ॥ १८ ॥

न्यवेदयद्देववचःपित्रेसर्वंयथातथम् । सश्रुत्वाविस्मितोभूत्वा कृत्स्नं पुत्रवचःशुभम् राज्ञे वक्तुं ययौ शीघ्रं निषादः स्वानुगैः सह । वसुर्निषादाधिपती राजद्वारमुपागमत् निषादाधिपमाज्ञाय द्वारपालैर्नृपोत्तमः । आहूय तन्निषादेशं सभायाम्मन्त्रिभिः सह सत्कृत्य तं वसुं राजा सपुत्रंसपरिच्छदम् । पप्रच्छ प्रीतिमान्राजा वसुं तंवनगोचरम्

किमागमनकृत्यन्ते वद त्वं वनगोचर ! ॥ २२ ॥

वसुरुवाच

राजन्मम वने दृष्टमाश्चर्यं शृणु भूपते !॥ २३ ॥

कश्चिच्छ्वेतवराहस्तु श्यामाकमचरन्निशि । तम्वराहं धनुष्पाणिरन्वधावमहं नृप

अनुद्रुतो वायुवेगोगत्वावल्मीकमाविशत् । स्वामिपुष्करिणीतीरेपश्यतो मम भूपते

वल्मीकमखनं क्रोधान्मूर्च्छितो न्यपतम्भुवि ।

मत्पुत्रोऽयं समागत्य मां दृष्ट्वा मूर्च्छितम्भुवि ॥ २६ ॥

शुचिर्भूत्वा देवदेवं तुष्टाव मधुसूदनम् । ततो मयि समाविश्य वराहोऽध्यवदत्सुतम्

राज्ञे निवेदय क्षिप्रं मच्चरित्रं निषादप । कृष्णगोक्षीरसेकेन वल्मीकं क्षालयेन्नृपः ॥

दृश्यते च शिला काचिद्वल्मीकस्था सुशोभना ।

वामाङ्कस्थभुवं माञ्च वराहवदनं स्थितम् ॥ २६ ॥

कारयित्वा शिल्पिनाऽथप्रतिष्ठाप्य मुनीश्वरैः । वैखानसैर्मुनिवरैरर्चयेत्तोण्डमानपि ॥

अथ गत्वाश्रीनिवासंवल्मीकावृतपद्द्वयम् । कपिलाकृष्णगोक्षीरसेचनैःक्षालयेच्छनैः

आपादपीठपर्यन्तं क्षालयित्वा दिनेदिने । कुर्यात्प्राकारमुभयोरुत्तरे दक्षिणेतथा ॥३२

इत्युक्त्वा चैव माऽमुञ्चद्देवःस्वस्थोऽभवन्नृप । इदन्तेवक्तुमायातोदेवदेवचिकीर्षितम्

श्रीवराह उवाच

तोण्डमानपि तच्छ्रुत्वा सुप्रीतो विस्मितोऽभवत् ।

ततः कार्यं विनिश्चित्य मन्त्रिभिः पुष्करादिभिः ॥ ३४ ॥

वेङ्कटाद्रिं जिगमिषुर्गोपानाहूय सर्वशः ।

कृष्णाश्च कपिला गावो याः काश्चित्सन्ति मामिकाः ॥ ३५ ॥

ताः सवत्सा आनयध्वं वेङ्कटाद्रिसमीपतः ।

इत्याऽऽज्ञाप्य नृपो गोपाञ्छ्वो यात्रेति च मन्त्रिणः ॥ ३६ ॥

विसृज्य प्रकृतीः सर्वा विवेशान्तःपुरम्वशी ।

उक्त्वा कथां तां पत्नीभ्यः सुष्वाप निशि पार्थिवः ॥ ३७ ॥

तं स्वप्ने श्रीनिवासोऽपि बिलमार्गंह्यदर्शयत् । स्वपुरादाबिलंमार्गेपल्लवानसृजद्धरिः

एवं स्वप्नं नृपोदृष्ट्वा प्रातरुत्थाय सत्वरः । आहूय मन्त्रिणः सर्वान्प्रकृतीर्ब्राह्मणानपि

स्वप्नन्तथाविधं चोक्त्वाऽपश्यद्द्वारेऽथ पल्लवान् ।

युक्ते मुहूर्ते प्रययौ हयमारुह्य तोण्डमान् ॥ ४० ॥

पश्यन्पल्लवभङ्गाश्च शनैः प्रीतो ययौ बिलम् । दृष्ट्वा विस्मयमापन्नो निर्ममेतत्रपत्तनम्

बिलमन्तःपुरे कृत्वा प्राकारञ्चाऽप्यकारयत् ।

वसंस्तत्र नृपेन्द्रोऽसौ निर्जित्य पृथिवीमिमाम् ॥ ४२ ॥

यथोक्तं देवदेवेन क्षीरप्रक्षालनादिकम् । कृत्वा प्राकारनिर्माणं कर्तुमुद्योगमाययौ ॥

तदानीं देवदेवेन स्वयमाज्ञापितो नृपः । तिन्तिणींचम्पकञ्चोभौपालयैतौ नगोत्तमौ

मम चाऽऽस्थानकी चिञ्चा लक्ष्म्याः स्थानञ्च चम्पकः ।

नमस्कार्यौ नृपैस्तौ हि ऋषिदेवनरैः सदा ॥ ४५ ॥

संस्थाप्यैतौनृपश्रेष्ठच्छेदयान्यान्नगोत्तमान् । प्राकारमात्रं कुरु मे द्वारगोपुरसंयुतम् ॥

विमानन्तु भवद्वंश्योनाम्नानारायणोनृपः । कारयिष्यतिमद्भक्तः स्वर्णेनाऽलङ्करिष्यति

श्रीवराह उवाच

एवमुक्त्वा तोण्डमानं विरराम श्रियःपतिः ।

एवं देववचःश्रुत्वा कृत्वा प्राकारमेव च॥ ४८ ॥

पूजयामास मुनिभिर्वैखानसकुलोद्भवैः ॥ ४६ ॥

नित्यंबिलेन चाऽऽगत्य देवं नत्वानृपोत्तमः । राज्यञ्चकारधर्मेणभुञ्जानोभोगमुत्तमम्

एतस्मिन्नेव काले तु दाक्षिणात्यो द्विजोत्तमः ॥ ५१ ॥

गङ्गास्नानायगच्छन्वैसदारःप्रययौपुरात् । मार्गेऽथगर्भिणीजाता ब्राह्मणी ब्राह्मणःस्वच

तांतुगर्भवतींदृष्ट्वास्वात्मानुगमनेऽक्षमाम् । राजानं द्रष्टुकामोऽसौ राजद्वारमुपागमत्

द्वाःस्थेनाऽऽज्ञापितो राजा तमाहूय द्विजोत्तमम् ।

पूजयित्वा तु विधिवत्पप्रच्छ कुशलं द्विजम् ॥ ५४ ॥

राजोवाच

किमागमनकृत्यन्ते किंकरिष्याम्यहं द्विज ! ।

ब्राह्मण उवाच

वासिष्ठो वीरशर्माऽहं सामवेदी नृपोत्तम ! ॥ ५५ ॥

सदारोनिर्गतोराजन्गङ्गास्नानाय सादरः । मार्गेच गर्भिणीचेयंकौशिकीपुण्यशालिनी

नाम्ना लक्ष्मीरिति ख्याता सुशीला च पतिव्रता ।

संस्थाप्यैनां तव गृहे व्रतं निर्वर्तयाम्यहम् ॥ ५७ ॥

तस्माद्राजन्प्रयच्छाऽस्यै यथेष्टं भक्तवेतने । तावच्च रक्ष्यतां लक्ष्मीर्यावदागमनं मम

श्रीवराह उवाच

राजा तस्य वचः श्रुत्वा तण्डुलानि धनान्यपि । दत्त्वाषण्मासपर्यन्तंगृहमन्तःपुरेददौ

तां न्यस्यब्राह्मणःप्रीतोगङ्गास्नानायनिर्ययौ । गत्वाभागीरथीं गङ्गां प्रयागेक्षेत्रउत्तमे

स्नात्वा काशीं ततो गत्वा तत्रोषित्वा दिनत्रयम्

गयाम्प्राप्य पितृश्राद्धमकरोद् ब्राह्मणोत्तमः ॥ ६१ ॥

गत्वाऽयोध्यामपिपुरींप्रययौबदरीवनम् । सालग्रामं ततो गत्वा स्वदेशम्प्रतिनिर्ययौ

सम्वत्सरद्वयेऽतीते चैत्रे मासि शुभे दिने । निवृत्तोऽसौद्विजश्रेष्ठः शनैरागत्यमाधवे

एकादश्यां शुक्लपक्षे पुना राजानमाययौ । राजा तु विस्मृत्यतदाब्राह्मणीनास्मरन्नृपः

ब्राह्मणी मानिनी गेहे मृता शुष्का बभूव ह ।

वीरशर्मा ततो विप्रो गङ्गातोयकरण्डकम् ॥ ६५ ॥

विमुच्य बन्धनं त्वेकं गङ्गाम्भःकरकं शुभम् । प्रादायराज्ञे पप्रच्छ पत्नी कुशलिनीतिमे

स्मृत्वाऽथ राजा विप्रन्तं स्थीयतामीतिचाऽब्रवीत् ।

अन्तःपुरं ततो गत्वा तामपश्यन्मृतां गृहे ॥ ६७ ॥

अनुक्त्वा ब्रह्मणे तस्मै प्रविश्य बिलमुत्तमम् ।

श्रीनृसिंहं नमस्कृत्य पुनः प्राप्य बिलोत्तमम् ॥ ६८ ॥

श्रीनिवासं ययौ द्रष्टुं श्रीभूमिसहितम्परम् । तं दृष्ट्वा सहसायान्तं जुगूहाते धरारमे

प्रणमन्तमवोचत्तं किमकाले नृपागतः । नृपोऽवदत्प्रणम्येशं भीतोऽथब्राह्मणीमृताम्

तच्छ्रुत्वा देवदेवोऽपि मा भैः राजन्द्विजोत्तमात् ।

आन्दोलितां तामारोप्य स्त्रीभिः स्वाभिः समन्विताम् ॥ ७१ ॥

मदालयात्पूर्वभागे: द्वादश्यां स्नापयप्रभो । अस्थिनाम्निसरस्यस्मिन्नपमृत्युनिवारणे

प्राप्तजीवासमं स्त्रीभिर्ब्राह्मणेन च योक्ष्यते । शीघ्रंयाहि नृपश्रेष्ठ यथोक्तं वचनं कुरु॥

इति देववचः श्रुत्वाप्रययौस्वपुरंनृपः । आन्दोलिकासुरम्यासुस्त्रियआरोप्यतामपि ॥

ब्राह्मणञ्चपुरस्कृत्यद्रष्टुंदेवंययौनृपः । अस्थिकूटसरःप्राप्य स्नापयामास ताः स्त्रियः

त्वगस्थिरूपा ता चापि ताभिः क्षिप्तासरोवरे । प्राप्तजीवायथापूर्वंसुव्यक्तशरीरजा

उत्थिता सरसःस्नात्वा राज्ञीभिःसहमङ्गला । प्राप्ताच्च ब्राह्मणम्प्रीता भर्तारंपुनरागतम्

राजा हरिं पूजयित्वा ब्राह्मणाय धनन्ददौ । सहस्रनिष्कपर्यन्तंवस्त्राणिविविधानिच

स्वदेशगमनायैव सादरम्विससर्ज हः । विप्रः श्रुत्वा स्त्रियो वृत्तंप्रभाम्वं वेङ्कटेशितुः

आशीः प्रयुज्य राज्ञेऽथ स्वदेशं प्रययौ द्विजः ।

विप्रे गते श्रीनिवासो राजानम्पुनरब्रवीत् ॥ ८० ॥

दिनेदिनेच मध्याह्ने नैवेद्याऽनन्तरं नृप । आगत्य मामर्चयित्वा यथेष्टं स्वर्णपङ्कजैः ॥

गत्वा पुरीं स्वधर्मेण राज्यं कुरु नराधिप !। यद्यदिष्टन्तव नृप भविष्यति न संशयः

नागन्तव्यमकाले तु त्वया नृप कदाचन । एवं कालार्चनं कृत्वा गत्वा त्वं स्वपुरेवस

राजोवाच

तथा करिष्ये देवेश! मध्याह्ने चार्चयाम्यहम् । इति देवाज्ञया नित्यमर्चयन्स्वर्णपङ्कजैः

तदूर्ध्वं तुलसीपुष्पं जात्वपश्यत्स मृण्मयम् ॥ ८५ ॥

विस्मितो देवदेवेशमपृच्छन्नृपसत्तमः ।

राजोवाच

केनाऽर्च्यसे मृण्मयैश्च कमलैस्तुलसीसमैः ॥ ८६ ॥

राज्ञा पृष्टो देवदेवः स्मृत्वा राजानमब्रवीत् । कश्चित्कुलालोमद्भक्तःकुर्वग्रामेवसत्यसौ

स्वगृहेऽर्च्यते राजंस्तदङ्गीक्रियते मया । इति देववचः श्रुत्वा तं द्रष्टुं प्रययौ नृपः ॥

गत्वा कुर्वपुरं तस्य कुलालस्य गृहं ययौ । राजानमागतं दृष्ट्वा प्रणम्यै वाग्रतःस्थितः

स्थितन्तं भीमनामानं पप्रच्छ नृपसत्तमः ।

तोण्डमानुवाच

भीम! पूजयसे देवं कथम्वद कुलोत्तम !॥ ९० ॥

श्रीवाराह उवाच

पृष्टः प्राह कुलालोऽपि जातु जाने न चाऽर्चनम् ।
केनोक्तं नृपतिश्रेष्ठ! कुलालोऽर्चयतीति हि ॥ ९१ ॥

तोण्डमानुवाच

देवेन श्रीनिवासेन ममोक्तं हि त्वदर्चनम् । स तु श्रुत्वा नृपवचः स्मृत्वा देववरम्पुरा

भीम उवाच

यदाप्रकाशितापूजायदाराजा समागतः । तोण्डमांस्तेन संवादस्तदामोक्षंगमिष्यसि
इति पूर्वम्वरं देवो दत्तवान्वेङ्कटेश्वरः ॥ ९४ ॥

इत्युक्त्वाऽथ कुलालोऽपि पत्न्यासार्धं तथैव च । विमानमागतंदृष्ट्वादेवंदृष्ट्वाजनार्दनम्
प्रणमन्प्रजहौप्राणान्सदारो भक्तसत्तमः । पश्यतो राजराजस्य विमानमधिरुह्य च ॥
दिव्यरूपधरो देव्या सार्धं विष्णुपदं ययौ । दृष्ट्वा राजाऽद्भुतं तत्र स्वपुरं प्राप्यहर्षितः
स्वपुत्रं श्रीनिवासाख्यमभिषिच्यविधानतः । परिपालय धर्मेण मानवांश्चवसुन्धराम्
इत्याज्ञाप्य सुतं धीमांस्तताप परमं तपः । तप्यतस्तस्य देवोऽपि प्रत्यक्षमभवद्धरिः
आरुह्य गरुडं देवो रमाभूमिसमन्वितः ॥ १०० ॥

श्रीभगवानुवाच

किं करोमि नृपश्रेष्ठ तपसा तोषितस्तव । इत्युक्तो देवदेवेन तोण्डमानपि राजराट्
प्रीतिमान्प्राञ्जलिर्भूत्वा सगद्गदमुवाच ह । त्वल्लोके वस्तुमिच्छामि जरामरणवर्जिते
इदमेव वरं देहि माधवैतन्ममेप्सितम् ॥ १०३ ॥

श्रीवराह उवाच

इत्युक्त्वानिपपातोर्व्यांसाष्टाङ्गं देवसन्निधौ । तदाकलेवरं मुक्त्वा विमानं त्वारुरोहच
गन्धर्वैः स्तूयमानोऽसौसारूप्यंप्राप्यशार्ङ्गिणः । यच्छोकमोहरहितंजरामरणवर्जितम्
पुनरावृत्तिरहितं तद्विष्णोः पदमाययौ ॥ १०६ ॥

एतद्भविष्यं देवेशि मयोक्तं वरवर्णिनि !। यः श्रावयेद्यः शृणुयाद्विष्णुलोकंसगच्छति

श्रीसूत उवाच

इत्युक्तं देवदेवेन सभविष्यं सहोत्तरम् । शृणुयाद्यः पठेद्भक्त्या कथां पुण्यांपुरातनीम्
स तु भुक्त्वाऽखिलान्कामानन्ते विष्णुपदं व्रजेत् ॥ १०९ ॥

इति स्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये धरणीवराहसम्वादे भविष्यद्वर्णने तोण्डमांसश्चक्रवर्तिवृत्तवर्णनंनाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

एकादशोऽध्यायः

काश्यपस्यस्वामिपुष्करिणीस्नानेनमहापातकनाशवर्णनम्

श्रीसूत उवाच

अथातःसंप्रवक्ष्यामिस्वामिपुष्करिणींशुभाम् । लक्षीकृत्यकथामेकांपवित्रांद्विजसत्तमाः
काश्यपाख्यो द्विजःपूर्वमस्मिंस्तीर्थवरेशुभे । स्नात्वातिमहतःपापाद्विमुक्तोनरकप्रदात्

ऋषय ऊचुः

मुने ! काश्यपनामासावकरोत्किं हि पातकम् ।
स्नात्वा तीर्थवरे ह्यत्र यस्मान्मुक्तोऽभवत्क्षणात् ॥ ३ ॥

एतन्नः श्रद्दधानानांब्रूहि सूत! कृपाबलात् । त्वद्वचोऽमृततृप्तानांनपिपासाऽपि विद्यते

श्रीसूत उवाच

श्रीस्वामिपुष्करिण्याश्च माहात्म्यप्रतिपादकम् ।
इतिहासं प्रवक्ष्यामि पठताम्पापनाशनम् ॥ ५ ॥

अभिमन्युसुतो राजा परिक्षिन्नाम नामतः । अध्यास्तहास्तिनपुरंपालयन्धर्मतोमहीम्
स राजा जातु विपिने चचार मृगयारतः । षष्टिवर्षवया भूपः क्षुत्तृष्णापरिपीडितः ॥

नष्टमेकं स विपिने मार्गयन्मृगमादरात् । ध्यानारूढं मुनिं दृष्ट्वा प्राह भूपालकोत्तमः ॥
मया बाणेन विपिनेमृगो विद्धोऽधुनामुने । दृष्टःस किं त्वयाविद्धन्विद्रुतोभयकातरः

समाधिनिष्ठो मौनित्वान्न किञ्चिदपि सोऽब्रवीत् ।

ततो धनुरटन्या स स्कन्धे तस्य महामुनेः ॥ १० ॥

निधाय मृतसर्पं तु कुपितः स्वपुरं ययौ । मुनेस्तस्य सुतः कश्चिच्छृङ्गीनामवभूववै

सखा तस्य कृशाख्योऽभूच्छृङ्गिणो द्विजसत्तमः ।

सखायं शृङ्गिणं प्राह कृशाख्यः स सखा ततः ॥ १२ ॥

पिता तव मृतं सर्पं स्कन्धेन वहतेऽधुना । मा भूद्दर्पस्तव सखेमाकुध्यस्त्वमिदंवृथा
सोऽभवत्कुपितः शृङ्गी दित्सुःशापंनृपाय वै । मत्तातेशवसर्पंयोन्यस्तवान्मूढचेतनः
स सप्तरात्रान्म्रियतां सन्दष्टस्तक्षकाहिना । शशापैवं मुनिसुतः औत्तरेयं परीक्षितम्
शमीकाख्यः पिता तस्य शप्तं श्रुत्वा सुतेन तम् । नृपंप्रोवाचतनयंशृङ्गिणंमुनिपुङ्गवः
रक्षकं सर्वलोकानां नृपं किं शप्तवानसि । अराजके वयं लोके स्थास्यामःकथमञ्जसा
क्रोधेन पातकं भूयाद्भयया प्राप्यते सुखम् । यः समुत्पादितं कोपं क्षमयैवनिरस्यति
इह लोके परत्रासावत्यन्तं सुखमश्नुते । क्षमायुक्ता हि पुरुषा लभन्ते श्रेय उत्तमम्

ततः शमीकः स्वं शिष्यं प्राह गौरमुखाभिधम् ।

भो गौरमुख! गत्वा त्वं वद भूपं परीक्षितम् ॥ २० ॥

इमं शापं मत्सुतोक्तं तक्षकाधिपदंशनम् । पुनरायाहि शीघ्रं त्वं मत्समीपं महामते !॥
एवमुक्तः शमीकेन ययौ गौरमुखो नृपम् । समेत्यचाऽब्रवीद्भूपमौत्तरेयं परीक्षितम्

दृष्ट्वा सर्पं पितुः स्कन्धे त्वया विनिहितं मृतम् ।

शमीकस्य सुतः शृङ्गी शशाप त्वां रुषान्वितः ॥ २३ ॥

एतद्दिनात्सप्तमेऽह्नि तक्षकेण महाहिना । दष्टो विषाग्निना दग्धो भूयाद्राध्वभिमन्युजः
एवंशशापत्वांराजञ्छृङ्गीतस्यमुनेः सुतः । एतद्वक्तुंपितातस्यप्राहिणोन्मांत्वदन्तिकम्
इतीरयित्वा तं भूपमाशु गौरमुखो ययौ । गते गौरमुखे पश्चाद्राजा शोकपरायणः
असृंलिमहथोत्तुङ्गमेकस्तम्भं सुविस्तृतम् । मध्येगङ्गं व्यतनुत मण्डपं नृपपुङ्गवः ॥

महागारुडमन्त्रज्ञैरौषधिज्ञैश्चिकित्सकैः । तक्षकस्य विषं हन्तुं यत्नं कुर्वन्समाहितः ॥
अनेकदेवब्रह्मर्षिराजर्षिप्रवरान्वितः । आस्ते तस्मिन्नृपस्तुङ्गे मण्डपेविष्णुभक्तिमान्
तस्मिन्नवसरे विप्रःकाश्यपोमान्त्रिकोत्तमः । राजानंरक्षितुंप्रायात्तक्षकस्यमहाविषात्
सप्तमेऽहनि विप्रेन्द्रो दरिद्रो धनकामुकः । अत्रान्तरे तक्षकोऽपिविप्ररूपीसमाययौ
मध्येमार्गं विलोक्याऽथ काश्यपं प्रत्यभाषत । ब्राह्मण! त्वंकुत्र यासिवदमेऽद्यमहामुने

इति पृष्टस्तदाऽवादीत्काश्यपस्तक्षकं द्विजः ।

परीक्षितं महाराजं तक्षकोऽद्य विषाग्निना ॥ ३३ ॥

धक्ष्यते तं शमयितुं तत्समीपमुपैम्यहम् । इत्युक्तः स च तं विप्रं तक्षकः पुनरब्रवीत्
तक्षकोऽहंद्विजश्रेष्ठ! मयादष्टश्चिकित्सितुम् । नशक्योऽब्दशतेनाऽपिमहामन्त्रायुतैरपि

चिकित्सितुं चेन्मद्दष्टं शक्तिरस्ति तवाऽधुना ।

अनेकयोजनोच्छ्रायं दशाम्युज्जीवय द्रुमम् ॥ ३६ ॥

ततो भवान्समर्थो हीत्येवस्मे भाति हे द्विज !।

इतीरयित्वा तं वृक्षमदशत्तक्षकस्तदा ॥ ३७ ॥

अभवद्भस्मसात्सोऽपि वृक्षोऽत्यन्तसमुच्छ्रितः । पूर्वमेवनरःकश्चित्तंवृक्षमधिरूढवान्
तक्षकस्य विषोल्काभिःसोऽपिदग्धोऽभवत्तदा । तन्नरंनविजज्ञातेतौचकाश्यपतक्षकौ
काश्यपः प्रतिजज्ञेऽथतक्षकस्यापिशृण्वतः । मन्मन्त्रशक्तिंपश्यन्तुसर्वेविप्राद्योऽधुना
इतीरयित्वातंवृक्षंभस्मीभूतंविषाग्निना । आजीवयन्मन्त्रशक्त्याकाश्यपोमान्त्रिकोत्तमः

स नरस्तेन वृक्षेण साकमुज्जीवितोऽभवत् ।

अथाऽब्रवीत्तक्षकस्तं काश्यपं मन्त्रकोविदम् ॥ ४२ ॥

यथा न मुनिवाङ्मिथ्याभवेदेवं कुरु द्विज !। यत्ते राजाधनंदद्यात्ततोऽपिद्विगुणंधनम्
ददाम्यहंनिवर्तस्व शीघ्रमेव द्विजोत्तम !। इत्युक्त्वाऽनर्घरत्नानितस्मैदत्त्वा स तक्षकः
न्यवर्तयत्काश्यपं तं ब्राह्मणंमन्त्रकोविदम् । अल्पायुषं नृपं मत्वाज्ञानदृष्ट्यासकाश्यपः
स्वाश्रमं प्रययौ तूर्णींलब्धरत्नश्चतक्षकात् । सोऽब्रवीत्तक्षकःसर्पान्सर्वानाहूयतत्क्षणे
यूयं तं नृपतिं प्राप्य मुनीनां वेषधारिणः । उपहारफलान्याशु प्रयच्छत परीक्षिते ॥

तथेत्युक्त्वा सर्वसर्पा ददू राज्ञे फलान्यमी । तक्षकोऽपि तथातत्रकस्मिंश्चिद्बदरीफलै
कृमिवेषधरो भूत्वा व्यतिष्ठद्दंशितुं नृपम् । अथ राजा प्रदत्तानि सर्पैर्ब्राह्मणरूपकैः ॥
परीक्षिन्मन्त्रिवृद्धेभ्यो दत्त्वा सर्वफलान्यपि ॥ ५० ॥
कौतूहलेन जग्राह स्थूलमेकं करे फलम् । तस्मिन्नवसरे सूर्योऽप्यस्ताचलमगाहत ॥
मिथ्या ऋषिवचो मा भूदिति तत्रत्यमानवाः ।
अन्योऽन्यमवदन्सर्वे ब्राह्मणाश्चनृपास्तदा ॥ ५२ ॥
एवं वदत्सु सर्वेषु फलेतस्मिन्नदृश्यत । साधु रक्तःकृमिः सर्वै राज्ञा चाऽपिपरीक्षिता
अयं किं मां दशेदद्य क्रिमिरित्युक्तवान्नृपः । निदध्रे तत्फलंकण्ठेसकृमिद्विजसत्तमाः
तक्षकोऽस्मिन्स्थितः कण्ठे कृमिरूपीफलेतदा । निर्गत्यतत्फलादाशुनृपदेहमवेष्टयत्
तक्षकावेष्टिते भूपे पार्श्वस्था दुद्रुवुर्भयात् । अनन्तरं नृपोविप्रास्तक्षकस्यविषाग्निना
दग्धोऽभूद्भस्मसादाशु सप्रासादोबलीयसा । कृत्वौर्ध्वदेहिकंतस्यनृपस्यसपुरोहिताः
मन्त्रिणस्तत्सुतं राज्ये जनमेजयनामकम् । राजानमभ्यषिञ्चन्वै जगद्रक्षणवाञ्छया
तक्षकाद्रक्षितुं भूपमायातः काश्यपाभिधः । यो ब्राह्मणोमुनिश्रेष्ठःससर्वैर्निन्दितोजनैः
बभ्राम सकलान्देशाञ्छिष्टैः सर्वैश्च दूषितः । अवस्थानंन लेभेसग्रामेवाप्याश्रमेऽपिवा
यान्यान्देशानसौ यातस्तत्र तत्रमहाजनैः । तत्तद्देशान्निरस्तः सञ्छाकल्यं शरणं ययौ
प्रणम्य शाकल्यमुनिं काश्यपोनिन्दितो जनैः । इदं विज्ञापयामासशाकल्यायमहात्मने

काश्यप उवाच

भगवन्सर्वधर्मज्ञशाकल्य! हरिवल्लभ । मुनयो ब्राह्मणाश्चाऽन्ये मां निन्दन्ति सुहृज्जनाः
नास्याऽहं कारणं जाने किंमांनिन्दन्ति मानवाः । ब्रह्महत्यासुरापानंगुरुस्त्रीगमनंतथा
स्तेयं संसर्गदोषो वः मयानाऽऽचरितंकञ्चित् । अन्यान्यपिचपापानिनकृतानिमयामुने
तथाऽपि निन्दन्ति जना वृथामांबान्धवादयः । जानासिचेत्त्वंशाकल्यमयादोषंकृतंवद
उक्तोऽथकाश्यपेनैवशाकल्याख्योमहामुनिः । क्षणंध्यात्वाबभाषेतंकाश्यपंद्विजसत्तमाः

शाकल्य उवाच

परीक्षितं महाराजं तक्षकाद्रक्षितुं भवान् । आयासीदर्धमार्गे तु तक्षकेण निवारितः ॥

चिकित्सितुं समर्थोऽपि विषरोगादिपीडितम् ।
यो न रक्षति लोकेऽस्मिंस्तमाहुर्ब्रह्मघातकम् ॥ ६६ ॥
क्रोधात्कामाद्भयल्लोभान्मात्सर्यान्मोहतोऽपिवा । योनरक्षतिविप्रेन्द्रविषरोगातुरंनरम्
ब्रह्महा च सुरापी वा स्तेयी च गुरुतल्पगः । संसर्गदोषदुष्टश्चनापितस्यविनिष्कृतिः
कन्याविक्रयिणश्चापि हयविक्रयिणस्तथा । कृतघ्नस्याऽपिशास्त्रेषुप्रायश्चित्तंतुविद्यते
विषरोगातुरं यस्तु समर्थोऽपि न रक्षति । नतस्यनिष्कृतिःप्रोक्ताप्रायश्चित्तायुतैरपि
न तेन सह पङ्क्तौ च भुञ्जीत सुकृती जनः । न तेन सह भाषेत न पश्येत्तंनरंकञ्चित्
तत्सम्भाषणमात्रेण महापातकभाग्भवेत् । परीक्षित्समहाराजः पुण्यश्लोकश्चधार्मिकः
विष्णुभक्तोमहायोगीचातुर्वर्ण्यस्यरक्षिता । व्यासपुत्राद्धरिकथांश्रुतवान्भक्तिपूर्वकम्
अरक्षित्वा नृपं तं तु वचसा तक्षकस्य यत् । निवृत्तस्तेन विप्रेन्द्रैर्बान्धवैरपि दूष्यसे
स परीक्षिन्महाराजो यद्यपिक्षणजीवितः । तथापियावन्मरणंबुधैःकार्यंचिकित्सितम्
यावत्कण्ठगताः प्राणा मुमूर्षोर्मानवस्य हि ।
तावच्चिकित्सा कर्तव्या कालस्य कुटिला गतिः ॥ ७६ ॥
इतिप्राहुःपुराश्लोकंभिषग्विद्याब्धिपारगाः । ततश्चिकित्साशक्तोऽपियस्मादकृतभेषजः
अर्धमार्गनिवृत्तश्च तेन त्वं गर्हितो ह्यसि । शाकल्येनैवमुदितः काश्यपः प्रत्यभाषत

काश्यप उवाच

ममैतद्दोषशान्त्यर्थमुपायं वद सुव्रत !। येन मां प्रतिगृह्णीयुर्बान्धवाः ससुहृज्जनाः ॥८२
कृपां मयि कुरुष्वत्वं शाकल्यहरिवल्लभ । काश्यपेनैवमुक्तस्तुशाकल्योऽपि मुनीश्वरः
क्षणं ध्यात्वा जगादैवं काश्यपं कृपया तदा ॥ ८४ ॥

शाकल्य उवाच

अस्यपापस्यशान्त्यर्थमुपायं प्रवदामि ते । तत्कर्तव्यंत्वयाशीघ्रं विलम्बंमाकृथाद्विज
सुवर्णमुखरीतीरे लक्ष्मीपतिनिवासभूः । वेङ्कटाद्रिरिति ख्यातः सर्वलोकेषु पूजितः
तस्मिन्शेषगिरौ पुण्ये सुरासुरनमस्कृते । ब्रह्महत्यासुरापानस्वर्णस्तेयादिनाशके ॥
स्वामिपुष्करिणी चेति सर्वपापापनोदिनी । उत्तरे श्रीनिवासस्य वर्तते मङ्गलप्रदा

तं गत्वा वेङ्कटं शैलं स्वामिपुष्करिणीं शुभाम् ।
स्नात्वा सङ्कल्पपूर्वं तु वराहस्वामिनं हरिम् ॥ ८९ ॥
सेवित्वा पश्चिमेतीरेनिर्गत्यहरिमन्दिरम् । गत्वातत्रविधानेनस्वर्णाचलनिवासिनम्
श्रीनिवासं परं देवं भक्तानामभयप्रदम् । शङ्खचक्रधरं देवं वनमालाविभूषितम् ॥
दृष्ट्वानिर्धूतपापोऽसि संशयं मा कृथा द्विज । शाकल्येनैवमुक्तस्तकाश्यपो मुनिपुङ्गवः
गत्वा वेङ्कटशैलेन्द्रं सुरासुरनमस्कृतम् । पुष्करिण्यांशुभायां तु स्नातोनियमपूर्वकम्
स्वस्थोऽभूत्काश्यपो विप्रोभिषग्विद्याब्धिपारगः ।
सर्वे बन्धुजना विप्रा काश्यपं ब्राह्मणोत्तमम् ॥ ९४ ॥
पूजयित्वा विधानेन पूज्योऽसि न च संशयः । एवम्वःकथितंविप्रावेङ्कटाचलवैभवम्
यः शृणोति नरोभक्त्या विष्णुलोके महीयते ॥ ९६ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीवेङ्कटाचलस्थस्वामिपुष्करिणीमाहात्म्ये काश्यपदोष-
निवृत्तिर्नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

द्वादशोऽध्यायः

स्वामिपुष्करिणीस्नानात्तामिस्रादिनरकनिस्तारवर्णनम्

ऋषय ऊचुः

सूत! सर्वार्थतत्त्वज्ञ ! वेदवेदाङ्गपारग !। श्रीस्वामिपुष्करिण्याश्च वैभवं वद नः प्रभो
यस्याः स्मरणमात्रेण मुक्तः स्यान्मानवो भुवि ॥ २ ॥

सूत उवाच

स्वामितीर्थं प्रशंसन्तिस्नान्ति वा कथयन्तिये । अष्टाविंशतिभेदांस्तेनरकान्नोपभुञ्जते
तामिस्रमन्धतामिस्रं महारौरवरौरवौ । कुम्भीपाकं कालसूत्रमसिपत्रवनं तथा ॥

कृमिभक्षोऽन्धकूपश्च सन्दंशःशाल्मली तथा । लालाभक्षोह्यवीचिश्चसारमेयादनंतथा
तथैववज्रकणकः क्षारकर्दमपातनम् । रक्षोगणाशनं चाऽपिशूलप्रोतनिरोधनम् ॥
तिरोधानाभिधं विप्रास्तथा सूचीमुखाभिधम् ।
पूयशोणितभक्षश्च विषाग्निपरिपीडनम् ॥ ७ ॥
अष्टाविंशतिसङ्ख्यातमेतन्नरकसञ्चयम् ।
न याति मनुजो विप्राः स्वामितीर्थनिमज्जनात् ॥ ८ ॥
वित्तापत्यकलत्राणां योऽन्येषामपहारकः । सकालपाशबद्धोऽयं यमदूतैर्भयानकैः ॥
तामिस्रे नरकेघोरे पात्यते बहुवत्सरम् ।
स्नाति चेत्स्वामितीर्थे स तस्मिन्नाऽसौ निपात्यते ॥ १० ॥
मातरं पितरंविप्रान्योद्वेष्टिपुरुषाधमः । स कालसूत्रनरके विस्तृतायुतयोजने ॥११॥
अधस्तादग्निसन्तप्ते उपर्यर्कमरीचिभिः । खलेताम्रमयेविप्राः पात्यतेक्षुधयार्दितः ॥
स्नाति चेत्पुष्करिण्यां वै तस्मिन्नाऽसौ निपात्यते ।
यो वेदमार्गमुल्लङ्घ्य वर्तते कुपथे नरः ॥ १३ ॥
सोऽसिपत्रवने घोरे पात्यते यमकिङ्करैः ।
स्नाति चेत्स्वामितीर्थे तु तस्मिन्नाऽसौ निपात्यते ॥ १४ ॥
योऽश्नाति पङ्क्तिभेदेनपक्वंसूपादिकं नरः । अकृत्वापञ्चयज्ञान्वाभुङ्क्तेमोहेनसद्विजाः
पात्यतेऽयं यमभटैर्नरके कृमिभोजने । भक्ष्यमाणः कृमिशतैर्भक्षयन्कृमिसञ्चयान् ॥
स्वयञ्च कृमिभूतः संस्तिष्ठेद्यावदघक्षयम् ।
स्नाति चेत्स्वामितीर्थे वै तस्मिन्नाऽसौ निपात्यते ॥ १७ ॥
योहरेद्विप्रवित्तानि स्नेहेन बलतोऽपि वा । अन्येषामपिवित्तानिराजातत्पुरुषोऽपिवा
अयोमयाग्निकुण्डेषु सन्दंशैः सोऽपिपीडितः । सन्दंशे नरकेघोरे पात्यते यमपूरुषैः ॥
स्नाति चेत्स्वामितीर्थे तु तस्मिन्नाऽसौ निपात्यते ।
अगम्यां योऽभिगच्छेत स्त्रियम्वै पुरुषाधमः ॥ २० ॥
अगम्यं पुरुषं योषिदभिगच्छेत वा द्विजाः । तावयोमयनारीं च पुरुषंचाऽप्ययोमयम्

तमा वालिङ्गयतिष्ठन्तौयावच्चन्द्रदिवाकरम् । सूच्याख्येनरकेघोरे पात्येतेयमकिङ्करैः
स्नाति चेत्स्वामितीर्थेचतस्मिन्नासौनिपात्यते । बाधतेसर्वजन्तून्योनानोपायैरुपद्रवैः

शाल्मलीनरके घोरे पात्यते बहुकण्टके ।
स्नाति चेत्स्वामितीर्थे तु तस्मिन्नाऽसौ निपात्यते ॥ २४ ॥

राजा वा राजभृत्यो वा यः पाषण्डमनुद्रुतः । भेदको धर्मसेतूनांवैतरण्यांनिपात्यते

स्नाति चेत्स्वामितीर्थे तु तस्मिन्नासौ निपात्यते ।
वृषलीसङ्गदुष्टो वा शौचाद्याचारवर्जितः ॥ २६ ॥

त्यक्तलज्जस्त्यक्तवेदःपशुचर्यारतः सदा । सपूयविष्ठामूत्रासृक्श्लेष्मपित्तादिपूरिते

अतिबीभत्सनरके पात्यते यमकिङ्करैः ।
स्नाति चेत्स्वामितीर्थे तु तस्मिन्नाऽसौ निपात्यते ॥ २८ ॥

यःश्वभिर्मृगयुर्वन्यान्बाणैर्वा बाधतेमृगान् । सविध्यमानोबाणौघैःपरत्र यमकिङ्करैः

प्राणरोधाख्यनरके पात्यते यमकिङ्करैः ।
स्नाति चेत्स्वामितीर्थे तु तस्मिन्नाऽसौ निपात्यते ॥ ३० ॥

दाम्भिको यः पशून्यज्ञे विध्यनुष्ठानवर्जितः । हन्त्यसौ परलोकेषु वैशसेनरके द्विजाः

कर्त्यमानो यमभटैः पात्यते यमकिङ्करैः ।
स्नाति चेत्पुष्करिण्याम्वै तस्मिन्नाऽसौ निपात्यते ॥ ३२ ॥

आत्मभार्यां सवर्णां यो रेतः पाययते यदि । परत्र रेतःपायी स रेतःकुण्डेनिपात्यते

स्नाति चेत्पुष्करिण्याम्वै तस्मिन्नाऽसौ निपात्यते ।
यो दस्युमार्गमाश्रित्य गरदो ग्रामदाहकः ॥ ३४ ॥

वणिग्द्रव्यापहारी च स परत्र द्विजोत्तमाः । वज्रदंष्ट्राभिर्घेघोरे पात्यते नरके चिरम्

स्नाति चेत्स्वामितीर्थे तु तस्मिन्नाऽसौ निपात्यते ।
विद्यन्ते यानि चाऽन्यानि नरकाणि परत्र वै ॥ ३६ ॥
तानि नाऽऽप्नोति मनुजः स्वामितीर्थनिमज्जनात् ।
पुष्करिण्यां सकृत्स्नानादश्वमेधफलं लभेत् ॥ ३७ ॥

आत्मविद्या भवेत्साक्षान्मुक्तिश्चापि चतुर्विधा । न पापे रमते बुद्धिर्नभवेद्दुःखमेववा
तुलापुरुषदानेन यत्फलंलभ्यते नरैः । तत्फलं लभ्यते पुम्भिः स्वामितीर्थनिमज्जनात्
गोसहस्रप्रदानेनयत्पुण्यं हिभवेन्नृणाम् । तत्पुण्यंलभते मर्त्यःस्वामितीर्थनिमज्जनात्

धर्मार्थकाममोक्षाणां यं यमिच्छति पूरुषः ।
तं तं सद्यः समाप्नोति स्वामितीर्थनिमज्जनात् ॥ ४१ ॥

महापातकयुक्तोवायुक्तोवासर्वपातकैः । सद्यः पूतो भवेद्विप्राःस्वामितीर्थनिमज्जनात्

प्रज्ञालक्ष्मीर्यशःसम्पज्ज्ञानं धर्मो विरक्तता ।
मनः शुद्धिर्भवेन्नृणां स्वामितीर्थनिषेवणात् ॥ ४३ ॥

ब्रह्महत्याऽयुतश्चापि सुरापानायुतन्तथा । अयुतं गुरुदाराणां गमनस्पापकारिणाम् ॥

स्तेयायुतं सुवर्णानां तत्संसर्गाश्च कोटिशः ।
शाघ्रं विलयमायान्ति स्वामितीर्थनिमज्जनात् ॥ ४५ ॥

ब्रह्महत्यासमानानिसुरापानसमानि च । गुरुस्त्रीगमनेनाऽपियानितुल्यानिचास्तिकाः

सुवर्णस्तेयतुल्यानि तत्संसर्गसमानि च ।
तानि सर्वाणि नश्यन्ति स्वामितीर्थनिमज्जनात् ॥ ४७ ॥

उक्तेष्वेतेषु सन्देहो न कर्त्तव्यः कदाचन । जिह्वाग्रे परशुं तप्तं प्रक्षिपन्ति चकिङ्कराः
अर्थवादमिमं सर्वं ब्रुवन्वैनरकं व्रजेत् । सूकरः स हि विज्ञेयः सर्वकर्मबहिष्कृतः ॥

अहो मौर्ख्यमहो मौर्ख्यमहो मौर्ख्यं द्विजोत्तमाः !।
स्वामितीर्थाभिधे तीर्थे सर्वपातकनाशने ॥ ५० ॥

अद्वैतज्ञानदे पुंसाम्भुक्तिमुक्तिप्रदायिनि । इष्टकामप्रदे नित्यं तथैवाज्ञाननाशने ॥ ५१॥
स्थितेऽपि तद्विहायायं रमतेऽन्यत्रवैजनः । अहो मोहस्य माहात्म्यंमयावक्तुंनशक्यते

स्नानस्य स्वामितीर्थे तु नाऽन्तकाद्भयमस्ति वै ।
स्वामितीर्थञ्च पश्यन्ति तत्र स्नान्ति च ये नराः ॥ ५३ ॥
स्तुवन्ति च प्रशंसन्ति स्पृशन्ति च नमन्ति च ।
न पिबन्ति हि ते स्तन्यं मातॄणां द्विजपुङ्गवाः !॥ ५४ ॥

एवम्वःकथितंविप्राःस्वामितीर्थस्यवैभवम् । भुक्तिमुक्तिप्रदं नृणां सर्वपापनिबर्हणम्

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये श्रीस्वामिपुष्करिणीतीर्थमहिमानुवर्णनं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

त्रयोदशोऽध्यायः

धर्मगुप्तचरित्रवर्णनम्

श्रीसूत उवाच

भूयोऽपि सम्प्रवक्ष्यामि स्वामितीर्थस्य वैभवम् ।
युष्माकमादरेणाऽहं नैमिषारण्यवासिनः ॥ १ ॥

नन्दोनाममहाराजः सोमवंशसमुद्भवः । धर्मेण पालयामास सागरान्तां धरामिमाम् ॥
तस्यपुत्रःसमभवद्धर्मगुप्त इति स्मृतः । राज्यरक्षाधुरं नन्दो निजपुत्रे निधाय सः ॥
जितेन्द्रियो जिताहारः प्रविवेशतपोवनम् । ताते तपोवनं याते धर्मगुप्ताभिधो नृपः
मेदिनीं पालयामास धर्मज्ञो नीतितत्परः । ईजे बहुविधैर्यज्ञैर्देवानिन्द्र पुरोगमान् ॥५
ब्राह्मणानांददौवित्तंक्षेत्राणिचबहूनि सः । सर्वेस्वधर्मनिरतास्तस्मिन्राजनि शासति
कदाचिन्नाभवन्पीडातस्मिंश्चोरादिसम्भवाः । कदाचिद्धर्मगुप्तोऽयमारुह्यतुरगोत्तमम्
वनं विवेश विप्रेन्द्रा मृगयारसकौतुकी । तमालतालहिन्तालकुरबाकुलदिङ्मुखे ॥
विचचार वनेतस्मिन्सिंहव्याघ्रभयानके । मत्तालिकुलसन्नादसम्मूर्च्छितदिगन्तरे ॥९
पद्मकल्हारकुमुदनीलोत्पलवनाकुले । तटाके रससम्पूर्णे तपस्विजनमण्डिते ॥१०॥
तस्मिन्वने सञ्चरतो धर्मगुप्तस्य भूपतेः । अभूद्विभावरी विप्रास्तमसावृतदिङ्मुखा

राजाऽपि पश्चिमां सन्ध्यामुपास्य विनयान्वितः ।
जजाप च वने तत्र गायत्रीं वेदमातरम् ॥ १२ ॥

सिंहव्याघ्रादिभीत्याऽस्मिन्वृक्षमेकंसमाश्रिते । राजपुत्रेतदभ्याशमृक्षःसिंहभयार्दितः
अन्वधावत वृक्षं तमेकः सिंहो वनेचरः । अनुद्रुतः स सिंहेन ऋक्षो वृक्षमुपारुहत् ॥
आरुह्य ऋक्षो वृक्षं तं ददर्श जगतीपतिम् । वृक्षस्थितं महात्मानं महाबलपराक्रमम्

उवाच भूपतिं दृष्ट्वा ऋक्षोऽयं वनगोचरः ।
मा भीतिं कुरु राजेन्द्र ! वत्स्यावो रजनीमिह ॥ १६ ॥

महासत्त्वो महाकायो महादंष्ट्रासमाकुलः । वृक्षमूलं समायातःसिंहोऽयमतिभीषणः
रात्र्यर्धं भज निद्रां त्वं रक्ष्यमाणो मयोद्यतः । ततः प्रसुप्तं मां रक्ष शर्वर्यर्धं महामते!

इति तद्वाक्यमाकर्ण्य सुप्ते नन्दसुते हरिः ।
प्रोवाच ऋक्षं सुप्तोऽयं नृपो मे त्यज्यतामिति ॥ १९ ॥

तं सिंहमब्रवीदृक्षो धर्मज्ञो द्विजसत्तमाः । भवान्धर्मं न जानीते मृगराज ! वनेचर !॥
विश्वासघातिनां लोके महाकष्टम्भवत्यहो । न हि मित्रद्रुहां पापं नश्येद्यज्ञायुतैरपि

ब्रह्महत्यादिपापानां कथञ्चिन्निष्कृतिर्भवेत् ।
विश्वासघातिनां पापं न नश्येज्जन्मकोटिभिः ॥ २२ ॥

नाऽहं मेरुं महाभारंमन्ये पञ्चास्य! भूतले । महाभारमिमं मन्ये लोकविश्वासघातकम्
एवमुक्तोऽथ ऋक्षेण सिंहस्तूष्णीं बभूव ह । धर्मगुप्ते प्रबुद्धे तु ऋक्षः सुष्वाप भूरुहे
ततः सिंहोऽब्रवीद्भूपमेनंवृक्षं त्यजस्व मे । एवमुक्तोऽथ सिंहेन राजासुप्तमशङ्कितः

स्वाङ्कन्यस्तशिरस्कं तमृक्षं तत्याज भूतले ।
पात्यमानस्ततो राज्ञा समालम्बितपादपः ॥ २६ ॥

ऋक्षः पुण्यवशाद्वृक्षान्न पपात महीतले । स ऋक्षोनृपमभ्येत्यकोपाद्वाक्यमभाषत
कामरूपधरो राजन्नहं भृगुकुलोद्भवः । ध्यानकाष्ठाभिधो नाम्ना ऋक्षरूपमधारयम् ॥
कस्मादनागसं सुप्तमत्याक्षीन्मांभवान्नृप । मच्छापादतिशीघ्रं त्वमुन्मत्तश्चर भूतले
इतिशप्त्वा मुनिर्भूपं ततः सिंहमभाषत । न सिंहस्त्वं महायक्षःकुबेरसचिवः पुरा ॥
हिमवद्गिरिमासाद्य कदाचित्त्वं वधूसखः । अज्ञानाद्गौतमास्याशे विहारमतनोर्मुदा ॥
गौतमोऽप्युटजाद्दैवात्समिदाहरणाय वै । निर्गतस्त्वां विवस्त्रंदृष्ट्वा शापमुदाहरत् ॥

यस्मान्ममाश्रमेऽद्य त्वं विवस्त्रः स्थितवानसि ।
अतः सिंहत्वमद्यैव भविता ते न संशयः ॥ ३३ ॥
इति गौतमशापेन सिंहत्वमगमत्पुरा । कुबेरसचिवो यक्षो भद्रनामा भवान्पुरा ॥३४
कुबेरो धर्मशीलो हि तद्भृत्याश्च तथैव हि । अतःकिमर्थं त्वंहंसिमामृषिवनगोचरम्
एतत्सर्वमहं ध्यानाज्जानामिहिमृगाधिप । इत्युक्तोध्यानकाष्ठेनत्यक्त्वासिंहत्वमाशुसः
यक्षरूपं गतो दिव्यं कुबेरसचिवात्मकम् । ध्यानकाष्ठमसावाहप्राञ्जलिः प्रणतोमुनिम्
अद्य ज्ञातं मया सर्वं पूर्ववृत्तं महामुने! गौतमः शापकाले मे शापान्तमपि चोक्तवान्
ध्यानकाष्ठेन सम्वाद ऋक्षरूपेण ते यदा । तदा निर्धूय सिंहत्वं यक्षरूपमवाप्स्यसि॥
इति मामब्रवीद्ब्रह्मन्गौतमो मुनिपुङ्गवः । अद्य सिंहत्वनाशान्मेजानामि त्वाम्महामुने
ध्यानकाष्ठाभिधंशुद्धंकामरूपधरं सदा । इत्युक्त्वा तं प्रणम्याऽथ ध्यानकाष्ठंसयक्षराट्
विमानवरमारुह्य प्रययावलकापुरीम् । उन्मत्तरूपं तं दृष्ट्वा मन्त्रिणस्तु नृपोत्तमम् ॥
पितुः सकाशमानिन्यू रेवातीरे नृपोत्तमम् । तस्मै निवेदयामासुर्मतिभ्रंशं सुतस्य च
ज्ञात्वा तु पुत्रवृत्तान्तं पिता वै नन्दनस्तदा ॥ ४४ ॥
पुत्रमादाय सहसा जैमिनेरन्तिकं ययौ । तस्मै निवेदयामास पुत्रवृत्तान्तमादितः ॥
भगवञ्जैमिने! पुत्रो ममाद्योन्मत्ततां गतः । अस्योन्मादविनाशाय ब्रूह्युपायं महामुने॥
इति पृष्टश्चिरं दध्यौ जैमिनिर्मुनिपुङ्गवः । ध्यात्वा तु सुचिरं कालंनृपनन्दनमब्रवीत्
ध्यानकाष्ठस्य शापेन ह्युन्मत्तस्ते सुतोऽभवत् । तस्यशापस्यमोक्षार्थमुपायंप्रब्रवीमिते
सुवर्णमुखरीतीरे वेङ्कटे नामपर्वते । सर्वपापहरे पुण्ये नानाधातुविनिर्मिते ॥ ४६ ॥
स्वामिपुष्करिणी चेतितीर्थमस्तिमहत्तरम् । पवित्राणांपवित्रंहिमङ्गलानांचमङ्गलम्
श्रुतिसिद्धं महापुण्यं ब्रह्महत्यादिशोधकम् । नीत्वा तत्र सुतं तेऽद्यस्नापयस्वमहामते
उन्मादस्तत्क्षणादेवतस्यनश्येन्न संशयः । इत्युक्तस्तं प्रणम्याऽसौजैमिनिंमुनिपुङ्गवम्
नन्दः पुत्रं समादाय स्वमिपुष्करिणीं ययौ । तत्र च स्नापयामास पुत्रं नियमपूर्वकम्
स्नानमात्रात्ततः सद्यो नष्टोन्मादोऽभवत्सुतः ।
स्वयं सस्नौ स नन्दोऽपि स्वामिपुष्करिणीजले ॥ ५४ ॥

उषित्वा दिनमेकं तु सहपुत्रः पिता तदा । सेवित्वा वेङ्कटेशंचश्रीनिवासंकृपानिधिम्
पुत्रमापृच्छ्य नन्दस्तं प्रययौ तपसेवनम् । गते पितरि पुत्रोऽपिधर्मगुप्तोनृपोद्विजाः
प्रददौ वेङ्कटेशस्य बहुवित्तानि भक्तितः । ब्राह्मणेभ्यो धनंधान्यंक्षेत्राणिचददौतदा
प्रययौ मन्त्रिभिः सार्धं स्वांपुरींतदनन्तरम् । धर्मेणपालयामासराज्यंनिहतकण्टकम्
पितृपैतामहं विप्रा धर्मगुप्तोऽतिधार्मिकः । उन्मादैरप्यपस्मारैर्ग्रहैर्दुष्टैश्च ये नराः॥५६
ग्रस्ता भवन्ति विप्रेन्द्रास्तेऽपि चाऽत्र निमज्जनात् ।
पुष्करिण्यां विमुक्ताः स्युः सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ ६० ॥
स्वामिपुष्कारिणीं त्यक्त्वा तीर्थमन्यद्व्रजेत्तु यः ।
स्निग्धं सगोपयस्त्यक्त्वा स स्नुहीक्षीरं प्रयाचते ॥ ६१ ॥
स्वामितीर्थं स्वामितीर्थं स्वामितीर्थमितिद्विजाः ।
त्रिः पठन्तो नरा एवं यत्र क्वाऽपि जलाशये ॥ ६२ ॥
स्नान्तिसर्वे नरास्ते वै यास्यन्ति ब्रह्मणःपदम् । एवंवःकथिताविप्राधर्मगुप्तकथाशुभा
यस्याः श्रवणमात्रेण ब्रह्महत्या विनश्यति ॥ ६४ ॥
इति स्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्येस्वामिपुष्करिणीमहिमानुवर्णनंनाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

चतुर्दशोऽध्यायः

सुमत्याख्यद्विजवृत्तान्तकिरातीसङ्गान्महापातकप्राप्तिवर्णनम्

श्रीसूत उवाच

भोभोस्तपोधनाः ! सर्वे नैमिषारण्यवासिनः !।
स्वामितीर्थस्य माहात्म्यं भूयोऽपि प्रवदाम्यहम् ॥ १ ॥
पुरा किरातीसंसर्गात्सुमतिर्ब्राह्मणः सुराम् ।

पीतवान्पुष्करिण्यां स स्नात्वा पापाद्विमोचितः ॥ २ ॥

ऋषय ऊचुः

सुमतिः कस्य पुत्रोऽसौ कथं स च सुरां पपौ ?।
कथं किरात्यासक्तोऽभूत्सूतपौराणिकोत्तम !॥ ३ ॥
सर्वेषां विस्तरादेतद्वद त्वं कृपयाऽधुना ॥ ४ ॥

श्रीसूत उवाच

महाराष्ट्राभिधे देशे ब्राह्मणः कश्चिदास्तिकः । यज्ञदेव इतिख्यातो वेदवेदाङ्गपारगः॥५
दयालुरातिथेयश्च शिवनारायणार्चकः । सुमतिर्नाम पुत्रोऽभूद्यज्ञदेवस्य तस्य वै ॥६॥
पितरं स परित्यज्य भार्यामपि पतिव्रताम् । प्रययावुत्कले देशे विटगोष्ठीपरायणः

काचित्किराती तद्देशे वसन्ती युवमोहिनी ।
यूनां समस्त द्रव्याणि प्रलोभ्य जगृहे चिरम् ॥ ८ ॥

तस्या गृहं स प्रययौ सुमतिर्ब्राह्मणाधमः । सुमतिं सा चजग्राहकिरातीनिर्धनंद्विजम्
तया युक्तोऽथ सुमतिस्तत्संयोगैकतत्परः । इतस्ततश्चोरयित्वाबहुद्रव्याणिसन्ततम्
दत्त्वा तया चिरं रेमे तद्गृहे बुभुजे च सः । एकेन चषकेणाऽसौ तयासह सुरां पपौ
एवं स बहुकालं वै रममाणस्तया सह । पितरौ निजपत्नीं च नाऽस्मरद्विषयातुरः ॥

स कदाचित्किरातैस्तु चौर्यं कर्तुं ययौ सह ।
विप्रस्य कस्यचिद्गेहे सोऽपि कैरातवेषभृत् ॥ १३ ॥

ययौ चोरयितुं द्रव्यंसाहसीखड्गहस्तवान् । तद्गृहस्वामिनंविप्रंहत्वाखड्गेनसाहसात्
समादाय बहु द्रव्यं किरातीभवनं ययौ । तं यान्तमनुयाति स्म ब्रह्महत्या भयङ्करी ॥
नीलवस्त्रधरा भीमा भृशं रक्तशिरोरुहा । गर्जन्ती साट्टहासं सा कम्पयन्तीचरोदसि
अनुद्रुतस्तया सोऽयं बभ्राम जगतीतले । एवं भ्रमन्भुवं सर्वांकदाचित्सुमतिःस्वयम्
स्वग्रामं प्रययौ भीत्या विप्रबन्धुर्दुरात्मवान् । अनुद्रुतस्तयाभीतःप्रययौस्वगृहंप्रति
ब्रह्महत्याऽप्यनुद्रुत्य तेन साकं गृहं ययौ । पितरं रक्षरक्षेति सुमतिः शरणं ययौ ॥
माभैषीरिति तं प्रोच्य पिता रक्षितुमुद्यतः । तदानीं ब्रह्महत्येयं तत्तातं प्रत्यभाषत

ब्रह्महत्योवाच

मैनं त्वं प्रतिगृह्णीष्व यज्ञदेवद्विजोत्तम । असौसुरापीस्तेयीच ब्रह्महा चाऽतिपातकी
मातृद्रोही पितृद्रोही भार्यात्यागीच पातकी । किरातीसङ्गदुष्टश्चह्येनंमुञ्च दुरात्मकम्

गृह्णासि चेदिमं विप्र ! महापातकिनं सुतम् ।
त्वद्भार्यामस्य भार्यां च त्वां च पुत्रमिमं द्विज !॥ २३ ॥
भक्षयिष्यामि वंशं च तस्मान्मुञ्च सुतं त्विमम् ।
इमं त्यजसि चेत्पुत्रं युष्मान्मुञ्चामि साम्प्रतम् ॥ २४ ॥

नैकस्याऽर्थे कुलंहन्तुमर्हसि त्वं महामते !। इत्युक्तः स तया तत्रयज्ञदेवोऽब्रवीच्चताम्

यज्ञदेव उवाच

बाधते मां सुतस्नेहः कथमेनं परित्यजे । ब्रह्महत्या तदाकर्ण्यद्विजोक्तं तमभाषत ॥

ब्रह्महत्योवाच

अयंहिपतितोभूत्वावर्णाश्रमबहिष्कृतः । पुत्रेऽस्मिन्माकुरुस्नेहंनिन्दितंचास्यदर्शनम्
इत्युक्त्वा ब्रह्महत्या सा यज्ञदेवस्य पश्यतः । तलेन प्रजहाराऽस्यपुत्रं सुमतिनामकम्

रुरोद तातताततेति पितरं प्रब्रुवन्मुहुः ॥ २६ ॥

रुरुदुर्जनको माता भार्याऽपि सुमतेस्तदा । एतस्मिन्नन्तरे तत्र दुर्वासाः शङ्करांशकः
दृष्ट्या समाययौ योगी धार्मिकोमुनिसत्तमः । यज्ञदेवोऽथ तं दृष्ट्वामुनिरुद्रावतारकम्

स्तुत्वा प्रणम्य शरणं ययाचे पुत्रकारणात् ।
दुर्वासस्त्वं महायोगिन्साक्षाद्धि शङ्करांशकः ॥ ३२ ॥

त्वद्दर्शनमपुण्यानांभविता न कदाचन । ब्रह्महा च सुरापी च स्तेयीचाऽभूत्सुतो मम
एनं प्रहर्तुमायाता ब्रह्महत्याऽपि वर्तते । भूयाद्यथा मे पुत्रोऽयं महापातकमोचितः ॥
घोरा च ब्रह्महत्येयं यथाशीघ्रं लयं व्रजेत् । तमुपायं वदस्वाऽद्य मम पुत्रे दयां कुरु

अयमेव हि पुत्रो मे नान्योऽस्ति तनयो मुने !।
अस्मिन्मृते तु वंशो मे समुच्छिद्येत मूलतः ॥ ३६ ॥
ततः पितृभ्यः पिण्डानां दाताऽपि न भवेद् ध्रुवम् ।

ततः कृपां कुरुष्व त्वमस्मासु भगवन्मुने !॥ ३७ ॥

इत्युक्तः स तदोवाचदुर्वासाःशङ्कराशकः । ध्यात्वाऽथसुचिरं कालंयज्ञदेवंद्विजोत्तमम्

दुर्वासा उवाच

यज्ञदेवकृतं पापमतिक्रूरं सुतेन ते । नाऽस्य पापस्य शान्तिःस्यात्प्रायश्चित्तायुतैरपि तथाऽपितेसुतस्याऽहंतस्यपापस्यशान्तये । प्रायश्चित्तंवदिष्यामिश्रृणुनान्यमनाद्विज वेङ्कटाद्रौ महापुण्ये सर्वपातकनाशने । स्वामिपुष्करिणी चेति वर्तते मङ्गलप्रदा ॥ स्नातिचेत्तव पुत्रोऽयं पातकान्मुच्यते क्षणात् । एवंश्रुत्वामुनेर्वाक्यंयज्ञदेवोमहामतिः पुत्रमादाय सुमतिं स्वामिपुष्करिणीं गतः । स्नापयामाससुमतिंहत्ययापीडितंसुतम्

आकाशवाणी तं विप्रमुवाच मधुरस्वरा ।

यज्ञदेव ! महाभाग ! स्नानेनाऽनेन सुव्रत !॥ ४४ ॥

पूतोऽभवत्तव सुतः संशयं मा कृथा द्विज !। एवम्प्रभावं तत्तीर्थं पापवृक्षकुठारकम् एवम्वः कथितं विप्रा इतिहासं पुरातनम् । श्रृण्वतां पठतां चाऽपिवाजपेयफलंलभेत्

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये स्वामिपुष्करिणीतीर्थमहिमानुवर्णनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

पञ्चदशोऽध्यायः

रामकृष्णतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

सूत उवाच

वेङ्कटाख्ये महापुण्ये सर्वपातकनाशने । कृष्णतीर्थस्यमाहात्म्यं श्रृणुध्वं सुसमाहिताः यत्र मज्जनमात्रेण कृतघ्नोऽपिविमुच्यते । पितृन्मातृगुरूंश्चाऽवमन्यन्तेमोहमोहिताः

ये चाऽप्यन्ये दुरात्मानः कृतघ्ना निरपत्रपाः ।

ते सर्वे कृष्णतीर्थेऽस्मिञ्छुद्ध्यन्ति स्नानमात्रतः ॥ ३ ॥

कृष्णनामा मुनिः पूर्वं वेङ्कटाह्वयभूधरे । अवर्तत तपः कुर्वन्विष्णुंध्यायन्समाहितः स तत्र कल्पयामासस्नानार्थंतीर्थमुत्तमम् । तत्रस्नात्वासकृन्मर्त्यःकृतघ्नोऽपिविमुच्यते अत्रेतिहासं वक्ष्यामि पुराणं पापनाशनम् । यस्यश्रवणमात्रेण नरोमुक्तिमवाप्नुयात्

पुरा बभूव विप्रेन्द्रो रामकृष्णो महामुनिः ।

सत्यवाञ्छीलवान्वाग्मी सर्वभूतदयान्वितः ॥ ७ ॥

शत्रुमित्रसमो दान्तस्तपस्वीविजितेन्द्रियः । परे ब्रह्मणिनिष्णातोब्रह्मतत्त्वैकसंश्रयः एवम्प्रभावः स मुनिस्तपस्तेपे सुदारुणम् । स वै निश्चलसर्वाङ्गस्तिष्ठन्सर्वत्र भूतले

परमाण्वन्तरं वाऽपि न स्वस्थानाच्चचाल सः ।

स्थित्वा तत्र तपस्यन्तमनेकशतवत्सरान् ॥ १० ॥

तं चाऽऽक्रमत वल्मीकं छादिताङ्गं चकार वै ।

वल्मीकाक्रान्तदेहोऽपि रामकृष्णो महामुनिः ॥ ११ ॥

अकरोत्तप एवाऽसौ वल्मीकंन त्वबुध्यत । तस्मिंश्चतप्यतितपो वासवो मुनिपुङ्गवे विसृज्य मेघजालानि वर्षयामास वेगवान् । एवं दिनानि सप्ताऽयं ववर्ष चनिरन्तरम् धारावर्षेण महता वृष्यमाणोऽपि वै मुनिः । तद्वर्षं प्रतिजग्राह निर्मीलितविलोचनः

महता स्तनितेनाऽऽशु तदा बधिरयञ्छ्रुतीः ।

वल्मीकस्योपरिष्टाद्वै निपपात महाशनिः ॥

तस्मिन्वर्षति पर्जन्ये शीतवातादिदुःसहे ॥

वल्मीकशिखरं ध्वस्तं बभूवाऽशनिताडितम् । तदाप्रादुरभूद्देवः शङ्खचक्रगदाधरः ॥ विनतानन्दनारूढो वनमालाविभूषितः । रामकृष्णस्यतपसा तोषितो वाक्यमब्रवीत् तपोनिधे रामकृष्ण वेदशास्त्रार्थपारग !। मदाविर्भावदिवसे यःस्नाति मनुजोत्तमः ॥ तस्यपुण्यफलं वक्तुं शेषेणाऽपि नशक्यते । मकरस्थेरवौ विप्रपौर्णमास्यांमहातिथौ पुण्यनक्षत्रयुक्तायां स्नानकालोविधीयते । तद्दिने स्नातियोमर्त्यः कृष्णतीर्थेमहामतिः सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वान्कामाँल्लभेत सः । मदाविर्भावदिवसे कृष्णतीर्थजले शुभे

स्नातुं तत्र समायान्तिस्वपापपरिशुद्धये । देवामनुष्याः सर्वेच दिक्पालाश्चमहौजसः

एते सर्वे महात्मानः कोटिसूर्यसमप्रभाः ।

ते सर्वे कृष्णतीर्थेऽस्मिन्स्नानात्पूता भवन्ति हि ॥ २४ ॥

त्वन्नाम्नेदंमहातीर्थं लोकेप्रख्यातिमेष्यति । इत्युक्त्वा श्रीनिवासश्चतत्रैवाऽन्तरधीयत

एवं प्रभावं तत्तीर्थं महापापविशोधनम् । बुद्धिशुद्धिप्रदं पुंसां सर्वैश्वर्यप्रदायकम् ॥

एवं वः कथितम्विप्राः! कृष्णतीर्थस्य वैभवम् ।

शृण्वतां पठताञ्चैव विष्णुलोकप्रदायकम् ॥ २७ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे

श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये रामकृष्णतीर्थमहिमानुवर्णनं नाम

पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

षोडशोऽध्यायः

श्रीवेङ्कटाद्रौजलदानप्रसङ्गेहेमाङ्गस्यजलदानाकरणेनगृहगोधिकात्वप्राप्तिवर्णनम्

श्रीसूत उवाच

वेङ्कटाख्ये महापुण्ये तृषार्तानां विशेषतः । जलदानमकुर्वाणस्तिर्यग्योनिमवाप्नुयात्

तस्माद्वेङ्कटशैलेन्द्रे यथाशक्त्यनुसारतः । जलदानं हि कर्तव्यं सर्वेषां जीवनम्महत्

अत्रैवोदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् । विप्रस्य गृहगोधायाः सम्वादम्परमाद्भुतम् ॥

पुराचेक्ष्वाकुवंशेऽभूद्धेमाङ्गइतिभूमिपः । ब्रह्मण्यो ब्रह्मभूयिष्ठोजितामित्रो जितेन्द्रियः

यावन्तोभूमिकणिकायावन्तस्तोयबिन्दवः । यावन्त्युडूनिगगनेतावतीर्गाददात्यसौ

येनेष्टयज्ञदर्भैश्च भूमिर्बर्हिष्मती स्मृता । गोभूतिलहिरण्याद्यैस्तोषिता बहवो द्विजाः

तेनाऽदत्तानि दानानि न विद्यन्त इति श्रुतम् ।

तेनाऽदत्तञ्जलञ्चैकं सुखलभ्यधिया द्विजाः ॥ ७ ॥

बोधितो ब्रह्मपुत्रेण वसिष्ठेनमहात्मना । अमूल्यं सर्वतोलभ्यं तद्दातुःकिम्फलंलभेत्

इति दुर्बुद्धिहेतुवादैर्नजलंदत्तवान्विभुः । अलभ्यदानेपुण्यं स्यादित्यवादीत्सयुक्तिकम्

स आनर्च द्विजान्व्यङ्गान्दरिद्रान्वृत्तिकर्शितान् ।

नाऽऽनर्च श्रोत्रियान्विप्रान्ब्रह्मज्ञान्ब्रह्मवादिनः ॥ १० ॥

प्रख्यातान्पूजयिष्यन्ति सर्वलोकाः सहार्हणैः ।

अनाथानामविद्यानां व्यङ्गानाञ्च कुटुम्बिनाम् ॥ ११ ॥

दरिद्राणांगतिःका वा तस्मात्तेमद्दयास्पदाः । इतिदुष्टेषुपात्रेषुदत्तवान्किमपिस्वकम्

तेन दोषेण महता चातकस्त्वं त्रिजन्मसु । एकजन्मनिगृध्रत्वं श्वत्वम्वा सप्तजन्मसु

प्राप्यपश्चाद्गृहेजातोभूपोऽयंगृहगोधिका । श्रुतकीर्तेस्तुभूपस्यमिथिलाधिपतेर्द्विजाः

गृहद्वारप्रतोल्यां स्म वर्तते कीटकाशनः । अष्टाशीतिषु वर्षेषु स्थितन्तेन दुरात्मना

विदेहाधिपतेर्गेहं कदाचिद्दृषिसत्तम- । श्रुतदेव इति ख्यातःश्रान्तो मध्याह्न आगमत्

तं दृष्ट्वा सहसोत्थाय जातहर्षो नराधिपः । मधुपर्कैः सुसम्पूज्य तस्यपादावनेजनीः

अपोमूर्ध्नाऽवहत्क्षिप्रंतदोत्क्षिप्तैश्चबिन्दुभिः । देवोपदिष्टकालेनप्रोक्षितागृहगोधिका

सद्योजातिस्मृतिरभूत्कृतकर्माऽतिदुःखिता । त्राहित्राहीतिचुक्रोशब्राह्मणंगृहमागतम्

तिर्यग्जन्तुरवं श्रुत्वा ब्राह्मणो विस्मितोऽभवत् ।

कुतः क्रोशसि गोधे ! त्वं दशेयं केन कर्मणा ॥ २० ॥

श्रुतदेवोऽथ देवोवात्वंनृपोऽथद्विजोत्तमः । कस्त्वम्ब्रूहि महाभाग त्वामद्याऽहंसमुद्धरे

इत्युक्तः स नृपः प्राह श्रुतदेवं महाप्रभुः । अहमिक्ष्वाकुकुलजः शास्त्रविद्याविशारदः ॥

यावन्तो भूमिकणिका यावन्तस्तोयबिन्दवः ।

यावन्त्युडूनि गगने तावतीर्गा अदामहम् ॥ २३ ॥

सर्वैर्यज्ञैर्मयाचेष्टं पूर्तान्याचरितानि मे । दानान्यपि च दत्तानि धर्मजातं स्वनुष्ठितम्

तथापिदुर्गतिर्जाता न मे चोर्ध्वगतिर्विभो । त्रिवारञ्चातकत्वं मे गृध्रत्वञ्चैकजन्मनि

सप्तजन्मसु च श्वत्वं प्राप्तम्पूर्वम्मया द्विज ! । धरताऽनेन भूपेन चापः पादावनेजनीः॥

बिन्दवो दूरमुक्षिप्तास्तैःसिक्तोऽहं कथञ्चन । तदा जन्मस्मृतिरभूत्तेन मे हतपाप्मनः

गोधाजन्मानि भाव्यानीत्यष्टाविंशति मे द्विज !।

दृश्यन्ते दैवदिष्टानि विभ्यते जन्मभिर्भृशम् ॥ २८ ॥

न कारणम्प्रपिश्यामितन्मेविस्तरतोवद । इत्युक्तः स द्विजः प्राह ज्ञातम्विज्ञानचक्षुषा

शृणु भूप! प्रवक्ष्यामि तव दुर्गतिकारणम् । न जलन्तु त्वया दत्तं वेङ्कटाह्वयभूधरे॥

तज्जलं सुलभम्मत्वा न मौल्यमितिनिश्चितः ।

नाऽध्वगानां द्विजादीनां घर्मकालेऽप्यजानता ॥ ३१ ॥

तथा पात्रं समुत्सृज्य ह्यपात्रे प्रतिपादितम् । ज्वलन्तमग्निमुत्सृज्यनहिभस्मनिहूयते

तुलसीन्तु समुत्सृज्यबृहती पूज्यते नु किम् । अनाथव्यङ्गपङ्गुत्वंनप्रयोजकतामियात्

पङ्ग्वाद्या येऽप्यनाथा हि दयापात्रं हि केवलम् ।

तपोनिष्ठा ज्ञाननिष्ठाः श्रुतिशास्त्रपरायणाः ॥ ३४ ॥

विष्णुरूपाः सदापूज्यानेतरेतुकदाचन । तत्रापिज्ञानिनोऽत्यर्थम्प्रियाविष्णोःसदैवहि

ज्ञानिनामपिभूपालविष्णुरेवसदाप्रियः । तस्माज्ज्ञानीसदापूज्यःपूज्यात्पूज्यतरःस्मृतः

न जलन्तु त्वया दत्तं साधवो वा न सेविताः ।

तेन ते दुर्गतिश्चेयं प्राप्ता चेक्ष्वाकुनन्दन !॥ ३७ ॥

वेङ्कटाद्रौ कृतम्पुण्यं तुभ्यं दास्यामिशान्तये । भूतम्भव्यंभवत्तेनकर्मजातम्विजेष्यसि

इत्युक्त्वाऽऽपउपस्पृश्य ददौ पुण्यमनुत्तमम् । यद्दत्तंब्राह्मणेनाऽपिस्नानञ्चैकदिनेकृतम्

तेनध्वस्ताखिलाऽऽगास्तु त्यक्त्वा च गृहगोधिका ।

रूपं कामार्चित घोरं सद्योऽदृश्यत पूरुषः ॥ ४० ॥

दिव्यम्विमानमारूढो दिव्यस्रग्वस्त्रभूषणः । पश्यतामेव साधूनां मैथिलस्य गृहान्तरे

बद्धाञ्जलिपुटो भूत्वा परिक्रम्यप्रणम्यच । अनुज्ञातो ययौराजा स्तूयमानोऽमरंदिवम्

तत्रभुक्त्वामहाभोगान्वर्षायुतमतन्द्रितः । स एवचेक्ष्वाकुकुलेककुत्स्थोऽभून्महारथः

सप्तद्वीपप्रतीपालो ब्रह्मण्यः साधुसम्मतः । देवेन्द्रस्य समो विष्णोरंशएवम्महाप्रभुः

बोधितस्तु वसिष्ठेन सर्वान्धर्मान्मनोहरान् ।

अनुष्ठायाऽखिलान्राजा तेन ध्वस्ताशुभादिकः ॥ ४५ ॥

दिव्यं ज्ञानं समासाद्य विष्णोः सायुज्यमाप्तवान् ।

तस्माद्वेङ्कटशैलेन्द्रः पुण्यः पापविनाशनः ॥ ४६ ॥

तस्मिंश्च जलदानन्तु विष्णुलोकप्रदायकम् । एवंवःकथितम्विप्रा जलदानस्यवैभवम्

वेङ्कटाद्रौ महापुण्ये सर्वपातकनाशने ॥ ४७ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये जलदानवैभववर्णनं नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

सप्तदशोऽध्यायः

श्रीवेङ्कटाचलक्षेत्रादिवर्णनम्

श्रीसूत उवाच

वेङ्कटाद्रेस्तुमाहात्म्यंभूयोऽपिप्रवदाम्यहम् । युष्माकं सावधानेनशृणुध्वंसुसमाहिताः

पृथिव्यांयानितीर्थानिब्रह्माण्डाऽन्तर्गतानि च । तानिसर्वाणिवर्तन्ते वेङ्कटाह्वयभूधरे

तस्मिन्नगोत्तमे पुण्ये वसन्तं पुरुषोत्तमम् । शङ्खचक्रधरन्देवं पीताम्बरधरं शुभम् ॥

कौस्तुभालङ्कृतोरस्कं भक्तानामभयप्रदम् । देवदेवं विशालाक्षं वेदवेद्यं सनातनम् ॥

अङ्गकोशलकर्णाटकाशीगुर्जरदेशगाः । चोलकेरलपाण्ड्यादिसर्वदेशसमुद्भवाः ॥ ५ ॥

सकुटुम्बाश्च सेवार्थमायान्ति प्रतिवत्सरम् । देवाश्चऋषयःसिद्धाःयोगिनःसनकादयः

ये भाद्रपदमासे तु वेङ्कटेशमहोत्सवे । सेवां कुर्वन्ति ते सर्वे निष्पापा उत्तमोत्तमाः

तत्र श्रीवेङ्कटेशस्यब्रह्मालोकपितामहः । चकारकन्यामासे तु ध्वजारोपमहोत्सवम्

प्रतिवर्षञ्च तत्सेवानिमित्तं सर्वमानवाः । सर्वे देवाश्चगन्धर्वाःसिद्धासाध्यामहौजसः

ब्रह्मोत्सवे भगवतः समायान्ति द्विजोत्तमाः । विद्यानांवेदविद्यैवमन्त्राणांप्रणवोयथा

प्राणवत्प्रियवस्तूनां धेनूनां कामधेनुवत् । तथावेङ्कटशैलेन्द्रः क्षेत्राणामुत्तमोत्तमः ॥

शेषवत्सर्वनागानां पक्षिणां गरुडो यथा ।
देवानां तु यथा विष्णुर्वर्णानां ब्राह्मणो यथा ॥ १२ ॥
तथा वेङ्कटशैलेन्द्रः क्षेत्राणामुत्तमोत्तमः । भूरुहाणां सुरतरुर्भार्यैव सुहृदां यथा
तीर्थानां तु यथा गङ्गा तेजसां तु रविर्यथा । तथावेङ्कटशैलेन्द्रः क्षेत्राणामुत्तमोत्तमः
आयुधानां यथा वज्रं लोहानां काञ्चनं यथा ।
वैष्णवानां यथा रुद्रो रत्नानां कौस्तुभो यथा ॥ १५ ॥
तथा वेङ्कटशैलेन्द्रः क्षेत्राणामुत्तमोत्तमः । नाऽनेनसदृशो लोके विष्णुप्रीतिविवर्धन
न माधवसमो मासो न कृतेन समं युगम् । न च वेदसमं शास्त्रं न तीर्थं गङ्गया समम्
न जलेन समं दानं न सुखं भार्यया समम् ।
न कृषेस्तु समं वित्तं न लाभो जीवितात्परः ॥ १८ ॥
न तपोऽनशनादन्यच्च दानात्परमं सुखम् । न धर्मस्तुदयातुल्योन ज्योतिश्चक्षुषासमं
न तृप्तिरशनातुल्या न वाणिज्यं कृषेः समम् । न धर्मेण समं मित्रं न सत्येनसमंयश
यथा तथा भगवतः स्थानेन सदृशं न हि ॥ २१ ॥
यत्कीर्तनं सकलपापहरं मुनीन्द्रा! यद्वन्दनं सकलसौख्यदमेव लोके ।
यात्राऽपि यस्प्रति सुरैरपि पूजनीया तादृङ् महान्भवति वेङ्कटशैलमुख्यः ॥
तस्याऽनुभावं प्रवदामि भूयः समस्ततीर्थानि वसन्ति यत्र ।
एवं समस्तेषु च मुख्यतीर्थं श्रीस्वामिनामाऽस्ति सरोवरं तत् ॥ २३ ॥
माहात्म्यमेतस्य मयोच्यते कथं यत्पश्चिमे रोधसि भूवराहः ।
आलिङ्ग्य कान्तामतिसौम्यमूर्तिर्विराजते विश्वजनोपकारी ॥ २४ ॥
श्रीस्वामिपुष्करिण्याश्च दक्षिणे वेङ्कटेश्वरः । आलिङ्गितवपुर्लक्ष्म्यावरदोवर्ततेचिरम्
एवं वः कथितं विप्राः क्षेत्रमाहात्म्यमुत्तमम् ।
य शृणोति सदा भक्त्या विष्णुलोके महीयते ॥ २६ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीति साहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये क्षेत्रमहिमानुवर्णनं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

अष्टादशोऽध्यायः

श्रीवेङ्कटेश्वरवैभववर्णनम्

सूत उवाच

अथेदानीं प्रवक्ष्यामि वेङ्कटेश्वरवैभवम् । यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यतेनाऽत्र संशयः
श्रीवेङ्कटेश्वरं देवं यः पश्यति सकृन्नरः ।
स नरो मुक्तिमाप्नोति विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥ २ ॥
दशवर्षैस्तु यत्पुण्यं क्रियते तु कृते युगे । त्रेतायामेकवर्षेण तत्पुण्यं साध्यते नृभिः
द्वापरे पञ्चमासेन तद्दिनेन कलौ युगे । तत्फलं कोटिगुणितं निमिषेनिमिषेनृणाम्
निःसन्देहं भवेदेवं श्रीनिवासविलोकिनाम् । श्रीवेङ्कटेश्वरे देवे तीर्थानिसकलान्यपि
विद्यन्ते सर्वदेवाश्च मुनयः पितरस्तथा । एककालं द्विकालं वा त्रिकालं सर्वदैव वा
ये स्मरन्ति महादेवं श्रीनिवासं विमुक्तिदम् ।
कीर्तयन्त्यथवा विप्रास्ते मुक्ताःपापपञ्जरात् ॥ ७ ॥
नारायणं परं देवं वेङ्कटेशं प्रयान्ति वै । पूजितं शङ्खराजेन सच्चिदानन्दविग्रहम् ॥
तस्य स्मरणमात्रेण यमपीडाऽपि नो भवेत् । श्रीनिवासंमहादेवंयेऽर्चयन्तिसकृन्नराः
किं दानैः किं व्रतैस्तेषां किं तपोभिः किमध्वरैः ।
वेङ्कटेशं परं देवं यो न चिन्तयति क्षणम् ॥ १० ॥
अज्ञानी स च पापी स्यात्स मूको बधिरस्तथा ।
स जडोऽन्धश्च विज्ञेयश्छिद्रं तस्य सदा भवेत् ॥ ११ ॥
श्रीनिवासे महादेवे सकृद्दृष्टे मुनीश्वराः । किं काश्यागययाचैव प्रयागेनापिकिंफलम्
दुर्लभं प्राप्य मानुष्यं मानवा इह भूतले । वेङ्कटेशं परं देवं ये पश्यन्त्यर्चयन्ति वा ॥
जन्म तेषां हि सफलं तेकृतार्थाश्च नेतरे । । वेङ्कटेशे परे देवे दृष्टे वा पूजितेऽपि वा
शम्भुना ब्रह्मणाकिम्वाशक्रेणाऽप्यखिलामरैः । वेङ्कटेशमहादेवे भक्तियुक्ताश्च ये नराः

तेषां प्रणामस्मरणपूजायुक्तास्तु ये नराः । न तेपश्यन्तिदुःखानिनैवयान्तियमालयम्
ब्रह्महत्यासहस्राणि सुरापानायुतानि च । दृष्टे नारायणे देवे विलयं यान्ति कृत्स्नशः
ये वाञ्छन्ति सदाभोगं राज्यं च त्रिदशालये । वेङ्कटाद्रिनिवासं तेप्रणमन्तुसकृन्मुदा
यानि कानि च पापानिजन्मकोटिकृतानिच । तानिसर्वाणिनश्यन्तिवेङ्कटेश्वरदर्शनात्
सम्पर्कात्कौतुकाल्लोभाद्भयाद्वापिच संस्मरन् । वेङ्कटेशं महादेवं नेहाऽमुत्रचदुःखभाक्
वेङ्कटाचलदेवेशं कीर्तयन्नर्चयन्नपि । अवश्यं विष्णुसारूप्यं लभते नाऽत्र संशयः २१
यथैधांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात्कुरुतेक्षणात् । तथापापानिसर्वाणिवेङ्कटेश्वरदर्शनम्
वेङ्कटेश्वरदेवस्य भक्तिरष्टविधा स्मृता । तद्भक्तजनवात्सल्यं तत्पूजापरितोषणम् ॥२३
स्वयं तत्पूजनं भक्त्यातदर्थे देहचेष्टितम् । तन्माहात्म्यकथावाञ्छाश्रवणेष्वादरस्तथा
स्वरनेत्रशरीरेषु विकारस्फुरणं तथा । श्रीनिवासस्य देवस्य स्मरणं सततं तथा ॥
वेङ्कटाद्रिनिवासंतमाश्रित्यैवोपजीवनम् । एवमष्टविधाभक्तिर्यस्मिन्म्लेच्छेऽपि वर्तते
स एव मुक्तिमाप्नोति शौनकाद्या महौजसः । भक्त्यात्वनन्यया मुक्तिर्ब्रह्मज्ञानेननिश्चिता
वेदान्तशास्त्रश्रवणाद्यतीनामूर्ध्वरेतसाम् । सा च मुक्तिर्विना ज्ञानं वेदान्तश्रवणोद्भवम्

यत्याश्रमं विना विप्रा विरक्तिं च विना तथा ॥ २८ ॥

सर्वेषां चैव वर्णानामखिलाश्रमिणामपि । वेङ्कटेश्वरदेवस्य दर्शनादेव केवलम् ॥ २९ ॥
अपुनर्भवदा मुक्तिर्भविष्यत्यविलम्बितम् । कृमिकीटाश्च देवाश्च मुनयश्च तपोधनाः ॥
तुल्या वेङ्कटशैलेन्द्रे श्रीनिवासप्रसादतः । पापं कृतं मयाऽनेकमिति मा क्रियतांभयम्
मा गर्वः क्रियतां पुण्यं मयाऽकारीतिवा जनैः । वेङ्कटेशेमहादेवेश्रीनिवासेविलोकिते
न न्यूना नाऽधिकाश्चस्युःकिन्तु सर्वे महाजनाः । वेङ्कटाख्येमहापुण्येसर्वपातकनाशने
श्रीनिवासं परं देवं यः पश्यति सभक्तिकम् । न तेन तुल्यतामेति चतुर्वेद्यपि भूतले
वेङ्कटेश्वरदेवेशं यः पूजयति भक्तितः । । स कोटिकुलसंयुक्तः प्रयाति हरिमन्दिरम् ॥

श्रीनिवासाच्च न समं नाऽधिकं पुण्यमस्ति वै ।
वेङ्कटाद्रिनिवासं तं द्वेष्टि यो मोहमास्थितः ॥ ३६ ॥

ब्रह्महत्यायुतं तेन कृतं नरककारणम् । तत्संभाषणमात्रेण मानवो नरकं व्रजेत् ॥३७॥

श्रीनिवासपरावेदाः श्रीनिवासपरा मखाः । श्रीनिवासपराः सर्वे तस्मादन्यन्न विद्यते
अन्यत्सर्वंपरित्यज्य श्रीनिवासं समाश्रयेत् । सर्वयज्ञतपोदानतीर्थस्नाने तु यत्फलम्
तत्फलं कोटिगुणितंश्रीनिवासस्यसेवया । वेङ्कटाद्रिनिवासं तं चिन्तयन्घटिकाद्वयम्
कुलैकविंशतिं धृत्वा विष्णुलोकेमहीयते । स्वामिपुष्करिणीतीर्थेस्नानंदेवस्यदर्शनम्
यदि लभ्येत वै पुंसां किं गङ्गाजलसेवया । वेङ्कटेशं परं देवं यः कदापि न पश्यति॥
सङ्करः स तु विज्ञेयो न पितुर्बीजसम्भवः । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन वेङ्कटेशो दयानिधिः
द्रष्टव्योऽतिप्रयत्नेनपरलोकेच्छया द्विजाः ।। एवं वः कथितं विप्रा वेङ्कटेशस्यवैभवम्

यस्त्वेतच्छृणुयान्नित्यं पठते च सभक्तिकम् ।
स वै वेङ्कटनाथस्य सेवाफलमवाप्नुयात् ॥ ४१ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये वेङ्कटेश्वरवैभवानुवर्णनं नामाऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

एकोनविंशोऽध्यायः

ब्रह्मादीनां नैरन्तर्येण श्रीवेङ्कटाचले स्थितिवर्णनम्

श्रीसूत उवाच

अथाऽतः सम्प्रवक्ष्यामिवेङ्कटाचलवैभवम् । युष्माकं सावधानेनशृणुध्वंसुसमाहिताः
लक्षकोटिसहस्राणि सरांसि सरितस्तथा । समुद्राश्च महापुण्यावनान्यप्याश्रमाअपि
पुण्यानि क्षेत्रजातानिवेदारण्यादिकानि च । मुनयश्च वसिष्ठाद्याः सिद्धचारणकिन्नराः
लक्ष्म्या सह धरण्या च भगवान्मधुसूदनः । सावित्र्या च सरस्वत्या सहैवचतुराननः
पार्वत्या सह देवेशस्त्र्यम्बकस्त्रिपुरान्तकः । हेरम्बषण्मुखाद्याश्च देवाः सेन्द्रपुरोगमाः
आदित्यादिग्रहाश्चैवतथाऽष्टवसवो द्विजाः । पितरो लोकपालाश्चतथाऽन्येदेवतागणाः
महापातकसङ्घानां नाशने लोकपावने । दिवानिशं वसन्त्यन्तर्वेङ्कटाचलमूर्धनि ॥ ७॥

तस्य दर्शनमात्रेण बुद्धिसौख्यं नृणां भवेत् ।

तन्मूर्धनि कृतावासाः सिद्धचारणयोषितः ॥ ८ ॥

पूजयन्ति सदाकालं वेङ्कटेशं कृपानिधिम् । कोट्यो ब्रह्महत्यानामगम्यागमकोटयः ॥

अङ्गलग्ना विनश्यन्ति वेङ्कटाचलमारुतैः ॥ १० ॥

वेङ्कटाद्रिं गिरिं तं तु प्रार्थयेत्पुण्यवर्धनम् । स्वर्णाचलमहापुण्य सर्वदेवनिषेवित ॥

ब्रह्मादयोऽपि यं देवाः सेवन्ते श्रद्धया सह । तं भवन्तमहं पद्भ्यामाक्रमेयं नगोत्तम ॥

क्षमस्व तदधं मेऽद्य दयया पापचेतसः । त्वन्मूर्धनि कृतावासं माधवं दर्शयस्व मे ॥

प्रार्थयित्वा नरस्त्वेवं वेङ्कटाद्रिं नगोत्तमम् । ततो मृदुपदं गच्छेत्पावनं वेङ्कटाचलम् ॥

वेङ्कटाद्रौ महापुण्ये सर्वपातकनाशने । स्वामिपुष्करिणीतीर्थे स्नात्वा नियमपूर्वकम् ॥

पिण्डदानं ततःकुर्यादपि सर्षपमात्रकम् । शमीदलसमानान्वादद्यात्पिण्डान्पितृन्प्रति ॥

स्वर्गस्था मोक्षमायान्ति स्वर्गं नरकवासिनः ॥ १७ ॥

ततस्तस्योपरि महत्सर्वलोकेषु विश्रुतम् । सर्वतीर्थोत्तमं पुण्यं नाम्ना पापविनाशनम् ॥

अस्ति पुण्यतमे विप्राः पवित्रे वेङ्कटाचले । यस्य संस्मरणादेव गर्भवासो न विद्यते ॥

तत्प्राप्य तु नरः स्नायात्स्वामितीर्थस्य चोत्तरे ।

तत्र स्नानान्नरा यान्ति वैकुण्ठं नाऽत्र संशयः ॥ २० ॥

ऋषय ऊचुः

सूत! पापविनाशाख्यतीर्थस्यब्रूहि वैभवम् । व्यासेनबोधितस्त्वंहिवेत्सिसर्वंमहामुने ॥

श्रीसूत उवाच

ब्रह्माश्रमपदे वृत्तां पार्श्वे हिमवतः शुभे । वक्ष्यामि ब्राह्मणश्रेष्ठायुष्माकंतुकथांशुभाम् ॥

तदाश्रमपदं पुण्यं ब्रह्माश्रमपदं शुभम् । नानावृक्षसमाकीर्णं पार्श्वे हिमवतः शुभे ॥२३

बहुगुल्मलताकीर्णं मृगद्विपनिषेवितम् । सिद्धचारणसङ्घुष्टं रम्यं पुष्पितकाननम् ॥

यतिभिर्बहुभिः कीर्णं तापसैरुपशोभितम् । ब्राह्मणैश्च महाभागैः सूर्यज्वलनसन्निभैः

नियमव्रतसम्पन्नैः समाकीर्णं तपस्विभिः । दीक्षितैर्यागशीलैश्च यताहारैःकृतात्मभिः

वेदाध्ययनसम्पन्नैर्वैदिकैः परिवेष्टितम् । वर्णिभिश्च गृहस्थैश्च वानप्रस्थैश्च भिक्षुभिः

स्वाश्रमाचारनिरतैः स्ववर्णोक्तविधायिभिः ।

बालखिल्यैश्च ऋषिभिः समन्तात्परिवेष्टितम् ॥ २८ ॥

तत्राऽऽश्रमेपुराकश्चिच्छूद्रोदृढमतिर्द्विजाः । साहसीब्राह्मणाभ्याशमाजगाममुदान्वितः

आगतो ह्याश्रमपदं पूजितश्च तपस्विभिः । नाम्ना दृढमतिः शूद्रः साष्टाङ्गं प्रणनाम वै

तान् स दृष्ट्वा मुनिगणान्देवकल्पान्महौजसः । कुर्वतोविविधान्यज्ञान्संप्राहृष्यतशूद्रकः

अथाऽस्य बुद्धिरभवत्तपः कर्तुमनुत्तमम् । ततोऽब्रवीत्कुलपतिंमुनिमाऽऽगत्यतापसम

दृढमतिरुवाच

तपोधन! नमस्तेऽस्तु रक्षमांकरुणानिधे !। तव प्रसादादिच्छामियागं कर्तुं प्रसीद मे

एवमुक्तस्तु शूद्रेण तमाह ब्राह्मणस्तदा ॥ ३४ ॥

कुलपतिरुवाच

यागे दीक्षयितुं शक्यो न शूद्रो हीनजन्मभाक् । श्रूयते यदि तेबुद्धिःशुश्रूषानिरतोभव

उपदेशो न कर्तव्यो जातिहीनस्य कर्हिचित् । उपदेशे महान्दोष उपाध्यायस्यविद्यते

नाध्यापयेद्बुधः शूद्रं तथा नैव च याजयेत् । न पाठयेत्तथाशूद्रंशास्त्रंव्याकरणादिकम्

काव्यं वा नाटकं वापि तथाऽलङ्कारमेव वा । पुराणमितिहासं च शूद्रंनैव तु पाठयेत्

यदि चोपदिशेद्विप्रःशूद्रस्यैतानिकर्हिचित् । त्यजेयुर्ब्राह्मणाविप्रंतंग्रामाद्ब्रह्मसङ्कुलात्

शूद्राय चोपदेष्टारं द्विजं चाण्डालवत्त्यजेत् । शूद्रं चाक्षरसंयुक्तं दूरतः परिवर्जयेत् ॥

तच्छुश्रूषस्व भद्रं ते ब्राह्मणाञ्छ्रद्धया सह ।

शूद्रस्य द्विजशुश्रूषा मन्वादिभिरुदीरिता ॥ ४१ ॥

न हि नैसर्गिकं कर्म परित्यक्तुं त्वमर्हसि । एवमुक्तः स मुनिना सशूद्रोऽचिन्तयत्तदा

किं कर्तव्यं मया त्वद्य व्रते श्रद्धा हि मे परा । यथास्यान्ममसुज्ञानंयतिष्येऽहंतथाह्यवै

इति निश्चित्य मनसा शूद्रो दृढमतिस्तदा । गत्वाऽऽश्रमपदाद्दूरं कृतवानुटजं शुभम्

तत्र वै देवतागारं पुण्यान्यायतनानि च । पुष्पारामादिकं चापि तटाकखननादिकम् ॥

श्रद्धया कारयामास तपःसिद्ध्यर्थमात्मनः । अभिषेकांश्च नियमानुपवासादिकानपि

बलिं कृत्वा च हुत्वा च दैवतान्यभ्यपूजयत् ।

सङ्कल्पनियमोपेतः फलाहारो जितेन्द्रियः ॥ ४७ ॥

नित्यं कन्दैश्च मूलैश्च पुष्पैरपि तथा फलैः । अतिथीन्पूजयामासयथावत्समुपागतान्
एवं हि सुमहान्कालो व्यतिचक्राम तस्य व ॥ ४९ ॥

अथाऽऽश्रममगात्तस्यसुमतिर्नामनामतः । द्विजोगर्गकुलोद्भूतःसत्यवादीजितेन्द्रियः
स्वागतैर्मुनिमाराध्यतोषयित्वा फलादिकैः । कथयन्वैकथाः पुण्याःकुशलंपर्यपृच्छत
इत्थं विप्रः स पाद्याद्यैरुपचारैस्तुपूजितः । आशीर्भिरभिनन्द्यैनंप्रतिगृह्यचसत्क्रियाम्
तमापृच्छत्प्रहृष्टात्मा स्वाश्रमं पुनराययौ । एवं दिनेदिनेविप्रःशूद्रेऽस्मिन्पक्षपातवान्
आगच्छदाश्रमं तस्य द्रष्टुं तं शूद्रयोनिजम् ।
बहुकालं द्विजस्याऽभूत्संसर्गः शूद्रयोनिना ॥ ५४ ॥

स्नेहस्यवशमापन्नःशूद्रोक्तंनाऽतिचक्रमे । अथाऽऽगतं द्विजं शूद्रः प्राह स्नेहवशीकृतम्
हव्यकव्यविधानं मे ब्रूहि त्वं तु गुरुर्मतः । एवमुक्तः स शूद्रेण सर्वमेतदुपादिशत् ॥
कारमामास शूद्रस्य पितृकार्यादिकं तदा । पितृकार्ये कृते तेन विसृष्टः स द्विजोत्तमः
अथ दीर्घेण कालेन पोषितः शूद्रयोनिना । त्यक्तोविप्रगणैःसोऽयंपञ्चत्वमगमद्द्विजः
वैवस्वतभटैर्नीत्वा पातितो नरकेष्वपि । कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिशतानिच
भुक्त्वा क्रमेण नरकांस्तदन्ते स्थावरोऽभवत् । गर्दभस्तुततोजज्ञेविड्वराहस्ततःपरम्
जज्ञेऽथ सारमेयोऽसौ पश्चाद्वायसतां गतः । अथ चण्डालतांप्राप्यशूद्रयोनिमगात्ततः
गतवान्वैश्यतां पश्चात्क्षत्रियस्तदनन्तरम् ।
प्रबलैर्बाध्यमानोऽसौ ब्राह्मणो वै तदाऽभवत् ॥ ६२ ॥

उपनीतः स पित्रा तु वर्षे गर्भाष्टमे द्विजः । वर्तमानः पितुर्गेहे स्वाचाराभ्यासतत्परः
गच्छन्कदाचिद्गहने गृहीतो ब्रह्मरक्षसा । रुदन्भ्रमन्स्खलन्मूढः प्रलपन्प्रहसन्नसौ॥६४
शश्वद्धाहेति च वदन्वैदिकं कर्म सोऽत्यजत् । दृष्ट्वा सुतं तथाभूतंपितादुःखेनपीडितः
सुतमादाय च स्नेहादगस्त्यं शरणं ययौ । सुवर्णमुखरीतीरे तपस्यन्तं शिवाग्रतः ॥
भक्त्या मुनिं प्रणम्याऽसौ पिता तस्य सुतस्य वै ।
तस्मै निवेदयामास स्वपुत्रस्य विचेष्टितम् ॥ ६७ ॥

अब्रवीच्च तदा विप्रः कुम्भजं मुनिपुङ्गवम् । एष मे तनयो ब्रह्मन्गृहीतो ब्रह्मरक्षसा ॥
सुखं न लभते ब्रह्मन्रक्ष तं करुणादृशा । नास्ति मे तनयोऽप्यन्यः पितॄणामृणमुक्तये ॥
तस्य पीडाविनाशार्थमुपायं ब्रूहि कुम्भज !। त्वत्समस्त्रिषु लोकेषुतपःशीलोन विद्यते
त्वां विनाऽस्य परित्राता न मे पुत्रस्य विद्यते । पुत्रेदयांकुरुगुरोदयाशीलाहिसाधवः

श्रीसूत उवाच

एवमुक्तस्तदा तेन कुम्भजोध्यानमास्थितः । ध्यात्वातुसुचिरंकालमब्रवीद्ब्राह्मणंततः

अगस्त्य उवाच

पूर्वजन्मनि ते पुत्रो ब्राह्मणोऽयंमहामते !। सुमतिर्नाम विप्रोऽयं मतिशूद्राय वै ददौ
कर्माणिवैदिकान्येषसर्वाण्युपदिदेशवै । अतोऽयं नरकान्भुक्त्वा कल्पकोटिसहस्रकम्
जातो भुवि तदन्तेषु स्थावरादिषु योनिषु ।
इदानीं ब्राह्मणो जातः कर्मशेषेण ते सुतः ॥ ७५ ॥

यमेन प्रेषितेनाऽत्र गृहीतो ब्रह्मरक्षसा । क्रूरेण पातकेनाऽद्य पूर्वजन्मकृतेन वै ॥ ७६ ॥
उपायं ते प्रवक्ष्यामि ब्रह्मरक्षोविनाशने । शृणुष्व श्रद्धयायुक्तः समाधाय च मानसम्
सुवर्णमुखरीतीरे ऋषिसङ्घनिषेविते । वर्तते दैवतैः सेव्यः पावनो वेङ्कटाचलः ॥७८॥
तस्योपरि महातीर्थंनाम्नापापविनाशनम् । अस्तिपुण्यम्प्रसिद्धञ्च महापातकनाशनम्
भूतप्रेतपिशाचानां वेतालब्रह्मरक्षसाम् । महताञ्चैव रोगाणां तीर्थं तन्नाशकं स्मृतम्
सुतमादाय गच्छ त्वं तत्तीर्थं गिरिमध्यगम् ।
प्रयतः स्नापय सुतं तीर्थे पापविनाशने ॥ ८१ ॥

स्नानेन त्रिदिनन्तत्र ब्रह्मरक्षो विनश्यति । नैवषोपायान्तरं तस्यविनाशेविद्यतेभुवि
तस्माच्छीघ्रं प्रयाहि त्वंवेङ्कटाह्वयपर्वतम् । तत्र पापविनाशाख्यतीर्थे स्नापयतेसुतम्
मा विलम्बं कुरुष्वाऽत्र त्वरया याहि वै द्विज ! ।
इत्युक्तः स द्विजोऽगस्त्यं प्रणम्य भुवि दण्डवत् ॥ ८४ ॥

अनुज्ञातश्च तेनाऽसौ प्रययौवेङ्कटाचलम् । सुतेनसाकंविप्रोऽसौ गत्वापापविनाशनम्
सङ्कल्पपूर्वं संस्नाप्य दिनत्रयमसौ सुतम् । सस्नौस्वयञ्चविप्रेन्द्रः पिता पापविनाशने

समागतः पपौ तोयं कृत्वा चाऽप्याह्निकक्रमम् ।
अथ तस्य सुतस्तत्र विमुक्तो ब्रह्मरक्षसा ॥ ८७ ॥
समजायत नीरोगः स्वस्थः सुन्दररूपधृक् ।
सर्वसम्पत्समृद्धोऽसौ भुक्त्वा भोगाननेकशः ॥ ८८ ॥
देहान्ते प्रययौ मुक्तिं स्नानात्पापविनाशने । पिताऽपितत्र स्नानेनदेहान्तेमुक्तिमाप्तवान्
तेनोपदिष्टोऽयं शूद्रः स भुक्त्वा नरकान् क्रमात् ।
अनेकासु जनित्वा च कुत्सितास्वपि योनिषु ॥ ९० ॥
गृध्रजन्माऽभवत्पश्चाद्वेङ्कटाचलभूधरे । स कदाचिज्जलम्पातुं तीर्थे पापविनाशने ॥९१
समागतः पपौ तोयं सिषिचे चात्मनस्तनुम् । तदैव दिव्यदेहःसन्सर्वाभरणभूषितः
दिव्यम्विमानमारुह्य प्रययावमरालयम् ॥ ९३ ॥

श्रीसूत उवाच

एवम्प्रभावमेतद्धै तीर्थम्पापविनाशनम् । पापानां नाशनाद्विप्राःपापनाशाभिधं हि तत्
इत्थं रहस्यं कथितं मुनीन्द्रास्तद्वैभवं पापविनाशनस्य ।
यत्राभिषेकात्सहसा विमुक्तौ द्विजश्च शूद्रश्च विनिन्द्यकृत्यौ ॥ ९५ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये पापविनाशनतीर्थमहिमानुवर्णनं
नामैकोनविंशतितमोऽध्यायः ॥ १९ ॥

विंशोऽध्यायः

पापविनाशनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीसूत उवाच

पुनश्चाऽहं प्रवक्ष्यामि पापनाशनवैभवम् । भगवद्भक्तिभावेन शृणुध्वं सुसमाहिताः ॥१
इतिहासं प्रवक्ष्यामि सर्वपापविनाशनम् । यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्रसंशयः
आसीत्पुरा द्विजवरो वेदवेदाङ्गपारगः । दरिद्रो वृत्तिहीनश्च नाम्ना भद्रमतिर्द्विजः ॥
श्रुतानि सर्वशास्त्राणि तेन विप्रेण धीमता । श्रुतानिच्च पुराणानिधर्मशास्त्राणिसर्वशः
अभवंस्तस्य षट्पत्न्यः कृता सिन्धुर्यशोवती ।
कामिनी मालिनी चैव शोभा चैव प्रकीर्तिताः ॥ ५ ॥
तासुपत्नीषुतस्याऽऽसीत्पुत्राणाञ्चशतद्वयम् । तेसर्वेतस्यपुत्राद्याःक्षुधयापरिपीडिताः
अकिञ्चनो भद्रमतिः क्षुधार्तानात्मजान्प्रियान् ।
पश्यन्प्रियाः क्षुधार्ताश्च विललाऽऽपाकुलेन्द्रियः ॥ ७ ॥
धिग्जन्मभाग्यरहितं धिग्जन्मधनवर्जितम् ।
धिग्जन्मकीर्तिरहितं धिग्जन्माऽऽतिथ्यवर्जितम् ॥ ८ ॥
धिग्जन्माचाररहितं धिग्जन्मज्ञानवर्जितम् ॥ धिग्जन्मयत्नरहितंधिग्जन्मसुखवर्जितम्
धिग्जन्मबन्धुरहितंधिग्जन्मख्यातिवर्जितम् । नरस्यबह्वपत्यस्यधिग्जन्मैश्वर्यवर्जितम्
अहोगुणाः सौम्यता च विद्वत्ता जन्म सत्कुले ।
दारिद्र्याम्बुधिमग्नस्य सर्वमेतन्न शोभते ॥ ११ ॥
विप्राः पुत्राश्च पौत्राश्च बान्धवा भ्रातरस्तथा ।
शिष्याश्च सर्वे मनुजास्त्यजन्त्यैश्वर्यवर्जितम् ॥ १२ ॥
इतिनिश्चित्यमतिमान्धीरोभद्रमतिर्द्विजः । चण्डालोवाद्विजोवापिभाग्यवानेवपूज्यते
दरिद्रः पुरुषोलोके शववल्लोकनिन्दितः । अहो सम्पत्समायुक्तोनिष्ठुरोवाप्यनिष्ठुरः

गुणहीनोऽपिगुणवान्मूर्खोवापि सपण्डितः। सर्वधर्मसमायुक्तो धर्महीनोऽथवानरः
ऐश्वर्यगुणयुक्तश्चेत्पूज्य एव न संशयः। अहो दरिद्रता दुःखं तत्राप्याशातिदुःखदा

आशाभिभूताः पुरुषा दुःखमश्नुवते क्षणात् ॥ १७ ॥

आशाया ये दासा दासास्ते सर्वलोकस्य। आशा दासी येषां तेषां दासायते लोकः
सर्वशास्त्रार्थवेत्तापिदरिद्रोभातिमूर्खवत्। आकिञ्चन्यमहाग्राहग्रस्तानांनास्तिमोचकः

अहो दुःखमहो दुःखमहो दुःखं दरिद्रता।

तत्राऽपि पुत्रदाराणां बाहुल्यमतिदुःखदम् ॥ २० ॥

एवमुक्त्वा भद्रमतिः सर्वशास्त्रार्थपारगः। अत्यैश्वर्यप्रदं धर्मंमनसा चिन्तयंस्तदा

तूष्णीं स्थितो भद्रमतिर्महाक्लेशसमन्वितः ॥ २१ ॥

तदानीं तासु भार्यासु कामिनी पतिदेवता ॥ २२ ॥

भार्या साधुगुणैर्युक्ता पतिं तं प्रत्यभाषत ॥ २३ ॥

कामिन्युवाच

भगवन्सर्वधर्मज्ञ ! सर्वशास्त्रार्थपारग !। मम नाथ महाभाग वाक्यंश्रृणु महामते !॥
सुवर्णमुखरीतीर ऋषिसङ्घनिषेविते। वर्तते दैवतैः सेव्यः पावनो वेङ्कटाचलः॥२५
तस्मिन्वेङ्कटशैलेन्द्रे सुरासुरनमस्कृते। वर्तते पावनं तीर्थं पापानां दाहकं शुभम्
तत्र गत्वा महाभाग पापनाशे महामते। कुरु स्नानं प्रयत्नेन भार्यापुत्रसमन्वितः ॥२७
तस्य तीर्थस्य माहात्म्यं नारदाच्च श्रुतं मया। बालभावेममपितुरन्तिकेप्रोक्तवान्मुनिः
वेङ्कटाद्रौ महापुण्ये सर्वपातकनाशने। सर्वदुःखप्रशमने सर्वसम्पत्प्रदायके ॥ २९ ॥
पापनाशे महातीर्थे स्नात्वा सङ्कल्पपूर्वकम्। अत्यैश्वर्यप्रदं धर्मं मनसा चिन्तयंस्तदा
भूमिदानं विनिश्चित्य सर्वदानोत्तमोत्तमम्। प्रापकं परलोकस्य सर्वकामफलप्रदम्
दानानामुत्तमं दानं भूदानं परिकीर्तितम्। तद्दत्त्वा समवाप्नोति यद्यदिष्टतमं नरः ॥३२
इत्येवं नारदेनोक्तं श्रुत्वा मे जनको द्विजः। सम्प्रहृष्टमना भूत्वा शेषाद्रिं प्राप्तवांस्तदा
तत्र गत्वा महाभागः सर्वसम्पत्प्रदायकम्। भूदानं विप्रवर्याय श्रोत्रियाय प्रदत्तवान्

ततो मे जनको विद्वन्सर्वभाग्यसमन्वितः।

इहलोके सुखं प्राप्य चाऽन्ते विष्णुपुरं ययौ ॥ ३५ ॥

त्वं च गत्वा महाभाग वेङ्कटाद्रिं नगोत्तमम्। कुरु दानं प्रयत्नेन भूदानं सर्वकामदम्

भूमिदानस्य माहात्म्यं श्रृणुष्व सुसमाहितः।

न कोऽपि गदितुं शक्तो लोकेऽस्मिन्भगवन्प्रभो !॥ ३७ ॥

भूमिदानात्परं दानं न भूतं न भविष्यति। परं निर्वाणमाप्नोतिभूमिदो नाऽत्र संशयः
स्वल्पामपि महींदत्त्वाश्रोत्रियायाऽऽहिताग्नये। ब्रह्मलोकमवाप्नोतिपुनरावृत्तिवर्जितम्
भूमिदः सर्वदः प्रोक्तो भूमिदो मोक्षभाग्भवेत्। भूमिदानं वृषाद्रौचसर्वपापप्रणाशनम्
महापातकयुक्तो वा युक्तो वा सर्वपातकैः। दशहस्तां महीं दत्त्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते

सत्पात्रे भूमिदाता यः सर्वदानफलं लभेत्।

भूमिदस्य समो नान्यस्त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ ४२ ॥

द्विजस्य वृत्तिहीनस्य यः प्रदद्यान्महीं शुभाम्। तस्यपुण्यफलंवक्तुंशेषोनार्हःकदाचन

विप्रस्य वृत्तिहीनस्य सदाचारस्य कस्यचित्।

योऽल्पामपि महीं दद्यात्सविष्णुर्नाऽत्र संशयः ॥ ४४ ॥

इक्षुगोधूमकेदारपूगवृक्षादिसंयुता। पृथ्वी प्रदीयते येन स विष्णुर्नाऽत्र संशयः ४५
वृत्तिहीनस्यविप्रस्यदरिद्रस्यकुटुम्बिनः। स्वल्पामपिमहींदत्त्वाविष्णुसायुज्यमश्नुते
सक्तस्य देवपूजासुविप्रस्याऽऽढविका मही। दत्ताभवतिगङ्गायांत्रिरात्रस्नानजंफलम्
विप्रस्य वृत्तिहीनस्य सदाचाररतस्य च। द्रोणिकां पृथिवींदत्त्वायत्फलं लभतेश्रृणु
गङ्गातीरेऽश्वमेधानां शतानि विधिवन्नरः। कृत्वायत्फलमाप्नोतितदाप्नोतिमहत्फलम्

ददाति भारिकां भूमिं दरिद्राय द्विजातये।

तस्य पुण्यं प्रवक्ष्यामि मन्नाथ भगवन्प्रभो !॥ ५० ॥

अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च। विधाय जाह्नवीतीरेयत्फलं तल्लभेत सः ॥
भूमिदानं महादानमतिदानं प्रकीर्तितम्। सर्वपापप्रशमनमपवर्गफलप्रदम् ॥ ५२ ॥
यच्छ्रुत्वाश्रद्धयायुक्तोभूमिदानफलंलभेत्। भार्यायावचनंश्रुत्वात्वितिहाससमन्वितम्

सन्तुष्टो मनसि ध्यात्वा शेषाचलनिवासिनम् ॥ ५४॥

गन्तुं प्रचक्रमे बुद्ध्या क्रीडाचलमनुत्तमम् । ततो भद्रमतिः सौम्यः सर्वधर्मपरायणः
सुशालिं नाम नगरीं कलत्रसहितो ययौ । सुघोषंनाम विप्रेन्द्रं सर्वैश्वर्यसमन्वितम्
गत्वा याचितवान्भूमिं पञ्चहस्तायतां द्विजः ।
सुघोषो धर्मनिरतस्तं निरीक्ष्य कुटुम्बिनम् ॥ ५७ ॥
मनसा प्रीतिमापन्नं समभ्यर्च्यैनमब्रवीत् । कृतार्थोऽहं भद्रमते! सफलं मम जन्म च
मत्कुलं चाऽनघं जातं त्वं हि ग्राह्योऽसि मे यतः ॥ ५८ ॥
इत्युक्त्वा तं समभ्यर्च्य सुघोषो धर्मतत्परः । पञ्चहस्तप्रमाणांतांददौतस्मैमहामतिः
पृथिवी वैष्णवी पुण्या पृथिवी विष्णुपालिता ।
पृथिव्यास्तु प्रदानेन प्रीयतां मे जनार्दनः ॥ ६० ॥
मन्त्रणाऽनेन विप्रेन्द्राः सुघोषस्तं द्विजेश्वरम् ।
विष्णुबुद्ध्या समभ्यर्च्य तावतीं पृथिवीं ददौ ॥ ६१ ॥
स भद्रमतये विप्रा श्रीमांस्तांयाचितांभुवम् । दत्तवान्हरिभक्तायश्रोत्रियायकुटुम्बिने
सुघोषो भूमिदानेन कोटिवंशसमन्वितः । प्रपेदे विष्णुभवनं यत्र गत्वा न शोचति
विप्रो भद्रमतिश्चाऽपि पुत्रदारसमन्वितः । गतो वेङ्कटशैलेन्द्रं सुरासुरनमस्कृतम् ६४
गन्धर्वयक्षशैलादिसेवितं मेरुपुत्रकम् । वैकुण्ठादागतं दिव्यं क्रीडाचलमनुत्तमम् ॥
तत्र स्वामिसरस्तोये निर्मले पावने शुभे ।
दारपुत्रादिसंयुक्तः स्नात्वा सङ्कल्पपूर्वकम् ॥ ६६ ॥
तत्पश्चिमतटे श्वेतसूकरं वसुधाधरम् । नत्वा तत्र विधानेन श्रीनिवासालयं गतः
तत्र ब्रह्मादिदेवैश्चसेवितं वेङ्कटेश्वरम् । दृष्टवान्सह पुत्राद्यैर्विष्णुभक्तो महामतिः ॥६८
भक्त्या प्रणम्य देवेशं श्रीनिवासं कृपानिधिम् ।
पुत्रदारादिसंयुक्तः पापनाशनमाययौ ॥ ६९ ॥
तत्र स्नात्वाविधानेनकृतधर्मादिसत्क्रियः । कस्मैचिद्विष्णुभक्तायश्रोत्रियायमहामतिः
विष्णुबुद्ध्या स प्रददौ भूदानं मोक्षदं शुभम् ॥ ७१ ॥
तदा प्रादुरभूद्देवः शङ्खचक्रगदाधरः ॥ ७२ ॥

विनतानन्दनारूढो वनमालाविभूषितः । पापनाशस्य तीरे तु भूदानस्य प्रभावतः
तदा भद्रमतिः सौम्यः स्तोतुं समुपचक्रमे ॥ ७४ ॥
नमोनमस्तेऽखिलकारणाय नमो नमस्तेऽखिलपालकाय ।
नमोनमस्तेऽमरनायकाय नमोनमो दैत्यविमर्दनाय ॥ ७५ ॥
नमोनमो भक्तजनप्रियाय नमोनमः पापविदारणाय ।
नमोनमो दुर्जननाशकाय नमोऽस्तु तस्मै जगदीश्वराय ॥ ७६ ॥
नमो नमः कारणवामनाय नारायणायाऽमितविक्रमाय ।
श्रीशार्ङ्गचक्रासिगदाधराय नमोऽस्तु तस्मै पुरुषोत्तमाय ॥ ७७ ॥
नमः पयोराशिनिवासकाय नमोऽस्तु लक्ष्मीपतयेऽव्ययाय ।
नमोऽस्तु सूर्याद्यमितप्रभाय नमोनमः पुण्यगतागताय ॥ ७८ ॥
नमोनमोऽर्केन्दुविलोचनाय नमोऽस्तु ते यज्ञफलप्रदाय ।
नमोऽस्तु यज्ञाङ्गविराजिताय नमोऽस्तु ते सज्जनवल्लभाय ॥ ७९ ॥
नमोनमः कारणकारणाय नमोऽस्तु शब्दादिविवर्जिताय ।
नमोऽस्तु तेऽभीष्टसुखप्रदाय नमोनमो भक्तमनोरमाय ॥ ८० ॥
नमोनमस्तेऽद्भुतकारणाय नमोऽस्तु ते मन्दरधारकाय ।
नमोऽस्तु ते यज्ञवराहनाम्ने नमो हिरण्याक्षविदारकाय ॥ ८१ ॥
नमोऽस्तु ते वामनरूपभाजे नमोऽस्तुते क्षत्रकुलान्तकाय ।
नमोऽस्तु ते रावणमर्दनाय नमोऽस्तु ते नन्दसुताग्रजाय ॥ ८२ ॥
नमस्ते कमलाकान्त नमस्ते सुखदायिने । श्रितार्तिनाशिने तुभ्यं भूयोभूयो नमोनमः
विप्रेण संस्तुतो देवो भगवान्भक्तवत्सलः ।
वात्सल्येनाऽब्रवीद्वाक्यं श्रीनिवासोदयानिधिः ॥ ८४ ॥
तात तुष्टोऽस्मि भद्रंतेस्तोत्रेणमहताद्विज । सर्वभोगसमायुक्तः पुत्रपौत्रादिभियुतः
इहलोके सुखं प्राप्य देहान्ते मुक्तिमाप्नुहि ।
इत्युक्त्वा भगवान्विष्णुस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ ८६ ॥

एवं वः कथितं विप्राः पापनाशनवैभवम् । तत्तीरेभूप्रदानस्यमाहात्म्यंचाऽपिवर्णितम्

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये पापविनाशनतीर्थे भूदानफलानु-
वर्णनंनाम विंशतितमोऽध्यायः

एकविंशोऽध्यायः

रामानुजाख्यद्विजवृत्तान्तवर्णनम्

श्रीसूत उवाच

भोभोस्तपोधनाःसर्वेनैमिषारण्यवासिनः । आकाशगङ्गातीर्थस्यमाहात्म्यंप्रवदाम्यहम्
आकाशगङ्गानिकटे सर्वशास्त्रार्थपारगः । रामानुज इतिख्यातोविष्णुभक्तो जितेन्द्रियः
तपश्चकार धर्मात्मावैखानसमतेस्थितः । ग्रीष्मेपञ्चाग्निमध्येस्थोविष्णुध्यानपरायणः
जपन्नष्टाक्षरं मन्त्रं ध्यायन्हृदि जनार्दनम् । वर्षास्वाकाशगो नित्यं हेमन्तेषु जलेशयः
सर्वभूतहितोदान्तःसर्वद्वन्द्वविवर्जितः । वर्षाणिकतिचित्सोऽयंजीर्णपर्णाशनोभवत्
कञ्चित्कालं जलाहारो वायुभक्षः कियत्समाः ।
अथ तत्तपसा तुष्टोभगवानन्भक्तवत्सलः । प्रत्यक्षतामगात्तस्य शङ्खचक्रगदाधरः ॥७
विकचाम्बुजपत्राक्षः सूर्यकोटिसमप्रभः । विनतानन्दनाऽऽरूढश्छत्रचामरशोभितः ॥८
हारकेयूरमुकुटः कटकादिविभूषितः । विष्वक्सेनसुनन्दादिकिङ्करैः परिवारितः ॥९॥
वीणावेणुमृदङ्गादिवादकैर्नारदादिभिः । गीयमानः सुविभवःपीताम्बरविराजितः॥१०
लक्ष्मीविराजितोरस्को नीलमेघनिभच्छविः ।
सनकादिमहायोगिसेवितः पार्श्वयोर्द्वयोः ॥ ११ ॥
मन्दस्मितेन सकलं मोहयन्भुवनत्रयम् । स्वभासा मानयन्सर्वादिशोदश विराजयन्
सुभक्तसुलभो देवो वेङ्कटेशो दयानिधिः । पुनः सन्निदधे तस्य रामानुजमहामुनेः ॥

आविर्भूतं तदा दृष्ट्वा श्रीनिवासं कृपानिधिम् । पीताम्बरधरं देवं तुष्टिं प्राप महामुनिः
भक्त्या परमया युक्तस्तुष्टाव जगदीश्वरम् ॥ १५ ॥

रामानुज उवाच

नमो देवाधिदेवाय शङ्खचक्रगदाभृते । नमो नित्याय शुद्धाय वेङ्कटेशाय ते नमः ॥१६
नमो भक्तार्तिहन्त्रेते हव्यकव्यस्वरूपिणे । नमस्त्रिमूर्तयेतुभ्यं सृष्टिस्थित्यन्तकारिणे
नमः परेशाय नमोऽतिभूम्ने नमोऽस्तु लक्ष्मीपतये विधात्रे ।
नमोऽस्तु सूर्येन्दुविलोचनाय नमो विरिञ्चाद्यभिन्दिताय ॥ १८ ॥
यो नाम जात्यादिविकल्पहीनः समस्तदोषैरपि वर्जितो यः ।
समस्तसंसारभयापहारिणे तस्मै नमो दैत्यविनाशकाय ॥ १९ ॥
वेदान्तवेद्याय रमेश्वराय वृषाद्रिवासाय विधातृपित्रे ।
नमोनमः सर्वजनार्तिहारिणे नारायणायाऽमितविक्रमाय ॥ २० ॥
नमस्तुभ्यं भगवते वासुदेवाय शार्ङ्गिणे । भूयोभूयो नमस्तुभ्यं वेङ्कटाद्रिनिवासिने
इतिस्तुत्वावेङ्कटेशंश्रीनिवासंजगद्गुरुम् । रामानुजोमुनिस्तूष्णीमास्तेविप्रवरोत्तमः
श्रुत्वा स्तुतिं श्रुतिसुखां स्तुतस्तस्य महात्मनः । अवापपरमंतोषं वेङ्कटाचलनायकः
अथालिङ्ग्य मुनिं शौरिश्चतुर्भिर्बाहुभिस्तदा । बभाषे प्रीतिसंयुक्तोवरंवैव्रियतामिति
तुष्टोऽस्मि तपसा तेऽद्यस्तोत्रेणाऽपिमहामुने । नमस्कारेणचप्रीतोवरदोऽहंतवागतः

रामानुज उवाच

नारायण रमानाथ श्रीनिवास जगन्मय । जनार्दन जगद्धाम गोविन्द नरकान्तक ॥२६
त्वद्दर्शनात्कृतार्थोऽस्मिवेङ्कटाद्रिशिरोमणे !।
त्वां नमस्यन्ति धर्मिष्ठा यतस्त्वं धर्मपालकः ॥ २७ ॥
यं न वेत्ति भवोब्रह्मायंनवेत्तित्रयीतथा । त्वांवेद्मिपरमात्मानं किमस्मादधिकं परम्
योगिनोयं नपश्यन्तियंनपश्यन्तिकर्मठाः । पश्यामिपरमात्मानंकिमस्मादधिकम्परम्
एतेन च कृतार्थोऽस्मि वेङ्कटेश जगत्पते !। यन्नामस्मृतिमात्रेण महापातकिनोऽपिच
मुक्तिं प्रयान्ति मनुजास्तं पश्यामि जनार्दनम् । त्वत्पादपद्मयुगले निश्चलाभक्तिरस्तुमे

श्रीभगवानुवाच

मयि भक्तिर्दृढा तेऽस्तु रामानुजमहामते!। शृणु चाऽप्यपरंवाक्यमुच्यतेते मया द्विज
मेषसङ्क्रमणेभानोश्चित्रानक्षत्रसंयुते । पौर्णमास्यां च गङ्गायां स्नानंकुर्वन्ति येजनाः
मेषसंक्रमणेभानोश्चित्रानक्षत्रसंयुते । पौर्णमास्यां च गङ्गायां स्नानं कुर्वन्ति ये जनाः
ते यान्ति परमं धाम पुनरावृत्तिवर्जितम् । वियद्गङ्गासमीपे त्वं वस रामानुज! द्विज!
एतत्प्रारब्धदेहान्ते यत्स्वरूपमवाप्स्यसि । बहुना किमिहोक्तेन वियद्गङ्गाजले शुभे ॥
स्नान्तिये वै जनाः सर्वेते वै भागवतोत्तमाः । भवन्तिमुनिशार्दूल!न त्रकार्याविचारणा

रामानुज उवाच

किंलक्षणा भागवता ज्ञायन्ते केन कर्मणा । एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं कौतूहलपरो यतः

श्रीवेङ्कटेश उवाच

लक्ष्म भागवतानां तु शृणुष्व मुनिसत्तम !॥ ३८ ॥
वक्तुं तेषां प्रभावं तु शक्यते नाऽब्दकोटिभिः ॥ ३९ ॥

येहिताःसर्वजन्तूनांगतासूयाविमत्सराः । ज्ञानिनोनिःस्पृहाःशान्तास्तेवैभागवतोत्तमाः
कर्मणा मनसा वाचा परपीडां न कुर्वते । अपरिग्रहशीलाश्च ते वै भागवतोत्तमाः ॥
सत्कथाश्रवणे येषां वर्तते सात्त्विकी मतिः । मत्पादाम्बुजभक्तायेतेवैभागवतोत्तमाः

मातापित्रोश्च शुश्रूषां कुर्वते ये नरोत्तमाः ।
ये तु देवार्चनरता ये तु तत्साधका नराः ॥
पूजां दृष्ट्वा तु मोदन्ते ते वै भागवतोत्तमाः ॥ ४३ ॥

वर्णिनां च यतीनां च परिचर्यापराश्च ये । परनिन्दामकुर्वाणास्ते वै भागवतोत्तमाः
सर्वेषां हितवाक्यानि ये वदन्ति नरोत्तमाः । येगुणग्राहिणो लोकेतेवैभागवतोत्तमाः
आत्मवत्सर्वभूतानि ये पश्यन्ति नरोत्तमाः । तुल्याःशत्रुषु मित्रेषु तेवैभागवताःस्मृताः
धर्मशास्त्रप्रवक्तारः सत्यवाक्यरताश्च ये । तेषां शुश्रूषवो ये च ते वै भागवतोत्तमाः ॥
व्याकुर्वन्ति पुराणानि तानि शृण्वन्ति ये तथा । तद्भक्तरि चभक्तायेतेवैभागवतोत्तमाः
ये गोब्राह्मणशुश्रूषां कुर्वन्ति सततं नराः । तीर्थयात्रापरा ये च ते वै भागवतोत्तमाः

अन्येषामुदयं दृष्ट्वा येऽभिनन्दन्ति मानवाः । हरिनामपर ये च ते वै भागवतोत्तमाः॥
आरामारोपणरतास्तटाकपरिरक्षकाः । कासारकूपकर्तारस्ते वै भागवतोत्तमाः ॥५१॥
ये वै तटाककर्तारो देवसद्मानि कुर्वते । गायत्रीनिरता ये च ते वै भागवतोत्तमाः ॥
येऽभिनन्दन्ति नामानि हरेःश्रुत्वाऽतिहर्षिताः । रोमाञ्चितशरीराश्चतेवैभागवतोत्तमाः
तुलसीकाननं दृष्ट्वा ये नमस्कुर्वते नराः । तत्काष्ठाङ्कितकर्णा ये ते वै भागवतोत्तमाः॥
तुलसीगन्धमाघ्राय सन्तोषं कुर्वते तु ये । तन्मूलमृद्धरा ये च ते वै भागवतोत्तमाः ॥
स्वाश्रमाचारनिरतास्तथैवाऽतिथिपूजकाः । ये च वेदार्थवक्तारस्ते वै भागवतोत्तमाः
विदितानि च शास्त्राणि परार्थंप्रवदन्तिये । सर्वत्र गुणभाजो ये ते वै भागवतोत्तमाः
पानीयदाननिरता ह्यन्नदानरताश्च ये । एकादशीव्रतपरास्ते वै भागवतोत्तमाः ॥ ५८॥
गोदाननिरता ये च कन्यादानरताश्च ये । मदर्थं कर्मकर्तारस्ते वै भागवतोत्तमाः ॥
मन्मानसाश्च मद्भक्ता ये मद्भजनलोलुपाः । मन्नामस्मरणासक्तास्ते वै भागवतोत्तमाः
बहुनाऽत्र किमुक्तेन संक्षेपात्ते ब्रवीम्यहम् । सद्गुणायप्रवर्तन्ते ते वै भागवतोत्तमाः॥

एते भागवता विप्राः केचिदत्र प्रकीर्तिताः ।
ममाऽपि गदितुं शक्या नाऽब्दकोटिशतैरपि ॥ ६२ ॥

रामानुज! महाभाग! मद्भक्तानां च लक्षणम् । मयिभक्तेत्वयिप्रीत्यायुक्तंकिलमहामते

श्रीसूत उवाच

एवं वः कथितं विप्राः शौनकाद्यामहौजसः । वृषाद्रौचवियद्गङ्गातीर्थमाहात्म्यमुत्तमम्

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये आकाशगङ्गामाहात्म्यरामानुजविप्रव्रतचर्यादि-
वर्णनं नामैकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

द्वाविंशोऽध्यायः

दानार्हसत्पात्रनिर्णयवर्णनम्

ऋषय ऊचुः

भगवन्सूत सर्वज्ञ वेदवेदान्तकोविद !। दानानि कस्मै देयानि दानकालश्च कीदृशः ॥१
कश्च तत्प्रतिगृह्णीयात्सर्वं नो वक्तुमर्हसि ॥ २ ॥

श्रीसूत उवाच

महापुण्यप्रदे क्षेत्रे वेङ्कटाख्ये द्विजोत्तमाः । सर्वेषामेव वर्णानां ब्राह्मणः परमो गुरुः ॥
तस्मै दानानि देयानिस तारयति पण्डितः । ब्राह्मणःप्रतिगृह्णीयाद्वर्जयित्वात्ववर्णकम्
षण्ढस्य पुत्रहीनस्य दम्भाचाररतस्य च । वेदविद्वेषिणश्चैव द्विजविद्वेषिणस्तथा ॥५
स्वकर्मत्यागिनश्चाऽपि दत्तं भवति निष्फलम् । परदाररतस्याऽपि परद्रव्यरतस्य च
गायकस्याऽपि विप्रस्य दत्तं भवति निष्फलम् । असूयाविष्टमनसःकृतघ्नस्यचमायिनः
ज्ञानशून्यस्यविप्रस्यदत्तंभवतिनिष्फलम् । नित्यंयाच्ञापरस्यापिहिंसकस्यावलस्यच
नामविक्रयिणश्चैव वेदविक्रयिणस्तथा । स्मृतिविक्रयिणश्चैव धर्मविक्रयिणस्तथा ॥
परोपतापशीलस्य दत्तं भवति निष्फलम् । ये केचित्पापनिरता निन्दिताःसुकृतैस्तथा
न तेभ्यः प्रतिगृह्णीयान्न देयं वाऽपिकिञ्चन । सत्कर्मनिरतायैवश्रोत्रियायाऽऽहिताग्नये
वृत्तिहीनाय वै देयं दरिद्रायकुटुम्बिने । देवपूजासु सक्ताय पुराणकथकाय च ॥ १२ ॥
देयं प्रयत्नतो विप्रा दरिद्रस्य विशेषतः । बहुना किमिहोक्तेन शृणुध्वं द्विजसत्तमाः
सर्वेषां ब्राह्मणानां च प्रदातुं शक्यते सदा । वन्ध्याभर्त्रे प्रदत्तश्चेद्रासभो जायते नरः
नास्तिकं भिन्नमर्यादं पुत्रहीनं जडं खलम् । स्तेयिनं कितवं चैवकदाचिन्नाभिवादयेत्
पाषण्डं पतितं व्रात्यं वेदविक्रयिणं तथा । कृतघ्नं पापनिरतं कदाचिन्नाऽभिवादयेत्
तथा स्नानं प्रकुर्वन्तं समित्पुष्पकरं तथा ।
उदपात्रधरञ्चैव भुञ्जन्तं नाऽभिवादयेत् ॥ १७ ॥

विवादशालिनं चण्डं वमन्तं जनमध्यगम् । भिक्षान्नधारिणं चैवशयानं नाऽभिवादयेत्
वन्ध्याञ्च पुष्पिणीं जारां सूतिकां गर्भपातिनीम् ।
व्रतघ्नीञ्च तथा चण्डीं कदाचिन्नाऽभिवादयेत् ॥ १६ ॥
सभायां यज्ञशालायां देवतायतनेष्वपि । प्रत्येकं तु नमस्कारो हन्ति पुण्यंपुरातनम्
श्राद्धव्रते नियुक्तश्च देवताऽभ्यर्चकं तथा । यज्ञञ्च तर्पणञ्चैव कुर्वन्तं नाऽभिवादयेत्
कुर्वते वन्दनं यस्तु न कुर्यात्प्रतिवन्दनम् । नाभिवाद्यः स विज्ञेयोयथाशूद्रस्तथैवच
तस्मात्सर्वेषु कालेषु बुद्धिमान्ब्राह्मणोत्तमः ।
वन्ध्यापतिं द्विजं क्रूरं कदाचिन्नाऽभिवादयेत् ॥ २३ ॥

सूत उवाच

अत्रेतिहासं वक्ष्यामि पुण्यशीलस्य धीमतः । सनत्कुमारमुनये नारदेन प्रभाषितम्
तद्वक्ष्यामि मुनिश्रेष्ठाः! शृणुध्वं सुसमाहिताः ।
पुरा गोदावरीतीरे सर्वधर्मपरायणः ॥ २५ ॥
पुण्यशीलो द्विजवरः सत्यवादी जितेन्द्रियः । दयावान्सर्वभूतेषुदेवाग्निद्विजपूजकः
कर्मणा जन्मशुद्धश्च मातापितृहिते रतः । गुरुभक्तिसदाक्षिण्यो ब्रह्मण्यःसाधुसम्मतः
एतादृशगुणैर्युक्तः पुण्यशीलस्य धीमतः ॥ २८ ॥
गृहं सम्प्राप्तवान्विप्रो वेदवेदाङ्गपारगः । प्रार्थितः पुण्यशीलेन पितृश्राद्धेऽतिवेगतः ॥
तं विप्रं श्रोत्रियं शान्तं पितृश्राद्धे नियोज्य वै ।
श्राद्धं चकार धर्मात्मा प्रत्याब्दिकमनुत्तमम् ॥ ३० ॥
ततः कालान्तरे तस्य पुण्यशीलस्य चाऽऽनने । वैरूपं प्राप्तमत्युग्रं रासभाननवत्तदा॥
ततः खिन्नमना भूत्वा पुण्यशीलोऽतिधार्मिकः ।
निःश्वस्य बहुधा खिन्नःप्रपेदेऽगस्त्ययोगिनः ॥ ३२ ॥
सुवर्णमुखरीतीरे ऋषिसङ्घनिषेविते । आश्रमं परमं दिव्यं सर्वकामफलप्रदम् ॥
तत्राऽऽश्रमेमुनिवरैः सेव्यमानमहर्निशम् । दृष्ट्वाऽगस्त्यंमहात्मानंसर्वलोकहितैषिणम्
प्रणाममकरोत्तस्मै गार्दभास्योऽतिदुःखितः ॥

पुण्यशील उवाच

तपोनिधे! नमस्तुभ्यमगस्त्य! मुनिसेवित !। कुत्सितास्यंमहापापंरक्षरक्षदयानिधे !
केन दोषेण मे चाऽत्र मुखस्याऽऽसीत्कुरूपता ॥ ३७ ॥
मयि प्रीत्या महाभाग! वदस्व मुनिसत्तम !॥ ३८ ॥

अगस्त्य उवाच

विप्रवर्य! महाभाग! पुण्यशील! महामते! । आननस्य विरूपं वै शृणु नान्यमना द्विज
किञ्चिद्विप्रं गुणनिधिंवेदवेदाङ्गपारगम् । श्रोत्रियं पुत्ररहितं श्राद्धे त्वं विनियुक्तवान्
तेन दोषेण महता मुखे तव विरूपता ।
ये लोके हव्यकव्यादौ वन्ध्यायाः स्वामिनं द्विजम् ॥ ४१ ॥
नियोजयन्ति ते यान्ति मुखेगर्दभरूपताम् । शुभकर्मणि वा विप्रपैतृकेवाऽपिकर्मणि
वन्ध्यापतिं महापापं कदाचिन्न निमन्त्रयेत् । वन्ध्यापतिं महाक्रूरंवृषलीपतिमेव वा
श्रेयस्कामी हि विप्रेन्द्र! श्राद्धे तु न निमन्त्रयेत् ।
वेदशास्त्रादियुक्तोऽपि कुलीनः कर्मठोऽपि वा ॥ ४४ ॥
वन्ध्याभर्ता द्विजश्रेष्ठ श्राद्धेत्याज्यः कथञ्चन । ज्योतिष्टोमादियज्ञेषुव्रतेषुचतपःसु च
समर्थोऽपि द्विजश्रेष्ठः श्राद्धे वन्ध्यापतिं त्यजेत् ।
अलभ्ये तु द्विजे पात्रे तन्तुमात्रोपजीविनम् ॥ ४६ ॥
पुत्रवन्तं सदाचारं श्राद्धार्थं तु निमन्त्रयेत् । तदभावे द्विजश्रेष्ठपुत्रं वाऽनुजमेव वा ॥
आत्मानं वा नियुञ्जीत श्राद्धे वन्ध्यापतिं त्यजेत् ।
पुण्यशील! महाभाग ! चोद्धृत्य भुजमुच्यते ॥ ४८ ॥
सर्वथा पुत्रहीनंतुश्राद्धार्थंननियोजयेत् । वन्ध्यापतिंद्विजंयस्तुश्राद्धकर्तानियोक्ष्यति
तच्छ्राद्धमासुरं ज्ञेयं कर्ता च नरकं व्रजेत् ॥ ५० ॥
बहुनाऽत्र किमुक्तेन तद्दोषविनिवृत्तये। उपायं ते प्रवक्ष्यामि स्वर्णमुख्यास्तटे शुभे॥
वर्तते देवसङ्घैश्च सेवितो वेङ्कटाचलः । मेरुपुत्रो महापुण्यः सर्वकामफलप्रदः ॥५२ ॥
तस्मिन्वेङ्कटशैलेन्द्रे सुरासुरनमस्कृते । वियद्गङ्गेति नाम्ना वै तीर्थमस्ति महत्तरम्

सर्वपापप्रशमनमायुरारोग्यवर्धनम् । त्वं गत्वा वेङ्कटं शैलं स्वामिपुष्करिणीजले ॥
स्नात्वा सङ्कल्पपूर्वं तु गङ्गातीर्थमनन्तरम् । गत्वा तीर्थविधानेन स्नानं कुरु महामते !
स्नानमात्रात्ततःसद्योमुखस्याऽस्यमहामते । वैरूप्यंतत्क्षणादेवनङ्क्ष्यत्येव न संशयः
एवमुक्तः पुण्यशीलो ह्यगस्तेन महात्मना । तं प्रणम्य महात्मानं वेङ्कटाद्रिंततो ययौ
तत्र गत्वा महाभागः स्वामिपुष्करिणीजले ।
स्नात्वा नियमपूर्वं तु वियद्गङ्गासमीपगः ॥ ५८ ॥
तत्रस्नानेनधर्मात्माकामवक्त्रोपमंमुखम् । प्राप्तवान्पुण्यशीलस्तुअहोतीर्थस्य वैभवम्

सूत उवाच

एवम्वः कथितं विप्रा नारदेन प्रभाषितम् । सनत्कुमारमुनयेशौनकाद्या महौजसः ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्यआकाशगङ्गामाहात्म्यवर्णनं नाम द्वाविंशतितमोऽध्यायः ॥

त्रयोविंशोऽध्यायः

चक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनेपद्मनाभाख्यद्विजवृत्तान्तवर्णनम्

सूत उवाच

अथाहंसम्प्रवक्ष्यामिद्विजेन्द्राःसत्यवादिनः । चक्रतीर्थस्यमाहात्म्यंसर्वपापप्रणाशनम्
ये शृण्वन्तिरमहापुण्यंचक्रतीर्थस्यवैभवम् । तेयान्तिविष्णुभवनंपुनरावृत्तिवर्जितम्
अन्नदाने च विमुखा जलदाने तथैव च । गोदानविमुखाये च शुद्धास्तेऽत्रनिमज्जनात्
तस्मात्पुण्यतमं तीर्थं चक्रतीर्थमनुत्तमम् ॥ ४ ॥

सूत उवाच

पुराश्रीवत्सगोत्रीयः पद्मनाभो जितेन्द्रियः । चक्रपुष्करिणीतीरे सोऽतप्यतमहत्तपः
दयायुक्तोनिराहारःसत्यवादीजितेन्द्रियः । आत्मवत्सर्वभूतानिपश्यन्विषयनिःस्पृहः

सर्वभूतहितो दान्तः सर्वद्वन्द्वविवर्जितः ।
वर्षाणि कतिचित्सोऽयं जीर्णपर्णाशनोऽभवत् ॥ ७ ॥
कञ्चित्कालं जलाहारो वायुभक्षः कियत्समाः । एवं द्वादशवर्षाणिपद्मनाभोमहामुनिः
अतप्यत तपो घोरं देवैरपि सुदुष्करम् ।
अथ तत्तपसा तुष्टो भगवान्कमलापतिः ॥ ९ ॥
प्रत्यक्षतामगात्तस्य शङ्खचक्रगदाधरः । विकचाम्बुजपत्राक्षः सूर्यकोटिसमप्रभः ॥१०
उन्मील्य चक्षुषी तत्र दृष्टवान्वेङ्कटेश्वरम् । शङ्खचक्रधरं शान्तंश्रीनिवासंकृपानिधिम्
दृष्ट्वा देवं महात्मानं स्तोतुं समुपचक्रमे ॥ ११ ॥
नमो देवाधिदेवाय वेङ्कटेशाय शार्ङ्गिणे । नारायणाद्रिवासाय श्रीनिवासाय ते नमः ॥
नमः कल्मषनाशाय वासुदेवाय विष्णवे । शेषाचलनिवासाय श्रीनिवासाय ते नमः
नमस्त्रैलोक्यनाथाय विश्वरूपाय साक्षिणे । शिवब्रह्मादिवन्द्याय श्रीनिवासाय ते नमः
नमः कमलनेत्राय क्षीराब्धिशयनाय ते । दुष्टराक्षससंहर्त्रे श्रीनिवासाय ते नमः ॥१५
भक्तप्रियाय देवाय देवानां पतये नमः ॥ १६ ॥
प्रणतार्तिविनाशाय श्रीनिवासाय ते नमः ॥ १७ ॥
योगिनां पतये नित्यं वेदवेद्याय विष्णवे । भक्तानां पापसंहर्त्रे श्रीनिवासाय ते नमः
एवं स्तुतो महाभागःश्रीनिवासोजगन्मयः । पद्मनाभाख्यऋषिणाचक्रतीर्थनिवासिना
सन्तोषं परमं प्राप्य वेङ्कटेशो दयानिधिः ॥ २० ॥
पद्मनाभं द्विजवरं शान्तं धर्मपरायणम् । सुधाधारोपमं वाक्यमब्रवीत्पुरुषोत्तमः ॥२१

श्रीनिवास उवाच

द्विजवर्य ! महाभाग मत्पादकमलार्चक !। चक्रतीर्थस्य तीरे त्वमाकल्पं पूजयन्वस ॥
इत्युक्त्वाभगवान्विष्णुस्तत्रैवाऽन्तरधीयत । अन्तर्धानं गते देवे श्रीनिवासेजगद्गुरौ
चक्रतीर्थस्य तीरे तु वासं चक्रे महामतिः । ततः कालान्तरे कश्चिद्राक्षसोभीमदर्शनः
मुनिं तं पद्मनाभाख्यं नारायणपरायणम् । आययौ भक्षितुं क्रूरः क्षुधया परिपीडितः
ब्राह्मणं तरसा सोऽयं राक्षसो जगृहे तदा । गृहीतस्तरसा तेन विप्रो वेदाङ्गपारगः ॥

प्रचुक्रोश दयाम्भोधिमापन्नानां परायणम् । नारायणं चक्रपाणिं रक्ष रक्षेति वै मुहुः
वेङ्कटेश! दयासिन्धो! शरणागतपालक !। त्राहि मां पुरुषव्याघ्र! रक्षोवशमुपागतम् ॥
लक्ष्मीकान्त! हरे! विष्णो! वैकुण्ठ! गरुडध्वज !।
मां रक्ष राक्षसाक्रान्तं ग्राहाक्रान्तं गजं यथा ॥ २९ ॥
दामोदर! जगन्नाथ! हिरण्यासुरमर्दन !। प्रह्लादमिव मां रक्ष राक्षसेनाऽतिपीडितम्
इत्येवं स्तुवतस्तस्य पद्मनाभस्य हे द्विजाः ।
स्वभक्तस्य भयं ज्ञात्वा चक्रपाणिर्दयानिधिः ॥ ३१ ॥
स्वचक्रं प्रेषयामास भक्तरक्षणकारणात् । प्रेरितं विष्णुचक्रं तद्विष्णुना प्रभविष्णुना
आजगामाऽथ वेगेन चक्रपुष्करिणीतटम् । अनन्तादित्यसङ्काशमनन्ताग्निसमप्रभम्
महाज्वालं महानादं महासुरविमर्दनम् । दृष्ट्वा सुदर्शनं विष्णो राक्षसोऽथ प्रदुद्रुवे ॥
द्रवमाणस्यतस्याऽऽशुराक्षसस्यसुदर्शनम् । शिरश्चकर्तसहसाज्वालामालादुरासदम्
ततो विप्रवरो दृष्ट्वा राक्षसम्पतितं भुवि । मुदा परमया युक्तस्तुष्टाव च सुदर्शनम् ॥

पद्मनाभ उवाच

विष्णुचक्र! नमस्तेऽस्तुविश्वरक्षणदीक्षित !। नारायणकराम्भोजभूषणायनमोऽस्तुते
युद्धेष्वसुरसंहारकुशलाय महारव । सुदर्शन नमस्तुभ्यं भक्तानामार्तिनाशन !॥ ३८॥
रक्ष मां भयसम्विग्नं सर्वस्मादपि कल्मषात् ।
स्वामिन्सुदर्शन! विभो! चक्रतीर्थे सदा भवान् ॥ ३९ ॥
सन्निधेहि हितायत्वंजगतोमुक्तिकाङ्क्षिणः । ब्राह्मणेनैवमुक्तंतद्विष्णुचक्रंमुनीश्वराः
तं प्राह पद्मनाभाख्यं प्रीणयन्निव सौहृदात् ॥ ४१ ॥

सुदर्शन उवाच

पद्मनाभ महापुण्यं चक्रतीर्थमनुत्तमम् । अस्मिन्वसामि सततं लोकानांहितकाम्यया
त्वत्पीडां परिचिन्त्याऽहं राक्षसेन दुरात्मना ॥ ४३ ॥
प्रेरितोविष्णुना विप्र त्वरयासमुपागतः । त्वत्पीडकोऽपिनिहतोमयाऽयंराक्षसाधमः
मोचितस्त्वं भयादस्मात्त्वं हि भक्तो हरेः सदा । चक्रतीर्थे महापुण्ये सर्वपापहरेद्विज

सततं लोकरक्षार्थंसन्निधानं करोमि ते । अस्मिन्मत्सन्निधानाच्चेतथाऽन्येषामपिद्विज

इतः परं न पीडा स्याद् भूतराक्षससम्भवा ।
अस्मिन्मत्सन्निधानात्स्याच्चक्रतीर्थमिति प्रथा ॥ ४७ ॥

स्नानं येऽत्र प्रकुर्वन्ति चक्रतीर्थे विमुक्तिदे । तेषां पुत्राश्च पौत्राश्चवंशजाःसर्वएव हि
विधूतपापा यास्यन्तितद्विष्णोःपरमंपदम् । इत्युक्त्वाविष्णुचक्रंतत्पद्मनाभस्यपश्यतः

अन्येषामपि विप्राणां पश्यतां सहसा द्विजाः ।
चक्रपुष्करिणीं तां तु प्राविशत्पापनाशिनीम् ॥ ५० ॥

श्रीसूत उवाच

चक्रतीर्थस्य माहात्म्यं विप्रेन्द्राःपापनाशनम् । युष्माकंकथितंसर्वंशौनकाद्यामहौजसः
चक्रतीर्थसमं तीर्थं न भूतं न भविष्यति । अत्र स्नात्वा नरा विप्रामोक्षभाजोनसंशयः
कीर्तयेदिममध्यायं शृणुयाद्वा समाहितः । चक्रतीर्थाभिषेकस्य प्राप्नोति फलमुत्तमम्

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये चक्रतीर्थमहिमानुवर्णनंनाम त्रयोविंशतितमोऽध्यायः ॥२३॥

चतुर्विंशोऽध्यायः

सुन्दराख्यगन्धर्वस्य राक्षसत्वप्राप्तिनिवृत्त्योरुपोद्घातवर्णनम्

ऋषय ऊचुः

भगवन्राक्षसः कोऽसौ सूतपौराणिकोत्तम !। विष्णुभक्तं महात्मानंयोब्राह्मणमबाधत

श्रीसूत उवाच

वक्ष्यामि राक्षसं क्रूरंतंविप्राःशृणुतादरात् । यथाचराक्षसोजातोमुनीनांशापवैभवात्
पुरा वैकुण्ठसदृशे श्रीरङ्गेविष्णुमन्दिरे । वसिष्ठाऽत्रिमुखाः सर्वेविष्णुभक्तामहौजसः
श्रीरङ्गनाथं देवेशं भक्तानामभयप्रदम् । उपासाञ्चक्रिरे मुक्त्यै श्रीरङ्गपुरवासिनः ॥ ४॥

कदाचित्तत्र गन्धर्वो वीरबाहुसुतो बली ।
सुन्दरो नाम विप्रेन्द्रा विटगोष्ठीपरायणः ॥ ५ ॥

ललनाशतसंयुक्तो विवस्त्रःसलिलाशये । चिक्रीड स विवस्त्राभिःसाकंयुवतिभिर्मुदा
कुबेरजायास्तीर्थेतुवसिष्ठोमुनिभिःसह । माध्याह्निकंकर्तुमनायर्यौ श्रीरङ्गमन्दिरात्
तानृषीनवलोक्याथरामास्ताभयकातराः । वासांस्याच्छादयामासुःसुन्दरोनतुसाहसी

ततो वसिष्ठः कुपितः शशापैनं गतत्रपम् ॥ ६ ॥

वसिष्ठ उवाच

यस्मात्सुन्दर गन्धर्व! दृष्ट्वाऽस्माँल्लज्जया त्वया ।
वासोनाच्छादितं शीघ्रं याहि राक्षसतां ततः ॥ १० ॥

एवमुक्ते वसिष्ठेन रामाः प्राञ्जलयस्तदा । प्रणिपत्य वसिष्ठं तं भक्तिनम्रेण चेतसा ॥
मुनिमण्डलमध्ये तु वसिष्ठमिदमब्रुवन् ॥ १२ ॥

रामा ऊचुः ।

भगवन्सर्वधर्मज्ञ चतुराननन्दन !। दयासिन्धोऽवलोक्यास्मान्न कोपं कर्तुमर्हसि ॥
पतिरेव हि नारीणां भूषणम्परमुच्यते । पतिहीना तु या नारी शतपुत्राऽपि सा मुने
विधवेत्युच्यतेलोकेतासांजन्मनिरर्थकम् । तत्प्रसादं कुरु मुने पत्यावस्माकमादरात्

एकोऽपराधः क्षन्तव्यो मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ।
क्षमां कुरु दयासिन्धो! युष्मच्छिष्येऽत्र सुन्दरे ॥ १६ ॥

श्रीसूत उवाच

वसिष्ठः प्रार्थितस्त्वेवंसुन्दरस्याङ्गनाजनैः । प्रोवाचवचनं भूयः प्रसन्नः स द्विजोत्तमः

वसिष्ठ उवाच

न मे स्याद्वचनं मिथ्याकदाचिदपिसुभ्रुवः !। उपायंवः प्रवक्ष्यामिशृणुध्वंश्रद्धया सह

षोडशाब्दावधिः शापो भर्तुर्वै भविताध्रुवम् ।
षोडशाब्दावधौ चैव सुन्दरो राक्षसाकृतिः ॥ १९ ॥

यदृच्छया वेङ्कटाद्रिं सर्वपापहरं शुभम् । गत्वाऽसौ चक्रतीर्थं तद्गमिष्यति सुराङ्गनाः

आस्ते तत्र महायोगीपद्मनाभोमुनीश्वरः । भक्षार्थंतंमुनिंसोऽयंराक्षसोऽभिगमिष्यति
ततो ब्राह्मणरक्षार्थं प्रेरितं चक्रमुत्तमम् । विष्णुनास्य शिरःकायाद्धरिष्यतिन संशयः

ततः स्वं रूपमासाद्य शापान्मुक्तः स सुन्दरः ।
पतिर्वस्त्रिदिवं भूयो गन्ता नाऽस्त्यत्र संशयः ॥ २३ ॥

ततस्त्रिदिवमासाद्य सुन्दरोऽयं पतिर्हि वः । रमयिष्यतिसुन्दर्योयुष्मान्सुन्दरवेषभृत्

श्रीसूत उवाच

इत्युक्तवातुवसिष्ठस्ताःसुन्दरस्यवराङ्गनाः । स्वाश्रमम्प्रययौतूर्णंश्रीरङ्गेश्वरभक्तिमान्
अथ रामास्तमालिङ्ग्य सुन्दरम्पतिमात्मनः । रुरुदुःशोकसन्तप्तादुःखसागरमध्यगाः
दृश्यमानासु तास्वेवंसुन्दरोराक्षसोऽभवत् । महादंष्ट्रो महाकायो रक्तश्मश्रुशिरोरुहः
तं दृष्ट्वाभयसम्विग्नाजग्मू रामास्त्रिविष्टपम् । ततो राक्षसवेषोऽयं सुन्दरोभैरवाकृतिः
भक्षयन्प्राणिनः सर्वान्देशाद्देशं वनाद्वनम् । भ्रमन्ननिलवेगोऽयं वेङ्कटाद्रिं नगोत्तमम्

प्रविश्याऽसौ महापापी चक्रतीर्थं ततो ययौ ।
एवं षोडशवर्षाणि भ्रमतोऽस्य ययुस्तदा ॥ ३० ॥

ततस्तु षोडशाब्दान्तेराक्षसोऽयंमुनीश्वराः । भक्षितुं पद्मनाभंतं चक्रतीर्थनिवासिनम्

उपाद्रवद्वायुवेगः सच्चाऽस्तौषीज्जनार्दनम् ।
योगिना च स्तुतो विष्णुस्तदा चक्रमचोदयत् ॥ ३२ ॥

रक्षितुं पद्मनाभं तं राक्षसेन प्रपीडितम् । अथाऽऽगत्यहरेश्चक्रं राक्षसस्यशिरोऽहरत्
ततोऽयं राक्षसं देहं त्यक्त्वा दिव्यकलेवरः । विमानवरमारुह्य सुन्दरः पुष्पवर्षितः

प्राञ्जलिः प्रणतो भूत्वा ववन्दे तत्सुदर्शनम् ।
तुष्टाव श्रुतिरम्याभिर्वाग्भिरग्र्याभिरादरात् ॥ ३५ ॥

सुन्दर उवाच

सुदर्शन नमस्तेऽस्तु विष्णुहस्तैकभूषण । नमस्तेऽसुरसंहर्त्रे सहस्रादित्यतेजसे ॥
कृपावेशेन भवतस्त्यक्ष्याहंराक्षसींतनुम् । स्वं रूपमभजंविष्णोश्चक्रायुधनमोऽस्तुते
अनुजानीहि मां गन्तुंत्रिदिवं विष्णुवल्लभ !। भार्या मे परिशोचन्तिविरहातुरचेतसः

त्वन्मनस्को भविष्यामि यावज्जीवं यथा ह्यहम् ।
तथा रूपं कुरुष्व त्वं मयि चक्र ! नमोऽस्तु ते ॥ ३६ ॥

एवं स्तुतंविष्णुचक्रंसुन्दरेणसभक्तिकम् । अनुजग्राह सहसातथाऽस्त्वितिमुनीश्वराः
चक्रायुधाभ्यनुज्ञातःसुन्दरोब्राह्मणोत्तमम् । प्रणम्य तेनाऽनुज्ञातोगन्धर्वस्त्रिदिवंययौ
सुन्दरे तु गतेस्वर्गंपद्मनाभोमुनीश्वरः । तच्चक्रंप्रार्थयामास विष्वायुध! नमोऽस्तुते
चक्रायुध! नमामि त्वां महासुरविमर्दन । सन्निधानं कुरुष्व त्वं चक्रतीर्थेऽमले शुभे

त्वत्सन्निधानात्सर्वेषां स्नातानां पापिनामिह ।
पापनाशं कुरुष्व त्वं मोक्षञ्च कुरु शाश्वतम् ॥ ४४ ॥

चक्रतीर्थमिति ख्यातिंलोकेऽस्यपरिकल्पय । त्वत्सन्निधानादत्रत्यमुनीनांभयनाशनम्
इतः परम्भवत्वार्य चक्रायुध नमोऽस्तु ते । भूतप्रेतपिशाचेभ्यो भयं मा भवतु प्रभो

इति सम्प्रार्थितं चक्रं पद्मनाभेन योगिना ।
तथैवाऽस्त्विति सम्भाष्य तस्मिंस्तीर्थे तिरोहितम् ॥ ४७ ॥

श्रीसूत उवाच

एवम्वःकथितोविप्रा राक्षसस्योद्भवोमया । माहात्म्यंचक्रतीर्थस्यकथितञ्चमलापहम्
यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते मानवो भुवि ॥ ४९ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये चक्रतीर्थमहिमानुवर्णनं नाम
चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥

पञ्चविंशोऽध्यायः

जाबालितीर्थमाहात्म्येकावेरीतीरवासीदुराचाराख्यद्विजोदन्तवर्णनम्

श्रीसूत उवाच

भोभोस्तपोधनाः सर्वे नैमिषारण्यवासिनः । वेङ्कटाद्रौ महापुण्ये सर्वपातकनाशने ॥
ततो जावालितीर्थस्य माहात्म्यं वर्णयाम्यहम् ।
दुराचाराभिधो यत्र स्नात्वा मुक्तोऽभवद् द्विजाः !॥ २ ॥

मुनयः ऊचुः

दुराचाराभिधःकोऽसौ सूततत्त्वार्थकोविद !। किञ्चपापंकृतन्तेन दुराचारेण वै मुने!
कथम्वा पातकान्मुक्तस्तीर्थेऽस्मिन्स्नानवैभवात् ।
एतच्छुश्रूषमाणानां विस्तराद्वद नो मुने ! ॥ ४ ॥

सूत उवाच

मुनयः श्रूयतां तस्य दुराचारस्य पातकम् । जावालितीर्थस्नानेन यथामुक्तश्चपातकम्
दुराचाराभिधो विप्रः कावेरीतीरमाश्रितः । कश्चिदास्तेद्विजःपापीक्रूरकर्मरतः सदा॥
ब्रह्मघ्नैश्च सुरापैश्चस्तेयिभिर्गुरुतल्पगैः । सदासंसर्गदुष्टोऽसौतैःसाकंन्यवसद्द्विजाः
महापातकसंसर्गदोषेणाऽस्यद्विजस्य वै । ब्राह्मण्यं सकलं नष्टं निःशेषेण द्विजोत्तमाः
महापातकिभिः सार्धं दिनमेकंतु यो द्विजः । निवसेत्सादरंतस्यतत्क्षणाद्वैद्विजन्मनः
ब्राह्मणस्य तु चैकांशोनश्यत्येव न संशयः । द्विदिनंसेवनात्स्पर्शाद्दर्शनाच्छयनात्तदा
भोजनात्सह पङ्क्तौ च महापातकिभिर्द्विजाः !।
द्वितीयभागो नश्येत ब्राह्मण्यस्य न संशयः ॥ ११ ॥
त्रिदिनाच्च तृतीयांशोनश्यत्येव न संशयः । चतुर्दिनाच्चतुर्थांशो विलयंयातिहिध्रुवम्
अतः परं च तैः साकं शयनाशनभोजनैः । तत्तुल्यपातकीभूयान्महापातकिसङ्गवान्
तेन ब्राह्मण्यहीनोऽयं दुराचाराभिधो द्विजः । ग्रस्तोऽभवद्भीषणेनव्यालेनेवबलीयसा

असौ परवशस्तेन वेतालेनाऽतिपीडितः । देशाद्देशं भ्रमन्विप्रोवनाच्चैव वनान्तरम् ॥
पूर्वपुण्यविपाकेन दैवयोगेन स द्विजः । वेङ्कटाद्रिं महापुण्यं सर्वपातकनाशनम् ॥१८॥
अनुद्रुतः पिशाचेन वेतालेन द्विजो ययौ । न्यमज्जयत्स वेतालो महापातकनाशने ॥
जाबालितीर्थे विप्रेन्द्रा महापातकिसङ्गिनम् । उदतिष्ठत्क्षणादेव वेतालेन विमोहितः
उत्थितोऽसौ द्विजो विप्रास्तस्मातीर्थात्तु पावनात् ।
स्वस्थो व्यचिन्तयत्कोऽयं स्वर्णमुख्याः समीपतः ॥ १९ ॥
कथं मयागतमहो कावेरीतीरवासिना । इतिचिन्ताकुलःसोऽयंजाबालेस्तीर्थमुत्तमम्
जाबालिंचमहात्मानंयोगीन्द्रवरमुत्तमम् । समागम्यप्रणम्याऽऽसौदुराचारोऽभ्यभाषत
न जाने भगवन्विप्र पर्वतोऽयंवदाऽधुना । कावेरीतीरनिलयो दुराचाराभिधोह्यहम्
कृपया ब्रूहि मे ब्रह्मन्मयाऽत्र कथमागतम् । इतिपृष्टो मुनिस्तेनदुराचारेण सुव्रतः ॥
ध्यात्वा मुहूर्तमवदद्दुराचारं कृपानिधिः ॥ २४ ॥

जाबालिरुवाच

महापातकिसंसर्गाद्दुराचारस्य ते पुरा । ब्राह्मण्यं नष्टमभवद्वेतालस्त्वां ततोऽग्रहीत्
तेनाऽऽविष्टस्त्वमायातो विवशोऽत्र विमूढधीः ।
न्यमज्जयत्त्वां वेतालस्तीर्थेऽस्मिन्नतिपावने ॥ २६ ॥
अत्रमज्जनमात्रेण विमुक्तः पातकाद्भवान् । जाबालितीर्थे ये स्नानंपुण्यंकुर्वन्तिमानवाः
तेषां नश्यन्तिसर्वेऽपिसर्वपातकसञ्चयाः । सत्कर्मसाधनेपुण्यतीर्थेऽस्मिन्स्नानमात्रतः
महापातकिसंसर्गदोषस्ते विलयं गतः । त्वामग्रहीद्यो वेतालः पुरायंब्राह्मणोऽभवत्
मृतेऽहनिपितृश्राद्धं नाऽकरोत्पार्वणेन वै । तेन स्वपितृभिः शप्तोवेतालत्वमगादयम्॥
सोऽपिजाबालितीर्थस्यजलेस्नानप्रभावतः । वेतालत्वंविहायैव विष्णुलोकमवाप्तवान्
न कुर्याद्यो नरः श्राद्धंमातापित्रोर्मृतेऽहनि । वेतालत्वमवाप्याऽऽशुपश्चान्नरकमश्नुते

सूत उवाच

दुराचारो महापापीतीर्थेऽस्मिन्स्नानमात्रतः । प्राप्तवान्विष्णुलोकंवैपुनरावृत्तिवर्जितम्
एवम्वः कथितं पुण्यं दुराचारविमोक्षणम् । तस्मात्पुण्यतमंतीर्थं सर्वपापहरं शुभम्

यत्र हि स्नानमात्रेण दुराचारो विमोचितः ।
यानि निष्कृतिहीनानि पापान्यपिविनाशयेत् ॥ ३५ ॥
शूद्रेण पूजितं लिङ्गंविष्णुंवायोनमेद्द्विजः । प्रायश्चित्तंनस्मृतिषुतस्योक्तंपरमर्षिभिः
नश्येत्तस्यापि तत्पापंतीर्थेजाबालिसञ्ज्ञके । विप्रनिन्दाकृतांचैवप्रायश्चित्तंन विद्यते ॥
विश्वासघातकानां च कृतघ्नानां च निष्कृतिः । भ्रातृभार्यारतानांचप्रायश्चित्तंनविद्यते
तेषां जाबालितीर्थे वै स्नानाच्छुद्धिर्भविष्यति ।
एवम्वः कथितंविप्राजाबालेस्तीर्थवैभवम् ॥ ३६ ॥
यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते मानवो भुवि ॥ ४० ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये जाबालितीर्थमहिमानुवर्णनंनाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

षड्विंशोऽध्यायः

तुम्बुरुघोणतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

सूत उवाच

अथाऽहं सम्प्रवक्ष्यामि शौनकाद्या महौजसः !।
घोणतीर्थस्य माहात्म्यं सर्वपातकनाशनम् ॥ १ ॥
तत्रस्नानं जनानां तु जन्मान्तरतपःफलम् । उत्तराफल्गुनीयुक्तशुक्लपक्षीयपर्वणि ॥२ ॥
तुम्बोस्तीर्थं मीनसंस्थे रवौ तीर्थानि सर्वशः । अपराह्णेसमायान्तिगङ्गादीनिजगत्त्रये

ऋषय ऊचुः

भगवन्सूत! सर्वज्ञ! सर्वशास्त्रार्थपारग !।
गङ्गाद्याः सरितः सर्वा घोणतीर्थेऽतिपावने ॥ ४ ॥
किमर्थं स्नान्ति वै तत्र मीनसंस्थे प्रभाकरे ॥ ५ ॥

श्रीसूत उवाच

पापिनो मनुजाः सर्वे ह्यस्मासु स्नान्ति यत्नतः ।
विसृज्य पापजालानि कृतार्था यान्ति वै जनाः ॥ ६ ॥
अस्माकं पापजालं तत्कथं नश्यति सर्वतः । एवमालोच्यतीर्थानिगङ्गादीनिप्रयत्नतः
संस्मृत्य ब्रह्मपुत्रस्य नारदस्य महात्मनः । वाक्यं मनोहरंदिव्यं सर्वपापनिषूदनम् ॥
गत्वा श्रीवेङ्कटं शैलंब्रह्महत्यादिशोधकम् । तत्रस्नात्वातीर्थवर्येस्वामिपुष्करिणीजले
अनन्तरं ततो विप्रा घोणतीर्थेऽतिपावने । उत्तराफल्गुनीयुक्तशुक्लपक्षीयपर्वणि ॥१०
स्नान्तितीर्थानिसर्वाणिमीनसंस्थेप्रभाकरे । तस्यतीर्थस्यमाहात्म्यंकोवेत्तिभुवनत्रये
तस्मात्पुण्यतमं तीर्थं घोणतीर्थं द्विजोत्तमाः ॥ १२ ॥
आरामोच्छेदकं क्रूरं कन्यातुरगविक्रयम् । घोणस्नानपरित्यक्तं तमाहुर्ब्रह्मघातुकम् ॥
देवद्रव्यापहर्तारं तथा दत्तापहारकम् । घोणस्नानपरित्यक्तं तमाहुर्ब्रह्मघातुकम् ॥१४॥
तटाकसेतुभेत्तारं परस्त्रीसङ्गलोलुपम् । घोणस्नानपरित्यक्तं तमाहुः स्तेयिनं बुधाः ॥
ददामीति द्विजायोक्त्वा पश्चाद्यो नास्तिकोऽधमः ।
घोणस्नानपरित्यक्तं सुरापं तं विदुर्बुधाः ॥ १६ ॥
गुरुविप्रजनद्वेष्यमात्मस्तुतिपरायणम् । घोणस्नानपरित्यक्तं तमाहुः स्तेयिनं बुधाः ॥
असंस्कृतान्नभोक्तारं पितृशेषान्नभोजिनम् । घोणस्नानपरित्यक्तं तमाहुःस्तेयिनंद्विजाः
पितृशेषाऽन्नदातारंमातापितृविरोधिनम् । घोणस्नानपरित्यक्तं तमाहुः स्तेयिनं बुधाः
परस्त्रीसङ्गनिरतं भ्रातृभार्यारतिप्रियम् । घोणस्नानपरित्यक्तं तमाहुर्गुरुतल्पगम् ॥२०
चण्डालभाषिणं विप्रं सदैवादर्भपाणिकम् । घोणस्नानपरित्यक्तं तत्संसर्गं तु पञ्चमम्
रजस्वलाश्वचण्डालध्वनिंश्रुत्वाऽन्नभोजिनम् । घोणस्नानपरित्यक्तंतत्संसर्गंतुपञ्चमम्
पुराणोद्वाहमौञ्ज्यादिधर्माणांविघ्नकारकम् । घोणस्नानपरित्यक्तंतमाहुःपशुघातुकम्
शरणागतहन्तारं सर्वतीर्थपराङ्मुखम् । घोणस्नानपरित्यक्तं तमाहुर्भ्रूणहं बुधाः ॥२४
पितृयज्ञपरित्यक्तं त्यक्तभार्यं कुलाधमम् । घोणस्नानपरित्यक्तं तमाहुर्गोविघातुकम् ॥
महापापसमानानि क्षुद्रपापानि यानि च । घोणस्नानपरित्यक्तमाश्रयन्ति द्विजोत्तमाः

महापापरतं विप्राः श्वपचं वा कुलाधमम् ।

क्रूरं कुलान्तकं कष्टमदत्तं कर्मवर्जितम् ॥ २७ ॥

पशुघ्नं च परद्रोहमाश्रितं पिशुनं तथा । असत्यभाषिणं दम्भपरदाररतं तथा ॥२८

मित्रद्रोहं कृतघ्नं च भ्रूणहं चाऽतिपातकम् । परदाररतं पापं पराणामर्थसूचकम्

अनृतं कृषिकर्माणं स्वामिद्रोहं च वञ्चकम् । सलोभंपितृहन्तारं सर्वदेवपराङ्मुखम्

आत्मप्रशंसां कुर्वाणं धर्मविघ्नकरं शठम् । अपात्रव्ययकर्तारं साऽनुकूल्यविभेदकम्

सुपल्लवफलोपेतवृक्षविच्छेदकारकम् । विश्वासघातुकं चैव वीरहत्यापरायणम्

अनग्निकमपुत्रं च विषकर्मप्रयोगिणम् । गुरुद्वेषकरं पापं दम्पत्योर्विरसावहम् ॥ ३३

ग्रामाधिपत्यं कुर्वाणं तथा देवालयस्य च । भृतकाध्यापकं विप्रं क्रूरकर्मपरायणम्

प्रकटीकृतपापौघं गुह्याघौघपरायणम् । अज्ञानादघकर्तारं ज्ञानाद्दुष्कर्मकारकम्

एतान्सर्वांश्च विप्रेन्द्रा घोणतीर्थं मनोहरम् । पुनाति स्नानपानाद्यैरहोतीर्थस्यवैभवम्

सूत उवाच

अत्रेतिहासं वक्ष्यामि पुराणं पापनाशनम् । सर्वपापप्रशमनमपवर्गफलप्रदम् ॥ ३७ ॥

पुरा गार्ग्यो महातेजाःसर्वविद्याविशारदः । सर्वज्ञोनीतिवान्विप्रःप्राहचेत्थंजितेन्द्रियः

देवलं च महात्मानं नमस्कृत्य प्रसन्नधीः । कथयस्व महाभाग! मयिकारुणिको भव

घोणतीर्थस्य माहात्म्यं सर्वपापहरं शुभम् ।

देवल उवाच

तुम्बुरुर्नाम गन्धर्वो भार्यां शप्त्वा पतिव्रताम् ।

अत्रस्नात्वा समभ्यर्च्य वेङ्कटेशं दयानिधिम् ॥ ४० ॥

प्राप्तवान्विष्णुलोकं वै पुनरावृत्तिवर्जितम् ॥ ४१ ॥

गार्ग्य उवाच

किमर्थं देवलऋषे! भार्यां रूपवतीं स्त्रियम् । तुम्बुरुर्नाम गन्धर्वः सर्वविद्याविशारदः

शप्तवान्केनदोषेण भार्यां सर्वगुणान्विताम् । तद्वदस्वमहाभाग! श्रोतुं कौतूहलंहि मे

तुम्बुरुर्नाम गन्धर्वो भार्यां प्रीत्या ह्युवाच ह । माघत्रये मयासाकं स्नानं कुरुमलापहम्

माघमास्युदिते सूर्ये सर्वकल्मषनाशने । तीरेऽस्मिन्विष्णुपूजार्थंगोमयालेपनं कुरु

रङ्गवल्यादिभिः शुभ्रपद्मस्वस्तिकधातुभिः ।

शुश्रूषां कुरु मे विष्णोर्मासेऽस्मिन्मङ्गलप्रदे ॥ ४६ ॥

माघेऽस्मिन्माधवस्याऽस्य कुरुत्वंदीपवर्तिकाम् । सधूपंपावकंभक्त्यासमर्पयहरेःपुरः

कुरु पाकं शुचिर्भूत्वा माधवाय महात्मने । प्रदक्षिणानमस्कारैर्भक्त्या माघे मया सह

कुरुष्व देवदेवस्य सपर्यां विष्णवेऽन्वह । पुराणश्रवणं विष्णोःकुरुनित्यमतन्द्रिता

नित्यं स्नात्वा प्रयत्नेन पिबपादोदकं हरेः । कृष्णविष्णो मुकुन्देति नारायणजनार्दन

अच्युतानन्त विश्वात्मन्निति कीर्तय सन्ततम् ।

क्रोधमात्सर्यलोभादींस्त्यक्त्वा त्वं व्रतमाचर ॥ ५१ ॥

तेन ते जायते मुक्तिर्विष्णुलोकश्च शाश्वतः । इत्थंसा भर्तृगदितं श्रुत्वागन्धर्ववल्लभा

भर्तारमब्रवीत्कोपादसह्यं दुर्गतिप्रदम् ॥ ५२ ॥

माघेचोद्भूतशीते तु प्रातर्मन्दोदिते रवौ । कथं निमज्जयेदस्मिन्माघेशीतार्तिदेऽनघ

यत्त्वयोक्तानि कर्माणि न शक्यानि मयाऽसकृत् ।

न करोमि पते! स्नानं प्रातःकाले त्वया सह ॥ ५४ ॥

मृतोऽशीतातिपातेन न च मे रक्षको भवान् । इत्येवमुदितं श्रुत्वा पतिर्गन्धर्ववल्लभः

स शान्तोऽपि शशापाऽथ भार्यां चाऽप्रियवादिनीम् ।

पुत्रं च धर्मविमुखं भार्यां चाऽप्रियभाषिणीम् ॥ ५६ ॥

अब्रह्मण्यञ्चराजानंसद्यःशापेन दण्डयेत् । इतिन्यायंविचिन्त्याऽसौशशापेत्थंसतींतदा

वेङ्कटाद्रौ महापुण्ये सर्वपातकनाशने । घोणतीर्थसमीपे च पिप्पलद्रुमकोटरे ॥ ५८॥

तत्राम्बुरहिते मूढे! मण्डूका भव केवलम् । इत्येवं भर्तृवाक्यंतच्छ्रुत्वा गन्धर्ववल्लभा

नतित्वा पादयोस्तस्य तुम्बुरुं प्रार्थयत्सती । विशापमवदत्पश्चाद्भर्त्तावैतुम्बुरुस्तदा

अगस्त्यो वै महाभागस्तपस्वी विजितेन्द्रियः ।

घोणतीर्थवरे स्नात्वा पौर्णमास्यां महातिथौ ॥ ६१ ॥

शिष्येभ्यो वै यदा तस्मिन्नश्वत्थद्रुमसन्निधौ ।

घोणतीर्थस्य माहात्म्यं वक्ति वै ब्राह्मणोत्तमः ॥ ६२ ॥

तदापिप्पलवृक्षस्यकोटरेत्वंसमाहिता । श्रुत्वावै घोणतीर्थस्यमाहात्म्यंमोक्षदायक
विधूयसर्वपापानि मया साकं रमिष्यसि । इत्युक्ता विररामाथ धर्मपत्नी पतिव्रता

भर्तृशापान्महाघोरां मण्डूकतनुमाश्रिता ।
शेषाद्रिशिखरे तस्मिन्घोणतीथस्य दक्षिणे ॥ ६५ ॥

शनैःशनैर्गतानारी पिप्पलद्रुमकोटरम् । अब्दायुतं गतं तस्या अश्वत्थद्रुमकोटरे

ततः कालान्तरेऽगस्त्यो वेङ्कटाद्रिं मनोहरम् ।
गत्वा श्रीस्वामितीर्थे च स्नात्वा नियमपूर्वकम् ॥ ६७ ॥

वराहस्वामिनं देवंनत्वातीर्थस्यदक्षिणे । वेङ्कटेशालयंगत्वा श्रीनिवासं कृपानिधि
वेदवेद्यं विशालाक्षं देवदेवं सनातनम् । नत्वाऽगस्त्योमहाभागो घोणतीर्थंततो ययौ

तत्र स्नात्वा तीर्थवर्ये स्वशिष्यैर्योगिनाम्वरः ।
पिप्पलद्रुमच्छायायां शिष्येभ्यो भक्तिपूर्वकम् ॥ ७० ॥

घोणतीर्थस्य माहात्म्यं ब्रह्महत्याविनाशकम् । सर्वमङ्गलदम्पुण्यंसर्वसम्पत्प्रदायकम्

उक्तवान्योगिनां श्रेष्ठो ह्यगस्त्यो भगवानृषिः ॥ ७२ ॥

तदा श्रुत्वा तु वर्षाभूः पादयोस्तस्ययोगिनः । पतित्वाज्ञानदीपेनविदित्वावैभवंमुनेः
पूर्वरूपं समासाद्य नारीरूपं मनोहरम् । अगस्त्य! योगिनां श्रेष्ठ रक्षरक्ष दयानिधे!
मांरक्षदययाब्रह्मन्पतिवाक्यविरोधिनीम् । इत्युक्त्वा तं विशालाक्षी विररामततःपरम्

अगस्त्य उवाच

का त्वंसुश्रोणिभद्रन्तेभेकजन्मप्रदायकम् । पापं पूर्वभवेचाऽऽसीत्तद्वदस्वचमाचिरम्

नार्युवाच

तुम्बुरुर्नामगन्धर्वःसर्वविद्याविशारदः । तस्यभार्याऽस्म्यहम्विप्रह्यगस्त्यमुनिसेवित
भर्ता मे सर्वधर्मज्ञस्तुम्बुरुर्मुनिसत्तमः । सर्वधर्मान्मनोज्ञा त्वं कुरु नित्यम्मया सह ॥
पतिवाक्यं तदा श्रुत्वा परलोकोपकारकम् । असह्यम्वाक्यमत्युग्रं दुर्गतिप्रदमेव हि

मया चोक्तं हि दुर्बुद्ध्या हे तात! मुनिसत्तम !॥ ८० ॥

अगस्त्य उवाच

कुशाग्रबुद्धिस्ते भर्ता शशाप त्वांरुषान्वितः । एवंशापोयुक्तएवपतिवाक्यविरोधिनीम्
पतिवाक्यमनादृत्य स्वेच्छया वर्तते तु या । सा नारी निरये घोरेपतत्याचन्द्रतारकम्
न स्वातन्त्र्यंतु नारीणां नोल्लङ्घ्यं पतिभाषणम् । पातिव्रत्येनपुण्येनपतिशुश्रूषणेनच

स्त्रियो विष्णुपदं यान्ति न चाऽन्यैरपि सुव्रतैः ।
पतिर्माता पतिर्विष्णुः पतिर्ब्रह्मा पतिः शिवः ॥ ८४ ॥

पतिर्गुरुः पतिस्तीर्थमिति स्त्रीणांविदुर्बुधाः । पतिवाक्यमपाकृत्ययानारीसुकृतैःपरैः
सदैव युज्यते सापि नैव शुद्धा भवेत्सकृत् । पतिहीना तु या नारीगुरुभिर्धर्मवित्तमैः
सा कृतज्ञा विदध्यात्तु व्रतं धर्मफलप्रदम् । पतिना प्रेरिता सैव पतिबुद्धिपरायणा ॥
पतिपादाब्जतीर्थेन या स्नाता सा हरिप्रिया । सा स्नाता सर्वतीर्थेषुगङ्गादिषुनसंशयः

तस्मात्त्वत्कृतदोषस्तु त्वामायातीति तत्फलम् ।
भुञ्जन्त्यास्तेऽत्र शृण्वन्त्या घोणतीर्थस्य वैभवम् ॥ ८६ ॥

मुक्तिरासीच्छुभाङ्गं तन्नारीरूपं पुनर्यथा । तस्माद्घोणस्य तीर्थस्यतुम्बुतीर्थमितीहवै

लोके प्रसिद्धरभवदहो तीर्थस्य वैभवम् ॥

श्रीसूत उवाच

घोणतीर्थे महापुण्येसर्वपापविनाशिनि । स्नान्तियेपौर्णमास्यांवैशौनकाद्यामहौजसः
तेषां क्रतुफलं पुण्यं तीर्थायुतफलं भवेत् । कपिलागोसहस्रं तु यो ददाति दिनेदिने
तत्फलं समवाप्नोति स्नानात्तुम्बुरुतीर्थके । रत्नकोटिसहस्राणि यो ददाति दिनेदिने
मत्तेभानां सहस्राणि तथैवाश्वायुतान्यपि । तत्फलंसमवाप्नोति घोणतीर्थावगाहनात्
कन्याकोटिप्रदानेनयत्फलंचर्षिभिःस्मृतम् । तत्फलंसमवाप्नोतिघोणतीर्थाच्चपावनात्
हेमाम्बरसहस्रं यः कुरुक्षेत्रे प्रयच्छति । तत्फलं समवाप्नोति घोणतीर्थस्य वैभवात्
गुर्वर्थे ब्राह्मणार्थे चस्वाम्यर्थेयस्त्यजेत्तनुम् । तत्फलंसमवाप्नोतिघोणतीर्थस्यवैभवात्
आपन्नार्तिहराणां च तीर्थसेवापरात्मनाम् । सत्यव्रतानां यत्पुण्यंघोणतीर्थाच्चतद्भवेत्
यत्फलं श्राद्धकर्तॄणांपितॄणामिन्दुसंक्षये । तत्फलंसमवाप्नोतिघोणतीर्थाद्धिपावनात्

गङ्गायां नर्मदायां च सरयूचन्द्रभागयोः । सर्वेषु पुण्यतीर्थेषु यः स्नानं कुरुते नरः ॥

तत्फलं समवाप्नोति घोणतीर्थाद्धि पावनात् ॥ १०१ ॥

तस्मात्पुण्यतमं तीर्थं घोणतीर्थं विदुर्बुधाः ॥ १०२ ॥

य इमं शृणुतेऽध्यायं सर्वपापनिबर्हणम् । वाजपेयफलं तस्य विष्णुलोकश्च शाश्वतः

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये तुम्बुरुतीर्थमाहात्म्यवर्णनंनाम षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

सप्तविंशोऽध्यायः

श्रीवेङ्कटाचलस्य सर्वपुण्यतीर्थाधारत्ववर्णनम्

ऋषय ऊचुः

वेङ्कटाद्रौ महापुण्ये सर्वसङ्कटनाशने । सन्ति वै कति तीर्थानि सूतपौराणिकोत्तम !

तेषां संख्यां च मे ब्रूहि कति मुख्यानितत्रवै । तत्राप्यत्यन्तमुख्यानिवदमेमुनिसत्तम

सद्धर्मरतिदान्यत्र कति मुख्यानि तानि च । कानि ज्ञानप्रदान्यत्र भक्तिवैराग्यदानि च

मुक्तिप्रदानि कान्यत्र तानि मे वद सुव्रत !॥ ४ ॥

श्रीसूत उवाच

षट्षष्टिकोटितीर्थानि पुण्यान्यत्र नगोत्तमे । अष्टोत्तरसहस्राणितेषु मुख्यानि सुव्रत!

सद्धर्मरतिदान्यत्र सन्ति चाऽष्टोत्तरं शतम् ।

सहस्रेभ्यश्च मुख्यानि पृथक्तेभ्यश्च तानि च ॥ ६ ॥

भक्तिवैराग्यदान्यत्र षष्टिरष्टोत्तरे शते ॥ ७ ॥

मुक्तिदान्यत्र षट् चैववेङ्कटाचलमूर्धनि । स्वामिपुष्करिणी चैव वियद्गङ्गा ततःपरम्

पश्चात्पापविनाशं च पाण्डुतीर्थमतःपरम् । कुमारधारिकातीर्थंतुम्बोस्तीर्थमतःपरम्

कुम्भमासे पौर्णमास्यां मघायोगो यदा भवेत् ।

कुमारधारिका यान्ति सर्वतीर्थानि हे द्विजाः ! ॥ १० ॥

तत्र यः स्नाति विप्रेन्द्रा राजसूयफलं लभेत् । मुक्तिश्चभवितातत्रनात्रकार्याविचारणा

अन्नदानविधिस्तत्र सार्धं दक्षिणया द्विजाः । उत्तराफल्गुनीयुक्तशुक्लपक्षीयपर्वणि ॥

तुम्बोस्तीर्थं मीनसंस्थे रवौ तीर्थानि सर्वशः । अपराह्णेसमायान्तितत्रस्नातोन जायते

मौञ्जीबन्धं विवाहं च कारयेद्द्रव्यदानतः । मेषसङ्क्रमणे भानौ चित्रानक्षत्रसंयुते॥

पौर्णमास्यां समायान्ति वियद्गङ्गां तथैव च । तत्र स्नात्वानरःसद्यःशतक्रतुफलंलभेत्

सुवर्णं तत्र दातव्यं कन्यादानं विशेषतः । वृषभस्थे रवौ विप्रा द्वादश्यां हरिवासरे

शुक्ले वाऽप्यथ कृष्णे वा भौमेनाऽपि समन्विते ।

पाण्डुतीर्थं समायान्ति गङ्गादीनि जगत्त्रये ॥ १७ ॥

तत्र स्नात्वा च गांदत्त्वामुच्यतेप्रतिबन्धकात् । आश्वयुक्छुक्लपक्षेचसप्तम्यांभानुवासरे

उत्तराषाढयुक्तायां तथा पापविनाशनम् । उत्तराभाद्रयुक्तायां द्वादश्यां वा समागतः

शालग्रामशिलां दत्त्वा स्नात्वा चविधिपूर्वकम् । मुच्यतेसर्वपापैश्चजन्मकोटिशतोद्भवैः

धनुर्मासे सिते पक्षे द्वादश्यामरुणोदये । आयान्तिसर्वतीर्थानिस्वामिपुष्करिणीजले

तत्र स्नात्वा नरः सद्योमुक्तिमेति न संशयः । यस्य जन्मसहस्रेषु पुण्यमेवाऽर्जितं पुरा

तस्य स्नानं भवेद्विप्रा नान्यस्य त्वकृतात्मनः । विभवानुगुणं दानं कार्यंतत्रयथाविधि

शालिग्रामशिलादानं गां दद्याच्च विशेषतः ॥ २४ ॥

ये शृण्वन्ति कथां विष्णोः सदा भुवनपावनीम् ।

ते वै मनुष्यलोकेऽस्मिन्विष्णुभक्ता भवन्ति हि ॥ २५ ॥

यद्यशक्तः सदा श्रोतुं कथां भुवनपावनीम् । मुहूर्तं वातदर्धंवाक्षणंवाविष्णुसत्कथाम्

यः शृणोति नरो भक्त्या दुर्गतिर्नास्ति तस्य हि ॥ २६ ॥

यत्फलं सर्वयज्ञेषु सर्वदानेषु यत्फलम् । सकृत्पुराणश्रवणात्तत्फलं विन्दते नरः ॥२७

कलौ युगे विशेषेण पुराणश्रवणादृते । नाऽस्ति धर्मःपरःपुंसां नाऽस्तिमुक्तिप्रदंपरम्

पुराणश्रवणं विष्णोर्नामसङ्कीर्तनं परम् । उभे एव मनुष्याणां पुण्यद्रुममहाफले ॥२८

पिबन्नेवाऽमृतं यत्नादेकः स्यादजराऽमरः । विष्णोः कथामृतंकुर्यात्कुलमेवाजरामरम्

बालो युवाऽथवृद्धोवादरिद्रोदुर्भगोऽपिवा । पुराणज्ञःसदावन्द्यःसपूज्यःसुकृतात्मभिः
नीचबुद्धिं न कुर्वीतपुराणज्ञे कदाचन । यस्य वक्त्रोद्गतावाणी कामधेनुःशरीरिणाम्
भवकोटिसहस्त्रेषुभूत्वाभूत्वावसीदताम् । योद्दात्यपुनर्वृत्तिकोऽन्यस्तस्मात्परोगुरुः

व्यासासनसमाऽऽरूढो यदा पौराणिको द्विजः ।
आसमाप्तेः प्रसङ्गस्य नमस्कुर्यान्न कस्यचित् ॥ ३४ ॥

न दुर्जनसमाकीर्णे न शूद्रश्वापदावृते । देशे न द्यूतसदने वदेत्पुण्यकथां सुधीः ॥३५
सुग्रामे सुजनाकीर्णे सुक्षेत्रे देवतालये । पुण्ये वाऽथ नदीतीरे वदेत्पुण्यकथांसुधीः

श्रद्धाभक्तिसमायुक्ता नाऽन्यकार्येषु लालसाः ।
वाग्यताः शुचयोऽव्यग्राः श्रोतारः पुण्यभागिनः ॥ ३७ ॥
अभक्त्या ये कथां पुण्यां शृण्वन्ति मनुजाधमाः ।
तेषां पुण्यफलं नाऽस्ति दुःखं जन्मनि जन्मनि ॥ ३८ ॥

पुराणं ये तु सम्पूज्यताम्बूलाद्यैरुपायनैः । शृण्वन्ति च कथां भक्त्यानदरिद्रानपापिनः
कथायां कथ्यमानायांयेगच्छन्त्यन्यतोनराः । भोगान्तरेप्रणश्यन्तितेषांदाराश्चसम्पदः

सोष्णीषमस्तका ये च कथां शृण्वन्ति पावनीम् ।
ते बालकाः प्रजायन्ते पापिनो मनुजाधमाः ॥ ४१ ॥

ताम्बूलं भक्षयन्तो ये कथांशृण्वन्तिपावनीम् । श्वविष्टांभक्षयन्त्येतेनरकेचपतन्तिहि

ये च तुङ्गासनारूढाः कथां शृण्वन्ति दाम्भिकाः ।
अक्षय्यान्नरकान्भुक्त्वा ते भवन्त्येव वायसाः ॥ ४३ ॥

ये च वीरासनारूढा ये च सिंहासनस्थिताः । शृण्वन्तिसत्कथांतेवैभवन्त्यर्जुनपादपः
असम्प्रणम्य शृण्वन्तोविषवृक्षाभवन्तिहि । तथाशयानाःशृण्वन्तोभवन्त्यजगराहिते
यः शृणोति कथां वक्तुः समानासनसंस्थितः । गुरुतल्पसमंपापं सम्प्राप्यनरकंव्रजेत्
ये निन्दन्ति पुराणज्ञं सत्कथांपापहारिणीम् । तेवैजन्मशतंमर्त्याःशुनकाश्चभवन्तिहि
कथायां कीर्त्यमानायां ये वदन्ति दुरुत्तरम् । तेगर्दभाःप्रजायन्तेकृकलासास्ततःपरम्
कदाचिदपि ये पुण्यां नशृण्वन्तिकथांनराः । तेभुक्त्वानरकान्घोरान्भवन्तिवनसूकराः

कथायां कीर्त्यमानायां विघ्नं कुर्वन्ति ये नराः ।
कोट्यब्दं नरकान्भुक्त्वा भवन्ति ग्रामसूकराः ॥ ५० ॥

येकथामनुमोदन्तेकीर्त्यमानांनरोत्तमाः । अशृण्वन्तोऽपि तेयान्तिशाश्वतंपदमव्ययम्
ये श्रावयन्तिमनुजाःपुण्यांपौराणिकींकथाम् । कल्पकोटिशतंसाग्रंतिष्ठन्तिब्रह्मणःपदे
आसनार्थं प्रयच्छन्ति पुराणज्ञस्य ये नराः । कम्बलाजिनवासांसि तथामञ्चकमेववा

स्वर्गलोकं समासाद्य भुक्त्वा भोगान्यथेप्सितान् ।
स्थित्वा ब्रह्मादिलोकेषु पदं यान्ति निरामयम् ॥ ५४ ॥

पुराणस्य प्रयच्छन्ति ये च सूत्रं नवं वरम् । भोगिनो ज्ञानसम्पन्नास्तेभवन्तिभवेभवे
ये महापातकैर्युक्ता ह्युपपातकिनश्च ये । पुराणश्रवणादेव ते यान्ति परमम्पदम् ॥५६॥
वेङ्कटाद्रेस्तु माहात्म्यंश्रुत्वातऋषयस्ततः । व्यासप्रसादसम्पन्नंसूतंपौराणिकोत्तमम्

पूजयित्वा यथान्यायं प्रहर्षमतुलं गताः ॥ ५७ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये सर्वतीर्थमहिमोपसंहारपूर्वकपुराणश्रवणप्रक्रियाद्यनुवर्णनंनाम सप्तविंशोऽध्यायः

अष्टाविंशोऽध्यायः

कटाहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

ऋषय ऊचुः

सूत! सर्वार्थतत्त्वज्ञ! वेदवेदान्तपारग !। श्रीवेङ्कटाचले तीर्थं कटाहाख्यं सुपावनम् ॥
श्रूयते तस्य माहात्म्यंघुष्यतेचजगत्त्रये । अस्माकमेतद्ब्रूहित्वंकृपयाव्यासशासित!
पुरा वै नारदः श्रीमान्ब्रह्मपुत्रो महानृषिः । दृष्ट्वा वै नैमिषारण्यं सम्प्राप्तो द्विजसत्तमः

तदानीं ब्रह्मपुत्रं तमर्घ्यपाद्यादिभिः शुभैः ।

पूजयित्वा यथान्यायं पवित्रे च कुशासने ॥ ४ ॥

सन्निवेश्य महाभक्त्या विनयानतकन्धराः । प्रणम्य प्रार्थयामासुरिमे सर्वे महर्षयः ॥
त्वां विनानारदश्रीमन्नस्माकंभुवनत्रये । धर्मोपदेशकः कश्चिन्नाऽस्ति नाऽस्तिमहर्षिषु
वेङ्कटाद्रौ महापुण्ये सर्वदेवनिषेविते । वैकुण्ठादागते दिव्यैसिद्धगन्धर्वसेविते ॥

कटाहतीर्थमाहात्म्यं वर्णयाऽद्य वनौकसाम् ॥ ८ ॥

श्रीनारद उवाच

शृणुध्वमृषयः सर्वे शौनकाद्या महौजसः । कटाहतीर्थमाहात्म्यं को वेत्ति भुवनत्रये

महादेवो विजानाति तस्य तीर्थस्य वैभवम् ।
यानि कानि च पुण्यानि ब्रह्माण्डान्तर्गतानि वै ॥ १० ॥

तानि गङ्गादितीर्थानि स्वपापपरिशुद्धये । कटाहतीर्थसेवांच कुर्वन्तिद्विजसत्तमाः
ब्राह्मणाःक्षत्त्रियावैश्याःशूद्राश्चेतरजातयः । स्पृशन्तितज्जलमितिनपिबेद्योविमूढधीः

स हि चाण्डालतां प्राप्य कुम्भीपाके पतिष्यति ।
ब्रह्मचारी गृहस्थो वा वानप्रस्थो यतीश्वरः ॥ १३ ॥

सेवयातस्यतीर्थस्य प्राप्नोति परमंपदम् । श्रुतिस्मृतिपुराणेषुतत्तीर्थस्य प्रशंसनम्
बहुधा वर्ण्यते पञ्चमहापातकनाशनम् । अत्यद्भुततरं विप्राः सर्वलोकैकपावनम् ॥१५
ब्रह्महत्यायुतं चापि सुरापानायुतं तथा । अयुतं गुरुदाराणां गमनंपापकारणम् ॥

स्तेयायुतं सुवर्णानां तत्संसर्गाश्च कोटयः ।
शीघ्रं विलयमायान्ति तस्य तीर्थस्य सेवया ॥ १७ ॥
यानि निष्कृतिहीनानि पापानि विविधानि च ।
तानि सर्वाणि नश्यन्ति तीर्थस्याऽस्य निषेवणात् ॥ १८ ॥

इदं तीर्थं महापुण्यं भगवत्पादनिस्सृतम् । कुष्ठादिरोगयुक्तोयःप्रत्यहंच पिबेदिदम्

सोऽपि रोगविहीनः सन्विष्णुलोकं च गच्छति ।
भगवाञ्छङ्करो देवो रहस्यानुभवे पुरा ॥ २० ॥

पार्वत्यै कथयामास तस्य तीर्थस्य वैभवम् । उक्तेष्वेतेषु सन्देहो न कर्तव्यःकदाचन

अर्थवादोऽयमिति च न वक्तव्यं कदाचन । येऽर्थवादमिदंब्रयुस्तेषांवैनास्तिकात्मनाम्
जिह्वाग्रे परशुं तप्तं प्रक्षिपन्ति च किङ्कराः । तस्मात्कटाहतीर्थं तु सेवनीयं प्रयत्नतः
सर्वदुःखप्रशमनमपवर्गफलप्रदम् । यत्र पीत्वा नरो भक्त्या सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥
एवमुक्त्वामहाभागःकाशींत्रैलोक्यपावनीम् । सम्प्राप्तोनारदःश्रीमान्सूतपौराणिकोत्तमः
संक्षेपतश्च भगवान्नैमिषे ह्युक्तवान्खलु । इदानीं श्रोतुमिच्छामः कटाहस्य च वैभवम्

सुविस्तरेण चाऽस्माकं वद सूत! कृपावशात् ॥ २७ ॥

श्रीसूत उवाच

भोभोस्तपोधनाः सर्वे नैमिषारण्यवासिनः । कटाहतीर्थमाहात्म्यंशृणुध्वंद्विजसत्तमाः
कटाहतीर्थं भो विप्राःसर्वलोकेषुविश्रुतम् । सर्वसम्पत्करं शुद्धं सर्वपापप्रणाशनम्
दुःस्वप्ननाशनं ह्येतन्महापातकनाशनम् । महाविघ्नप्रशमनं महाशान्तिकरं नृणाम् ॥३०
स्मृतिमात्रेण तत्पुंसां सर्वपापनिषूदनम् । मन्त्रेणाऽष्टाक्षरेणैव पिबेत्तीर्थं मनोहरम्
अथवा केशवाद्यैश्च नामभिर्वा पिबेज्जलम् । यद्वा नामत्रयेणाऽपि पिबेत्तीर्थं शुभप्रदम्
आहोस्विद्वेङ्कटेशस्य मन्त्रेणाऽष्टाक्षरेण वै । पिबेत्कटाहतीर्थं तद्भुक्तिमुक्तिप्रदायकम्
विना मन्त्रेण योः विप्रः सम्पिबेत्तीर्थमुत्तमम् । पापं मे नाशयक्षिप्रंजन्मान्तरकृतंमहत्
इत्युक्त्वा स पिबेन्नित्यं मोक्षमार्गैकसाधनम् । स्वामिपुष्करिणीस्नानंवराहश्रीशदर्शनम्
कटाहतीर्थपानं च त्रयं त्रैलोक्यदुर्लभम् । बहुना किमिहोक्तेन ब्रह्महत्यादिनाशनम् ॥

पुरा कश्चिद् द्विजो मोहात्केशवाख्यो बहुश्रुतम् ।
हत्वा खड्गेन दुर्बुद्ध्या ब्रह्महत्यामवाप्तवान् ॥ ३७ ॥

सोऽपितस्मिन्महातीर्थे पीत्वाजलमनुत्तमम् । केशवाख्योमहापापाविमुक्तोब्रह्महत्यया

ऋषय ऊचुः

कस्य पुत्रः केशवाख्यः कथं प्राप्तो भयङ्करीम् । ब्रह्महत्यामतिक्रूरामस्माकं वक्तुमर्हसि

श्रीसूत उवाच

तुङ्गभद्रातटे रम्ये गन्धर्वैरुपसेविते । अग्रहारो महानासीद्वेदाढ्य इति नामतः ॥ ४०॥
तस्मिन्वेदपुरे रम्ये ब्राह्मणा वेदपारगाः । शब्दशास्त्रपराः सर्वे ज्योतिःशास्त्रप्रवर्तकाः

मीमांसातर्कशास्त्रज्ञाः सर्वे वेदान्तवादिनः। धर्मशास्त्रेषु निरता अन्नदानपराः सदा ॥
पुत्रवन्तश्च ते सर्वे ह्यग्रहारे महाजनाः। वेदाढ्योऽप्यग्रहारे वै पद्मनाभ इति श्रुतः ॥
अस्य पुत्रः केशवाख्यः सर्वकर्मबहिष्कृतः। मातरं पितरंत्यक्त्वा भार्यामपिपतिव्रताम्
सर्वदा गणिकासक्तो वेश्यागारं विवेश ह। दिनद्वये च तां वेश्यामनुभूय द्विजस्ततः
निष्कद्वयं प्रदातव्यं हस्ते दत्त्वागतःसुखम्। वेश्ययाचाधनस्त्यक्तस्तत्संयोगैकतत्परः
इतस्ततश्चोरयित्वा बहुद्रव्याणि सन्ततम्। दत्त्वातया चिरंरेमे तद्गृहे बुभुजे च सः
एकेन चषकेणाऽसौ तया सह सुरां पपौ। सकदाचित्किरातैस्तु द्रव्यं हर्तुं ययौद्विजः

विप्रस्य कस्यचिद्गेहे सोऽपि कैरातवेषधृक्।
केशवो विप्रबन्धुर्वै साहसी खड्गहस्तवान् ॥ ४६ ॥

तद्गृहस्वामिनं विप्रं हत्वा खड्गेन साहसात्। समादाय बहु द्रव्यंवेश्यागारंविवेशह
तं यान्तमनुयातिस्म ब्रह्महत्या भयङ्करी। नीलवस्त्रधरा भीमा भृशं रक्तशिरोरुहा ॥
गर्जन्ती साट्टहासं सा कम्पयन्ती च रोदसी। अनुद्रुतस्तया विप्रो बभ्रामजगतीतले

एवं भ्रमन्धरां सर्वां विप्रबन्धुर्दुरात्मवान्।
स्वग्रामं प्रययौ भीत्या शौनकाद्या महौजसः ॥ ५३ ॥

अनुद्रुतस्तया भीतः प्रययौ स्वनिकेतनम्। ब्रह्महत्याप्यनुद्रुत्य तेन साकं गृहं ययौ
जनकं रक्ष रक्षेति केशवः शरणं ययौ। मा भैषीरिति स प्रोच्य पिता रक्षितुमुद्यतः

क्रूरैनं ब्रह्महत्या सा जनकं प्रत्यभाषत ॥ ५६ ॥

ब्रह्महत्योवाच

मैनं त्वं प्रतगृह्णीष्व पद्मनाभ द्विजोत्तम !। अयं सुरापीस्तेयी च ब्रह्महा चातिपातकी
मातृद्रोही पितृद्रोही भार्यात्यागी चदुष्टधीः। गणिकासक्तचित्तश्चह्येनंमुञ्चदुरात्मकम्
गृह्णासि चेत्सुतं विप्र महापातकिनं वृथा। त्वद्भार्यामस्य भार्यां चत्वांचपुत्रमिमंद्विज

भक्षयिष्यामि वंशं च तस्मान्मुञ्च दुरात्मकम्।
इमं त्यजसि चेत्पुत्रं युष्मान्मुञ्चामि साम्प्रतम् ॥ ६० ॥

नैकस्याऽर्थे कुलं हन्तुमर्हसि त्वं महामते !। इत्युक्तः सतयातत्रपद्मनाभोऽब्रवीच्चताम्

पद्मनाभ उवाच

बाधते मां सुतस्नेहः कथं पुत्रं परित्यजे। ब्रह्महत्या तदाकर्ण्य पद्मनाभं तमब्रवीत् ॥

ब्रह्महत्योवाच

पुत्रोऽयंपतितोऽभूत्तेवर्णाश्रमबहिष्कृतः। पुत्रेऽस्मिन्माकुरुस्नेहंनिन्दितंतस्यदर्शनम्
इत्युक्त्वा ब्रह्महत्या सा पद्मनाभस्य पश्यतः। हस्तेन प्रजहाराऽस्यसुतं केशवनामकम्
रुरोद तातताततेति जनकं प्रब्रुवन्मुहुः। रुरुदुर्जनको माता भार्या तस्य दुरात्मनः ॥

तस्मिन्काले महाभागो भरद्वाजो महामुनिः।
दिष्ट्या समाययौ योगी शौनकाद्या महौजसः ॥ ६६ ॥

पद्मनाभोऽथ तं दृष्ट्वा भरद्वाजं महामुनिम्। स्तुत्वा प्रणम्यशरणंययाचे पुत्रकारणात्
भरद्वाज महाभाग साक्षाद्विष्णवंशको भवान्। त्वद्दर्शनमपुण्यानां भविता न कदाचन
ब्रह्महा च सुरापी च स्तेयी चाऽभूत्सुतो मम। पुत्रं प्रहर्तुमायाता ब्रह्महत्या भयङ्करी
भूयाद्यथा मे पुत्रोऽयं महापातकमोचितः। घोरेयं ब्रह्महत्या च यथा शीघ्रंलयं व्रजेत्
तमुपायं वदस्वाऽद्य मम पुत्रे दयां कुरु। एक एव हिपुत्रोमे नाऽन्योऽस्तितनयोमुने
सुते मृते तुवंशोमेसमुच्छिद्येतमूलतः। ततःपितृभ्यःपिण्डानांदाताऽपिनभवेद्ध्रुवम्
ततः कृपां कुरुष्व त्वमस्मासु भगवन्मुने। इत्युक्तः सभरद्वाजःसाक्षान्नारायणांशकः

ध्यात्वा तु सुचिरं कालं पद्मनाभं वचोऽब्रवीत् ॥ ७४ ॥

भरद्वाज उवाच

पद्मनाभ कृतं पापमतिक्रूरं सुतेन ते। नाऽस्य पापस्यशान्तिःस्यात्प्रायश्चित्तायुतैरपि
तथाऽपि तेसुतस्याऽहमस्य पापस्यशान्तये। प्रायश्चित्तंवदिष्यामिपद्मनाभशृणुद्विज
गङ्गाया दक्षिणे भागे द्विशतीयोजने द्विज। पूर्वाम्भोधेःपश्चिमेतु पञ्चभिर्योजनैर्मिते
सुवर्णमुखरीतीरे चोत्तरे क्रोशमात्रके। वेङ्कटाद्रिरिति ख्यातः सर्वलोकनमस्कृतः ॥
मेरुपुत्रोमहापुण्यःसर्वदेवाभिवन्दितः। वैकुण्ठलोकादानीतोविष्णोः क्रीडाचलोमहान्
गरुत्मता वेगवता स्वर्णमुख्यास्तटे शुभे। वर्तते देवसङ्घैश्च ऋषिसङ्घैश्च पूजितः ॥

तस्मिन्वेङ्कटशैलेन्द्रे साक्षान्नारायणः स्वयम्।

लक्ष्मीदेव्या च भूदेव्या नीलादेव्या समागतः ॥ ८१ ॥
वर्तते वेङ्कटेशः स साक्षान्मोक्षप्रदायकः । तस्य वेङ्कटनाथस्य ह्यालयस्य तथोत्तरे ॥
कटाहतीर्थं विप्रेन्द्र वर्तते मङ्गलप्रदम् । ब्रह्महत्यादि पापघ्नं वाञ्छितार्थप्रदायकम् ॥
सुतेनसाकंविप्रेन्द्र! पिब तीर्थं मनोहरम् । भरद्वाजस्यवाक्यंतच्छ्रुत्वावैवेदसम्मितम्
शिरसा तं प्रणम्याऽथ ययौ वेङ्कटपर्वतम् ॥ ८५ ॥
तं गत्वा वेङ्कटं शैलं स्वामिपुष्करिणीजले । सुतेनसाकंविप्रेन्द्रःसस्नौनियमपूर्वकम्
वराहस्वामिनं नत्वा श्रीनिवासालयं गतः । प्रदक्षिणं ततःकृत्वा विमानंसम्प्रणम्य च
पद्मनाभोऽथ पुत्रेण केशवेन दुरात्मना । ययौ कटाहतीर्थं तद्ब्रह्महत्याविनाशकम् ॥
तदानीं ब्रह्महत्या सा शीघ्रमेव लयं गता । अनन्तरं ततो गत्वा वेङ्कटेशं कृपानिधिम्
पुत्रेण सह विप्रेन्द्रः पद्मनाभो ददर्श सः । तदा प्रादुरभूद्देवो वेङ्कटेशो दयानिधिः ॥
कटाहतीर्थपानेन तोषितो वाक्यमब्रवीत् ॥ ९१ ॥

श्रीभगवानुवाच

पद्मनाभ! महाबुद्धे वेदवेदान्तपारग !। भरद्वाजस्य वाक्येन प्राप्य वेङ्कटपर्वतम् ॥९२॥
कटाहतीर्थं त्वं पीत्वा कृतार्थोऽसि नसंशयः । तवपुत्रःकेशवाख्योविमुक्तो ब्रह्महत्यया
तस्मात्कटाहतीर्थं तु सेवनीयंप्रयत्नतः । तस्मिंस्तीर्थे महाभाग! पीत्वाजलमनुत्तमम्
पापिनोऽपिकृतार्थाःस्युःसत्यंसत्यं न संशयः । मामकंलोकमागत्यसुखीभवमहामते
इत्युक्त्वा वेङ्कटेशोऽसावन्तर्धानं गतस्ततः ॥ ९६ ॥

श्रीसूत उवाच

तस्मात्तपोधनाः सर्वे शौनकाद्या महौजसः । कटाहतीर्थमाहात्म्यमितिहाससमन्वितम्
यथाश्रुतं मया सम्यक्तथोक्तं भवतां द्विजाः !॥ ९८ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये सूतशौनकसम्वादेकटाहतीर्थप्रशंसनंनामाऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥

——:०:——

एकोनत्रिंशोऽध्यायः

अर्जुनतीर्थयात्रोपोद्घातवर्णनम्

ऋषय ऊचुः

तीर्थानामिह सर्वेषां प्रभावः कथितस्त्वया । नदीनांपर्वतानाञ्च क्षेत्राणां सरसामपि
निदेशात्पद्मगर्भस्य सुवर्णमुखरी नदी । नीता भुवमगस्त्येन व्याख्याता भवताऽनघ
तदुत्पत्तिप्रभावंचतीर्थौघांस्तत्समाश्रयान् । श्रोतुंसम्प्रीतिरुत्पन्नातन्नोवक्तुंत्वमर्हसि
प्रणम्य शम्भुं नन्दीशं षडास्यं व्यासमेवच । मुनिभिः प्रार्थितःसूतस्तदावक्तुंप्रचक्रमे

श्रीसूत उवाच

साधु पृष्टंमहाभागा! भवद्भिर्मङ्गलावहम् । आख्यानमेतदाम्नायश्रवणोद्भूतसिद्धिदम्
शृणुताऽवहितादिव्यांकथांकलमषनाशिनीम् । भरद्वाजेनकथितांपार्थायकथयामि वः
अवाप्य द्रुपदात्प्राज्ञायाज्ञसेनीं पृथासुताः । धृतराष्ट्रनिदेशेन जग्मुः करिपुरं शुभम् ॥
भीष्मेणचाऽम्बिकेयेनतत्रसम्मानितास्तदा । दुर्योधनादिभिःसार्द्धंन्यवसन्पञ्चवत्सरान्
ततोऽनुशिष्टोभीष्माद्यैर्धृतराष्ट्रो महायशाः । सर्वेषांकुलवृद्धानांवासुदेवस्यचाऽग्रतः
प्रददौ पाण्डुपुत्रेभ्यस्तत्सेवाहृष्टमानसः । सार्धराज्यं पुरवरंखाण्डवप्रस्थसञ्ज्ञकम्
आमन्त्र्यपाण्डुतनयाधृतराष्ट्रादिकान्कुरून् । जग्मुस्तत्खाण्डवप्रस्थंपुरंकृष्णसमन्विताः
इन्द्रप्रस्थाह्वये तत्र रक्षिते विश्वकर्मणा । वसन्पुरेऽशिषत्पृथ्वीं सानुजो धर्मनन्दनः
गते कृष्णेनिजपुरं नारदस्याऽनुशासनात् । प्रतिज्ञांचक्रिरे पार्था धर्मज्ञा द्रौपदीं प्रति
यथाक्रमेण सा कृष्णा वर्षमेकैकमादरात् । एकैकस्य गृहे तिष्ठेत्प्रतिनिर्णयपूर्वकम्
यःपश्येत्तांपरगृहेस्थितांपाञ्चालनन्दिनीम् । तेनैकहायनमितं विधेयं तीर्थसेवनम् ॥
एवं कृतप्रतिज्ञास्ते पाण्डुभूपालनन्दनाः । व्यापारैर्लौकिसामान्यैर्निन्युःकालमतन्द्रिताः
अथ जानपदो विप्रो राजगेहाङ्गणे स्थितः । चुक्रोश बहुधा धेनुर्हृता मे तस्करैरिति
समाश्वास्य च तं विप्रं प्रविवेश धनञ्जयः । आयुधानि समानेतुं त्वरयाशस्त्रमन्दिरम्

तत्रापश्यत्समासीनौ पाञ्चालीधर्मनन्दनौ । जानन्नपि प्रतिज्ञां स धनुर्जग्राह सेषुधिः
स गत्वा तस्करानाजौ निहत्य नृपनन्दनः । निवर्त्यधेनुं तांतस्मैददौविप्राय सादरम्

अथ विज्ञापयामास फाल्गुनो धर्मनन्दनम् ।

तीर्थयात्रा मया कार्या समयोल्लङ्घनादिति ॥ २१ ॥

अनुजस्य वचः श्रुत्वा सर्वधर्मविदाम्वरः । उवाच वचनं धीरः सादरं धर्मनन्दनः ॥

युधिष्ठिर उवाच

गवार्थं ब्राह्मणार्थञ्च यद्वदेदनृतं वचः । यदाचरेदसत्कर्म तत्सत्यं तत्समञ्जसम् ॥२३
ब्राह्मणार्थं गवार्थं च त्वया कर्मेदृशं कृतम् । तदसद्भावमाप्नोति कथं कथय सुव्रत! ॥
प्रजापालनकृत्यस्य चोरोपेक्षणशिक्षणैः । नूनं फलं भवेद्राज्ञो ब्रह्महत्याश्वमेधजम् ॥

असाध्यान्वैरिणो ज्ञात्वाऽप्यवनीशो न भद्रभाक् ।

स्वदेशोपप्लवकरास्तस्करा यद्यशिक्षिताः ॥ २६

अस्माकं भूभुजांलोकजालस्यच हितंहियत् । त्वयेदृशंकृतंकर्मनाऽस्तिदोषोह्यतस्तव

श्रीसूत उवाच

धर्मपुत्रस्य वचनमाकर्ण्य रचिताञ्जलिः । पुनर्विज्ञापयामास धर्मनित्यो धनञ्जयः ॥

अर्जुन उवाच

मैवं भूपाल! वादीस्त्वं स्वप्रतिज्ञाऽतिलङ्घनम् । जानताधर्मसर्वस्वमुल्लसद्धर्ममूर्तिना
कृत्याकृत्यविदादक्षेणाऽऽत्मनाप्राक्समीरिता । नोल्लङ्घनीयासततं प्रतिज्ञापुरुषेण हि

अशक्तानां गतिः सेयं यद्वन्धुगुरुवाक्यतः ।

धर्मं त्यजन्ति समयं त्यक्त्वा प्राक्स्वं समीरितम् ॥ ३१ ॥

कृपया तीर्थगमनादार्यो यदि निवर्तयेत् । हतप्रतिज्ञं मां लोकाञ्जल्पतः को निवारयेत्
ममाऽपि तीर्थयात्रायां कौतुकोत्तरलं मनः । कर्तव्यं चस्मृतंराजन्नारदादिष्टशासनम्
तत्प्रसीद महाराज यत्तीर्थगमनोद्यमे । सम्माननीयः प्रभुभिः समयो ह्यनुजीविनाम्
तथेति भ्रातृभिः सार्द्धं कृतानुमतिरर्जुनः । अग्रजं तोषयामास प्रणामप्रश्रयादिभिः ॥
यथाऽहंभीमसेनादीन्भ्रातृनमामन्त्र्यपाण्डवः । कृतस्वस्त्ययनोभव्यैर्निर्ययौधरणीसुरैः

पौराणिका ज्यौतिषिका भिषजो धरणीसुराः ।

अनुजग्मुर्भृत्यगणाः शिल्पिनः सूतमागधाः ॥ ३७ ॥

युधिष्ठिराज्ञया तस्य भोगत्यागक्षमं धनम् ।

गृहीत्वाऽनुययुः स्निग्धाः सभ्याः कोशाधिकारिणः ॥ ३८ ॥

स राजपुत्रः प्रथमं प्राप्य भागीरथीं नदीम् । गङ्गाद्वारं प्रयागं चसिषेवेकाशिकामपि

पश्यंस्तीर्थानि जाह्नव्यास्तत्तीरोपान्तवर्त्मना ।

आससाद समुत्तुङ्गकल्लोलं दक्षिणोदधिम् ॥ ४० ॥

महानदीं महापुण्यां प्रसिद्धं पुरुषोत्तमम् । सिंहाचलंचसम्वीक्ष्यप्राप्तवान्कृतकृत्यताम्
ततो ददर्श कौन्तेयः पुण्यांगोदावरींनदीम् । समस्तदुरितव्रातशातनोत्तीर्णगौरवाम्
कृताभिषेकस्तत्तोयैर्विधिवत्पाण्डुनन्दनः । प्रमोदं विविधैर्दानैरकरोद्भूसुवर्णकैः ॥४३
नदीं मलापहाख्यां चदृष्ट्वामोदंययौशुभम् । ततःसमाससादाऽसौकृष्णवेणींसरिद्वराम्
शिवस्य नियतावासं चतुर्द्वारसमन्वितम् । नानातीर्थगणाकीर्णं श्रीपर्वतमवैक्षत ॥
नदीं पिनाकिनीं तीर्त्वागत्वादेवर्षिसेवितम् । नारायणप्रियावासमपश्यद्वेङ्कटाचलम्
शृङ्गेऽस्य भूभृतस्तुङ्गे स्थितं लोकैकनायकम् । अपूजयद्धरिंभक्त्याप्रसिद्धंशुभसिद्धये

अवरुह्य वेङ्कटमहाद्रिशृङ्गतः स ददर्श सिद्धमुनिसङ्घसेविताम् ।

कलशोद्भवेन मुनिना समाहृतां तटिनीं सुवर्णमुखरीसमाह्वयाम् ॥ ४८ ॥

इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये सुवर्णमुखरीमाहात्म्येऽर्जुनतीर्थयात्रागमन-
वर्णनं नामैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

त्रिंशोऽध्यायः

सुवर्णमुखरीवर्णनेऽर्जुनस्यतत्तीरस्थकालहस्तीश्वरादिसेवाप्राप्तिवर्णनम्

सूत उवाच

तथा सर्वाणि तीर्थानि समालोक्यागतस्य च । मुदं प्रगुणयाञ्चक्रेसापार्थस्यमहापगा
यस्यास्तटनिकुञ्जेषुमोदन्तेवनिताःसुखाः । सिद्धाःसंसेवितावातैःशीकरासारशीतलैः
या समुद्यतहस्तेव गङ्गामाकाशवाहिनीम् । आलिङ्गितुं समुत्तुङ्गैः कल्लोलैरभ्रसङ्गिभिः
धूमैराहुतिसम्भूतैस्तरुशाखोपलम्भिभिः । वल्कलैश्च विराजन्ते यत्तटाश्रमभूमयः ॥४॥
मुनीन्द्रैः सुरवर्यैश्चस्थापितानि समन्ततः । यत्तटद्वितये भान्ति दिव्यलिङ्गानिशूलिनः
यदीयसैकतावासविश्रान्ता मानसं सरः । न स्मरन्ति निजावासं मरालाविहगोत्तमाः
शमितावग्रहातङ्कैः कुल्यामुखविनिर्गतैः । पुष्णातितोयैःसस्यानिलोकरक्षाक्षमाणिया
चक्रवाककुचोत्तुङ्गवीचिवलीविभूषिता । आवर्तनाभिविलसत्सैकतश्रोणिमण्डला ॥८
प्रफुल्लपद्मवदना चलन्मीनयुगेक्षणा । विलसत्फेनवसना हंसयानमनोहरा ॥ ९ ॥
जलपक्षिरवालापा नयनानन्दकारिणी । अपूर्वकामिनीरूपा या विभात्यम्बुधिप्रिया ॥
रोधस्यन्तरवाहिन्या नद्याः प्राच्यां धनञ्जयः । ददर्श शैलमुत्तुङ्गं कालहस्तिसमाह्वयम्
उदग्रशिखराभोगोल्लिखिताकाशमण्डलम् । सप्तपातालमूलाधोरूढमूलोपलाञ्चितम् ॥
स्नात्वातस्यांमहानद्यांतस्मिञ्छैलेसुरार्चितम् । अपश्यदर्जुनोदेवंकालहस्तीशनामकम्
सम्पूज्य च महादेवं नगेन्द्रतनयासखम् । मनसा भक्तियुक्तेनकृतार्थत्वमुपेयिवान् ॥१४
ततो महागिरौ तस्मिन्नद्भुतैकनिकेतने । चचाराऽभूतपूर्वाणां विशेषाणां दिदृक्षया ॥
सिद्धानालोकयामास वसतो गिरिसानुषु । गायतो देवदेवस्य चरित्राण्यबलायुतान्

अप्सरोललनाजुष्टान्पुष्पासवमदाकुलान् ।
निकुञ्जेषु समासीनान्गन्धर्वानैक्षतादरान् ॥ १७ ॥

विविक्तेषु प्रदेशेषु शिवध्यानपरायणान् । अपश्यद्योगिनो दिव्यानादरानन्दशालिनः ॥

प्रशान्तान्याश्रमपदान्यवैक्षत समन्ततः । बलिनीवारविलसद्द्वारभूमीश्च पाण्डवः ॥

निराहारान्वायुभुजः पर्णादानातपाशनान् ।
शान्तानालोकयामास मुनीन्नियमितेन्द्रियान् ॥ २० ॥

मुदं वितेनिरे तस्य नेत्रयोः कमलाकराः । फुल्लसौगन्धिकामोदसम्वासितदिगन्तरा

मृगयासम्भृतधियश्चरतोऽधिज्यकार्मुकान् ॥ २२ ॥

ददर्शान्वेषितमृगान्किरातान्वनितायुतान् । ततो दक्षिणदिग्भागे चरन्नद्रेर्मनोहरे ॥
पुण्यमाश्रममद्राक्षीद्भरद्वाजस्य कौरवः । कदलीनारिकेलाम्रकोलचम्पकचन्दनैः ॥२४ ॥
तक्कोलाशोकहिन्तालतालकेतकिदाडिमैः । जम्बूकदम्बकतकखदिरार्जुनपाटलैः ॥२५ ॥
नागपुन्नागसरलदेवदारुकरञ्जकैः । लवङ्गलुङ्गलवलीप्रियङ्गूतिलकैरपि ॥ २६ ॥
विभीतश्रीफलाश्वत्थमधूकप्लक्षकेसरैः । पूगजम्बीरनारङ्गनिम्बामलककौशिकैः ॥२७

अन्यैश्च फलपुष्पाढ्यैः शोभितं धरणीरुहैः ।
वासन्तीकुन्दजात्यादिलताभिः परिवेष्टितम् ॥ २८ ॥

अपूर्वसौरभाकृष्टभ्रमरीभिः समन्ततः । चक्रवाकबकक्रौञ्चहंसकारण्डवाश्रयैः ॥ २९॥
सौगन्धिकोत्पलाम्भोजकैरवौघविराजितैः । सरोभिरमृतस्यन्दिमधुरस्फारवारिभिः
समापादितलक्ष्मीकं कौतुकैकनिकेतनम् । सिंहदन्तावलव्याघ्रतरक्षुरुरुरङ्कुभिः ॥
मृगैरन्यैः समाकीर्णमन्योऽन्यहितकारिभिः । जितचैत्ररथोद्यानमधरीकृतनन्दनम् ॥
अतिवाङ्मनसोदारं परमानन्दकारणम् । शिवागमानां दिव्यानामर्थजातमनुत्तमम् ॥
प्रकाशयन्तिशावानांयत्रमञ्जुगिरः शुकाः । यस्मिन्हुताशनोदारधूमश्यामलितंनभः

अकालजलदभ्रान्तिमातनोति शिखण्डिनाम् ।
यस्मिन्विहारश्रान्तानां सिंहानां स्वेच्छयागताः ॥ ३५ ॥

निर्वापयन्ति गात्राणि करिणः करशीकरैः । तदाश्रमपदंपश्यन्विस्मयाक्रान्तमानसः
प्रभावं पाण्डुतनयः प्रशशंस तपस्विनाम् । निवार्य तत्र तत्रैव सकलाननुजीविनः ॥
मित्रैर्विप्रवरैः सार्धं प्रविवेश तमाश्रमम् । अग्रे ददर्श कौन्तेयः स्फुरत्पावकतेजसम्
भरद्वाजं मुनिवरैरनेकैः परिवारितम् । भस्मानुलिप्तसर्वाङ्गं मृगचर्मोत्तरीयकम् ॥३६॥

नववारिदसम्वीतं कैलासमिव भास्वरम् ।

जटाभिर्लम्बमानाभिर्भास्वन्तं स्वर्णकान्तिभिः ॥ ४० ॥

स्थिरविद्युल्लताकीर्णमिव शारदनीरदम् । श्रुतिस्मृतिपुराणार्थैरेकीभूय समागतैः ॥

अङ्गीकृतमिवाऽऽकारं दिव्यज्ञानशुभास्पदम् ।

धृतिक्षान्तिदयातुष्टिशान्तिभिर्नित्यसेवितम् ॥ ४२ ॥

प्रियाभिरिव रक्ताभिरखण्डब्रह्मवर्चसम् । उपगम्य शनैः पार्थस्तत्पादाम्बुजयोःपुरः ॥

चक्रे प्रणामं साष्टाङ्गं समालिङ्गितभूतलम् ॥ ४४ ॥

तमागतं पृथापुत्रमुत्थाप्य मुनिपुङ्गवः । आशीर्भिरेधयाञ्चक्रे प्रहर्षोत्फुल्लमानसः ॥४५॥

सम्पूज्यचयथान्यायंतमर्घ्याद्यैःप्रियातिथिम् । विनिर्दिष्टासनासीनंतमपृच्छदनामयम्

सम्माननमवाप्याऽस्मान्मुनेःपाण्डवमध्यमः । प्रियैर्वाक्यैर्मुनिपतेरकरोन्मनसो मुदम्

सस्माराऽथ भरद्वाजः स्वर्धेनुं कामदोहिनीम् ।

सा वितेनेऽतिमहतीं भक्ष्यभोज्यादिकल्पनाम् ॥ ४८ ॥

भुक्त्वा पार्थः सानुचरस्तमुपास्यतपोनिधिम् । दिनशेषंकथालापकौतुकेनात्यऽवाहयत्

ततःसायन्तनींसंध्यामुपास्यहुतपावकः । विप्रैरमात्यैः सहितो ययौतस्यकुटीगृहान्

तत्रासीनो मुनिपतेराशीर्भिरभिनन्दितः । आनन्द्यमानो मुमुदे तन्नदीशीतलानिलैः ॥

सम्प्रापिता केन भुवः प्रभूता कस्मान्महीध्रादधिकप्रभावा ।

इति प्रभावं परिपृच्छय नद्याः श्रोतुं मुनीन्द्रान्मतिरस्य जज्ञे ॥ ५२ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशातिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये सुवर्णमुखरीमाहात्म्यप्रशंसायां भरद्वाजाश्रमवर्णनं नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

एकत्रिंशोऽध्यायः

सुवर्णमुखरीप्रभावशुश्रूषया भरद्वाजम्प्रत्यर्जुनप्रश्नवर्णनम्

श्रीसूत उवाच

कृतसायन्तनविधिं हुताशनसमद्युतिम् । सुखासीनं मुनिपतिं प्रणम्य भरतर्षभः ॥१

तदीयशीतलामोदसुधापूरानुमोदितः । गम्भीरं प्रश्रयोपेतमिदम्वचनमब्रवीत् ॥ २ ॥

अर्जुन उवाच

मुनिपुङ्गव! लोकेऽस्मिन्धन्य एकोऽहमेव हि । पुत्राविशेषं भवता यदेवं सम्यगादृतः

भवदादरसञ्जातकौतुकं मम मानसम् । भवद्वाक्यामृतं दिव्यं पातुं त्वरयतीव माम्

कस्माच्छैलादियंजाताकेनानीतामहानदी । किम्पुण्यंस्नानदानाद्यैःकृतैस्तत्रोपलभ्यते

अस्याःप्रभावं प्रभवं प्रह्वस्य मम सन्मुखे । वक्तुमर्हसि कार्यो हि भक्तानुग्रह एव ते॥

अर्जुनस्यवचःश्रुत्वाभरद्वाजोद्विजोत्तमः । तदाननं समालोक्यवाक्यं वाक्यविदब्रवीत्

भरद्वाज उवाच

त्वमर्जुन! महाबाहो कौरवान्वयपावनः । विशेषान्मम मान्योऽसि धर्मपुत्रानुजोयतः

अनेके भूमिपा दृष्टा न ते त्वमिवफाल्गुन । लीलार्जवदयौदार्यधैर्यगाम्भीर्यशालिनः

कुलं विद्या धनञ्चैव बलिनां मदकारणम् । भवादृशानांभव्यानां तानि प्रश्रयकारणम्

प्राज्येषु राज्यभोगेषु विद्यमानेषुकौरव । ऋतेभवन्तंकोवाऽन्यो नोपैति विकृतेर्वशम्

परवानस्मि कौन्तेय! गुणैर्लोकोत्तरैस्तव । किमस्त्यकथनीयन्तेकौतुकोपेतमानस!

शृणु राजन्कथां दिव्यां मया मुनिमुखाच्छ्रुताम् ।

यां श्रुत्वा पातकातङ्कान्मुच्यन्ते सर्वजन्तवः ॥ १३ ॥

पूर्वं दाक्षायणी देवीजनकेनाऽवमानिता । त्यक्त्वा तनुन्तां नीहारगिरेरभवदात्मजा

सप्तर्षिभिरुपागम्य प्रार्थितो धरणीधरः । मृत्युञ्जयाय स्वां पुत्रीं विवाहे दातुमुद्यतः

वृषभाङ्को जगत्स्वामीविवोढुंसर्वमङ्गलाम् । प्राप्तो हिमवदावासमोषधीप्रस्थनामकम्

तच्छासनात्समाजग्मुः स्थावराणि चराणि च ।
भूतानि भूतनाथस्य कल्याणमभिनन्दितुम् ॥ १७ ॥

तद्भूरिभारसम्भग्ना भूमिरुत्तरसंश्रया । निम्नतामाययौ तावद्यावत्पातालमास्थिता निर्भारलाघवादस्माद्भृशं दक्षिणगामिनी । ऊर्ध्वंगता च तं दृष्ट्वा सर्वेषामभवद्भयम् ज्ञात्वा तां विकृतिं भूमेर्दृष्ट्वाऽगस्त्यंमहेश्वरः । इत एहिमहाप्राज्ञेत्युक्त्वावचनमब्रवीत् आगतेषु समस्तेषु भूतेष्वत्र वसुन्धरा । तद्भारेण समाक्रान्ता विकृतिं समुपागता ॥ तद्भुवः साम्यकरणे त्वमर्हसि महामते । ऋते त्वामत्र हि त्वत्तः परेणैतत्कथम्भवेत् मत्तेजःसम्भवो हि त्वं लोकसंरक्षणोद्यतः । तस्मान्मद्वचनात्त्वं भुवमेतां समीकुरु मत्पाणिग्रहणाल्लोककौतुकायत्तबुद्धिषु । आगतेषु समस्तेषु स्थातव्यम्भविताऽपिच त्वं न तिष्ठसि चेदत्र नकश्चिद्विकृतिम्भुवः । अपनेतुं हि शक्नोति तद्गन्तव्यंत्वयाऽनघ इमांगिरिसुतापाणिग्रहकल्याणभासुराम् । मूर्तिप्रदर्शयिष्यामि यत्र तिष्ठसि तत्र ते इत्युक्तवातं परिष्वज्यविससर्जमहेश्वरः । तथेतितंप्रणम्याऽसौययौयाम्यांदिशंमुनिः

विन्ध्याद्रिं समतिक्रम्य दक्षिणामागते दिशम् ।
अगस्त्ये मुनिशार्दूले मही साम्यमुपाययौ ॥ २८ ॥

भुवोऽपनीय विकृतिं स्थितं कलशजं मुनिम् । तुष्टुवुर्हर्षतरलाः सुरगन्धर्वकिन्नराः ॥ स ददर्श ततो गत्वा कञ्चिच्छैलं समुन्नतम् । विततैर्धरणीम्पादैर्धृत्वासंस्थितमग्रतः महौषधीनां रत्नानामशेषाणां स्वयम्भुवा । अखण्डतेजोदीप्तानांविनिर्मितमिवाकरम् समुन्नतैर्यः शिखरैर्निपतद्व्योमभूतले । उदारधारासम्पन्नैर्दधातीव निरन्तरम् ॥३२ शनैरारुह्य तं शैलमगस्त्यो मुनिपुङ्गवः । निवासाय मतिं चक्रे रम्ये तच्छिखरस्थले तस्यामृतोपमेयस्य पद्मोत्पलकुलश्रियः । नानाद्रुमपरीतस्य कासारस्योत्तरे तटे ॥

मनोहरे महीभागे विधायाऽऽश्रममुत्तमम् ।
आराध्य पितृदेवर्षीन्विधिवद्वास्तुदेवताम् ॥ ३५ ॥

उवास सुचिरन्तत्र मुनिसङ्घसमन्वितः । देवतासिद्धगन्धर्वाप्सरोजुष्टमहीधरे ॥ ३६॥

तपः समावेशितचित्तवृत्तौ तपोवने तिष्ठति कुम्भजाते ।

प्रशस्तसौभाग्य समन्वितोऽद्रिरगस्त्यशैलाह्वयमाससाद ॥ ३७ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे वेङ्कटाचलमाहात्म्ये सुवर्णमुखरीमाहात्म्यप्रशंसायामर्जुनभरद्वाजसम्वादे शङ्करविवाहागस्त्यदक्षिणदिग्गमनवर्णनंनामैकत्रिंशोऽध्यायः ॥३१॥

द्वात्रिंशोऽध्यायः

नद्युत्पादनायाऽगस्त्यम्प्रत्याकाशवाण्युक्तिवर्णनम्

भरद्वाज उवाच

स कदाचिन्मुनिवरः कृतपौर्वाह्णिकक्रियः । विवेश देवतागारं समाराधयितुं शिवम् अदृश्यरूपा वाग्देवी तत्राश्राऽवि महात्मना । तेनाद्भुतोपपन्नेन व्यक्तवर्णसमुज्ज्वला ॥

आकाशवाण्युवाचैनमगस्त्यं जपताम्वरम् ।
नदीहीनो ह्ययं देशः प्रसिद्धोऽपि न शोभते ॥ ३ ॥

ज्ञानविज्ञानविमुखः साकार इव भूसुरः । दीक्षेव दक्षिणाहीना ज्योत्स्नाहीनेवशर्वरी न विभाति नदीहीना पृथ्वीयं भूसुरोत्तम । प्रवर्तय नदींकाञ्चिल्लोकानांहितकाम्यया अगाधदुरितोद्भूतभीतिमोचनशालिनीम् । हितमेतत्सुरौघानामेतन्मुनिवरार्थितम् ॥ भद्रमेतन्मनुष्याणामेतदाचर सुव्रत । देवानामृषिवर्याणां भूजनानां हितावहाम् ॥

पापपङ्कप्रशमनीं प्रवर्तय महानदीम् ॥ ८ ॥

श्रीभरद्वाज उवाच

तदाकर्ण्य वचो विप्रः क्षणं चिन्तापरायणः । समाप्य देवतापूजांबहिर्वेद्यामुपाविशत् आनाययामास तदा तदाश्रमगतान्मुनीन् । तेषामकथयच्चाऽसौ दिव्यवाणीरितं वचः

तदद्भुतमुपश्रुत्य मुनयो हृष्टमानसाः ॥ ११ ॥
अभिवन्द्य मुनिश्रेष्ठं मैत्रावरुणिमब्रुवन् ॥ १२ ॥

मुनय ऊचुः

आश्चर्याणां महाश्चर्यं मङ्गलानां च मङ्गलम् । तवैव शोभते दिव्यंत्वच्चरित्रं कृपानिधे
तव हुङ्कारमात्रेण भ्रष्टो देवाधिराज्यतः । नहुषः कीटतां प्राप ततश्चित्रं न विद्यते
समावृतधराचक्रः कल्लोलाताडिताम्बरः । किन्वतो विद्यतेचित्रं यदब्धिश्चुलुकीकृतः
सूर्यमार्गनिरोधार्थप्रवृत्तोविन्ध्यभूधरः । त्वयाप्रशान्तिगमितः किन्वतो विद्यते परम्
तवाऽद्भुतानि कर्माणि कः स्तोतुं प्रभवेद्भुवि ।
मन्महाभाग्ययोगात्त्वं प्राप्तोऽसीति शरीरिताम् ॥ १७ ॥
वयं कृतार्थाः सञ्जातास्त्रैलोक्येयन्महामुने !। निवसामोऽत्रभवतासनाथाह्याश्रमस्थले
वर्ण्यो हि याम्यतोदूरेविषयोऽयंद्विजोत्तम । समस्तवस्तुपूर्णोऽपि नदीहीनोनराजते
किमलब्धनदीस्नानेनाऽमुनाहतजन्मना । अनदीके जनपदे वासादजननं वरम् ॥ २० ॥
परिपाकस्तु भाग्यानामस्माकंसमुपस्थितः । यदादिष्टोऽसिविबुधैःप्रवर्तयमहानदीम्
प्रवर्तितायांदेशेऽस्मिन्महानद्यांतवाऽनघ !। कदानुखलुयास्याम ःकृतस्नानाःकृतार्थताम्
किं वितर्केण बहुना प्रयत्नः क्रियतां ध्रुवम् । समानेतुंजगद्वन्द्यांशरण्यांसरिदुत्तमाम्

श्रीभरद्वाज उवाच

स तेषां वचनं हृद्यंमानयित्वामहाद्विजः । समानेष्यामिसरितमितिचक्रेविनिश्चयम्
मुनीश्वरैरनुज्ञातस्तानभ्यर्च्य सुरानपि । विशेषपूजां विधिवद्विधायपुरविद्विषः ॥
अङ्गीकृत्य व्रतं गाढं बहुलक्लेशदुः सहम् । अनन्यसुलभं यत्नात्स चकार महत्तपः ॥
घोरेषु घर्मदिवसेष्वन्तरस्थोहविर्भुजाम् । चतुर्णां सवितृन्यस्तदृष्टिर्नापययौ क्रमम्
वार्षिकेषु दिनेषूग्रवायुसम्पातदुःसहैः । आसारैस्ताड्यमानोऽपि नोद्वेगमगमद्धृदि
हेमन्ते समये तिष्ठन्कण्ठदघ्नेषु वारिषु । जपध्यानपरोभूत्वानकिञ्चिद्विकृतिं ययौ ॥
ततः समीहितार्थस्य विलम्बमवलोक्यसः । पुनर्गाढतरां निष्ठां प्रपेदेलोकभीषणाम्
निगृह्य मानसीं वृत्तिनिराहारोजितेन्द्रियः । अविज्ञातबहिर्वृत्तिस्तस्थौपाषाणवत्तदा
एवं तपस्यतस्तस्य सर्वाङ्गेषु हुताशनः । अभ्रंलिहो ज्वलज्ज्योतिर्निश्चक्रामभयङ्करः
ततोऽद्भुतशिखाजालैरावृताः सर्वतो दिशः । समुदग्रभयोद्विग्ना जनौघाः परिचुक्रुशुः

तदा तथाविधं घोरं जगत्संक्षोभमागतम् । देवाविज्ञापयामासुर्नमस्कृत्याऽब्जजन्मने
तानाश्वास्य ततो ब्रह्मा सिद्धगन्धर्व सेवितः ।
प्रादुरासीत्कुम्भभुवः पुरोभागे तपस्यतः ॥ ३९ ॥
तमागतं समालोक्य ब्रह्माणंपरमंद्विजः । प्रणम्यविविधैःस्तोत्रैस्तोषयामासतन्मनाः
ततस्तं विनयानम्रमगस्त्यं वीक्ष्य पद्मभूः । प्रसादसुमुखो भूत्वा पूतां गिरमुपाददे ॥

ब्रह्मोवाच

परितुष्टोऽस्मि तपसा दुश्चरेण तवाऽनघ !। वृणीष्वयद्यदिष्टंतेतत्तद्दास्यामिसुव्रत!

अगस्त्य उवाच

तव प्रसादात्सकलमुपपन्नं मम प्रभो !। सम्प्रयच्छसि चेत्कामं याचेनिःशङ्कया धिया
नदीहीनमिमं देशं दृष्ट्वा खिद्यति मे मनः । अर्थावबोधरहितं श्रुतिपाठमिवाऽधिकम्
उर्वीं पावयितुं दक्षां रक्षितुं च महानदीम् । प्रसादं कुरु देवेश ममेष्टमिदमेव हि ॥४१

श्रीभरद्वाज उवाच

अगस्त्यस्यवचः श्रुत्वाभूयादेवमितिब्रुवन् । सस्मार मनसाब्रह्मासुरवर्त्माश्रयांनदीम्
अथोपेत्य वियद्गङ्गा पुरस्तात्परमेष्ठिनः । अतिष्ठन्मुकुटन्यस्तप्रशस्ताञ्जलिभासुरा ॥
स्वशासनात्समायातां विनयानतमस्तकाम् । तां सर्वजगतांधात्रीमिदंवचनमब्रवीत्

ब्रह्मोवाच

गङ्गेमयाऽनुशास्यासिकार्ये लोकोपकारके । तवापिलोकरक्षायांममैवनियतास्थितिः
देशे नदीविहीनेऽत्र प्रवर्तयितुमापगाम् । हितार्थं सर्वलोकानां कुम्भजन्मा समीहते
तस्मात्त्वमवतीर्योर्वीं स्वांशेनैकेन भूजनान् । पुनीहि गच्छ वसुधामेतद्दर्शितवर्त्मना
भूलोके सम्प्रवृत्ते तु प्रवाहेसिद्धिकाङ्क्षिणः । सेविष्यन्तेसुरवरामुनिवर्याश्चसन्ततम्
नदीषूत्तमतांयाहि त्राहि त्वत्संश्रयाञ्जनान् । कुरुप्रियमगस्त्यस्यगच्छभद्रेयथासुखम्

भरद्वाज उवाच

इत्युक्त्वाऽन्तर्दधे ब्रह्मा तया नद्या च तेन च । प्रणामपूजनस्तोत्रैर्विशेषैरभिनन्दितः ॥
अथ गङ्गा मुनिपतेः पुरस्तात्स्वांशसम्भवाम् ।

दिव्यतेजोमयीं मूर्तिं दर्शयित्वा वचोऽब्रवीत् ॥ ५१ ॥

गङ्गोवाच

मदीयांशोऽयमवनीं सम्प्राप्य मुनिवल्लभ !। पूरयिष्यति तेऽभीष्टं नदीरूपं समाश्रितः

भरद्वाज उवाच

इत्युक्तवा सिद्धवाहिन्यां गतायां तत्प्रयुक्तया
गन्तव्यं वर्त्मना केनेत्युक्तो मुनिरुवाच ताम् ॥ ५३ ॥

अगस्त्य उवाच

गच्छन्पुरस्तात्कल्याणि ! त्वदीयगमनोचितम् । अहंप्रदर्शयिष्यामिमार्गंत्वंमामनुव्रज
इत्युक्तामुनिना तेन सम्प्रहृष्टा तवाऽनघ । यदिष्टं तत्करिष्येऽहमिति प्रोवाच साशुभा

अथ मुनिरवतार्य तां नगेन्द्राद्द्भुततटिनीतनुमभ्रसङ्गिशृङ्गात् ।
मुदिततरमना ययौ पुरस्तात्तदभिमतां पदवीं प्रदर्शयन्सः ॥ ५६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये श्रीसुवर्णमुखरीमाहात्म्यप्रशंसायां सुवर्णमुखर्या-
विर्भाववर्णनं नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

सुवर्णमुखरीम्प्रति शक्रादिस्तुतिवर्णनम्

भरद्वाज उवाच

तदादिव्यविमानस्थाःशक्रमुख्यादिवौकसः । अगस्त्यमनुयान्तींतामनुजग्मुर्महापगाम्
नवावतारां तां दिव्यां सर्वे च मुनिपुङ्गवाः । कृताञ्जलिपुटाःस्तोत्रैरनुयाताःस्त्रिवेविरे
सिद्धचारणगन्धर्वाः सम्भूताश्च सहस्रशः । तां नदीं तं मुनीन्द्रंचप्रशशंसुःशुभैःस्तवैः
सुधोपमानममलं दिष्ट्या लब्धमिदं जलम् । इत्यौत्सुक्यरसायत्ता ननन्दुर्धरणीजनाः

तदा निदेशाद्देवस्य पद्मयोनेः समीरणः । शृण्वतां सर्वदेवानामिदं वचनमब्रवीत् ॥

वायुरुवाच

सुवर्णमिव लोकानां भागधेयादियं नदी । नीता भुवमगस्त्येन मुखरीकृतदिङ्मुखा
तस्माद्यास्यति विख्यातिं सर्वलोकाभिनन्दिताम् ।
सुवर्णमुखरीनाम्ना धाम्ना कैवल्यसम्पदा ॥ ७ ॥

एषा सुवर्णमुखरी सरित्सु सकलास्वपि । विशिष्टा सेवनीया च ब्रह्मणोवचनंत्विदम्

भरद्वाज उवाच

श्रुत्वेत्थं पवनेनोक्तं वचनंकुम्भसम्भवः । तुतोषविस्मयाक्रान्तःस्वान्तःपुलकिताङ्गकः
एवमेषा दिव्यनदी स्नानपानादिकल्पनैः । सौख्यावहा मनुष्याणां प्रतिष्ठामगमद्भुवि
आज्ञया पद्मगर्भस्य तटिन्याकाशवाहिनी । सुवर्णमुखरीनाम्ना पुनात्यात्मैकसंश्रयान्

बहून्गिरीन्द्रान्वनमण्डलञ्च देशाननेकान्स्सरिदुत्तमेयम् ।
क्रमादतिक्रम्य निषेव्यमाणा महानदीभिर्गिरिसम्भवाभिः ॥ १२ ॥
रोगाहतानामधिकातुराणामनामयैकप्रतिपादकानि ।
अन्तर्बहिःसम्भृतभूरितापनिवारणानि प्रियकारणानि ॥ १३ ॥
विहारलोलद्विरदप्रकाण्डशुण्डामहाघातरयोत्थितेन ।
पुष्पोपहारं पृषतोत्करेण हर्षाद्ददातीव दिवाकरस्य ॥ १४ ॥
सौगन्धिकाम्भोरुहकैरवाणां सौरभ्यसम्वासितदिङ्मुखानाम् ।
द्विरेफभाग्यैकनिकेतनानामाधारभूतान्प्रतिनिर्मलानि ॥ १५ ॥
लीलावगाहोत्सुकनाकनारीसीमन्तसिन्दूररजोऽरुणानि ।
तत्केशपाशच्युतपारिजातप्रसूनगन्धैरधिवासितानि ॥ १६ ॥
सा बिभ्रती सम्भृतमङ्गलानि स्वादून्यपङ्कान्यतिनिर्मलानि ।
सुधोपमानानि सुरेन्द्रसूनोः पयांसि पापप्रतिघातुकानि ॥ १७ ॥
अगस्त्यशैलात्समवाप्तजन्मा नीता भुवं कुम्भसमुद्भवेन ॥
प्रशस्ततीर्थौघविराजमाना समाययौ दक्षिणवारिराशिम् ॥ १८ ॥

शीकराक्षतविन्यासैः रत्नदीपार्पणैरपि । प्रत्युद्ययुस्तामम्भोधेर्वीचयोऽभिमुखागताः ॥
तरङ्गहस्तैरालिङ्ग्य सम्भाव्यैनां समागताम् । चकार सरितां नाथः प्रियमाघोषभाषणैः
प्राप्तायामनुकूलायां तदा तस्यामपांनिधेः । प्रहृष्टेन तरङ्गेण जीवनं ववृधेतराम् ॥२१॥
इत्थं संसृज्यसरितमगस्त्यस्तामुदन्वता । स्तुत्वायथौसमामन्त्र्यकृतकृत्योयदृच्छया

अर्जुन उवाच

त्वयैष कथितो ब्रह्मन्महानद्याः समुद्भवः । अस्याः प्रभावं भगवन्निदानीं श्रोतुमुत्सहे

भरद्वाज उवाच

अहोनिबर्हणंसर्वश्रेयसामेककारणम् । शृणुमाहात्म्यमस्यास्तेकथयिष्यामिपाण्डव !
पाश्चात्त्यं जन्म सम्प्राप्य ज्ञानिनां कर्मणः क्षये ।
सुवर्णमुखरीस्नानं सिद्ध्येद्ब्रह्मत्वकारणम् ॥ २५ ॥
एतां सुवर्णमुखरीं योजनानां शतैरपि । स्मृत्वा मनुष्यः पापेभ्यो मुच्यतेनात्रसंशयः
निःक्षिप्तमस्थि जन्तूनां सुवर्णमुखरीजले । सोपानतां समायातिब्रह्मलोकाधिरोहणे
स्मरन्तः स्वर्णमुखरींयत्र कुत्राऽपिमानवाः । तोयान्तरेषुस्नात्वापिलभन्तेफलमुत्तमम्
तावदेवाऽभिभूयन्ते नराः पातककोटिभिः । सुवर्णमुखरीस्नानंयावन्नोलभ्यते शुभम्
दिव्यान्तरिक्षभौमानितीर्थानि निजसिद्धये । स्मरन्त्यहरहः प्रातः सुवर्णमुखरींनदीम्
अगस्त्याचलसम्भूता दक्षिणोदधिगामिनी । पापानिस्वर्णमुखरीस्मरणादेवनाशयेत्
सुवर्णमुखरीस्नानलोलुपेनाऽन्तरात्मना । वाञ्छन्ति मर्त्यतामेव देवाः शक्रपुरोगमाः ॥
सुवर्णमुखरीतोयपुष्टसस्यान्नभोजिनः । न लिप्यन्ते महापापैर्दुर्भोजनशतोद्भवैः ॥३३॥
अपि निष्कमितं पीतं सुवर्णमुखरीजलम् । नाशयेदद्रितुल्यानि ह्याशुपापानिदेहिनाम्
प्राप्याऽपि मानुषं जन्म सुवर्णमुखरीजले । ये वा स्नानं न कुर्वन्तितेषांजन्मनिरर्थकम्
सुवर्णमुखरीस्नानं यदेकं विधिना कृतम् । जाह्नवीस्नानकोटीनां समं भवति पर्वसु ॥
गोविन्द इव देवेषु नक्षत्रेष्विव चन्द्रमाः । नरेष्विव महीपालो भूरुहेष्विव कल्पकः
महाभूतेष्विव वियन्मायेवाऽखिलशक्तिषु । गायत्रीव च मन्त्रेषु वज्रं देवायुधेष्विव ॥
तत्त्वेष्विवाऽऽत्मनस्तत्त्वं रुद्राध्यायो यजुष्ष्विव ।

अनन्त इव नागेषु हिमाचल इवाऽद्रिषु ॥ ३६ ॥
पोत्रिक्षेत्रमिव क्षेत्रेष्विन्द्रियेष्विव मानसम् । नदीष्वपि चसर्वासुसुवर्णमुखरीवरा
नित्यं स्मरेन्नमस्कुर्यात्कीर्तयेन्मनसाऽर्चयेत् ।
शुद्धिक्षेमशिवापेक्षी सुवर्णमुखरीं शुभाम् ॥ ४१ ॥
अगस्त्याचलसम्भूतां दक्षिणोदधिगामिनीम् ।
समस्तपापहन्त्रींत्वांसुवर्णमुखरीं श्रये ॥ ४२ ॥
महापातकविप्लुष्टंगात्रं ममतपोदकैः । क्षालयामि जगद्धात्रि! श्रेयसा योजयस्वमाम्
इति सूक्तद्वयं सम्यगुच्चार्य नियतो नरः । सुवर्णमुखरीतोये स्नात्वा शुद्धः प्रमोदते ॥
ब्रह्मणा निर्मिता पूर्वमगस्त्येन समाहृता । स्वयं मन्दाकिनी मूर्ता सुवर्णमुखरी वरा
एवंप्रभावादिव्येयंकीर्तनीयाशुभार्थिभिः । मनसाभक्तियुक्तेनस्नातव्याशुभकाङ्क्षिभिः
सोमसूर्योपरागेषु स्नानदानादिकं कृतम् । स्यादमेयफलम्पार्थ! सुवर्णमुखरीतटे ॥४७
सङ्क्रान्तावयने पुण्येव्यतीपातेऽथ वासरे । सुवर्णमुखरीस्नानं कुलकोटिं समुद्धरेत्
जन्मर्क्षे जन्मदिवसे सुवर्णमुखरीजले ।
स्नात्वा विधिवदाप्नोति क्षेमारोग्यसुखश्रियः ॥ ४६ ॥
दुःस्वप्नविघ्नजं भूतग्रहदुःस्थानजंतथा । सुवर्णमुखरीतोये स्नात्वा तरति किल्बिषम्
सुवर्णमुखरीतीरे गोपादप्रमितां भुवम् । दत्वासर्वमहीदानाद्यत्फलन्तदवाप्नुयात् ॥
धेनुं सवस्त्रालङ्कारां सुवर्णमुखरीतटे । दत्त्वा विप्राय विधिवद्याति ब्रह्म सनातनम्
पुण्यकालेषु दानानि विधेयान्यखिलान्यपि । इहाऽमुत्रफलप्राप्त्यै सुवर्णमुखरीतटे
जपो होमस्तपो दानं पितृकर्म सुरार्चनम् । कृतम्भवेच्छतगुणं सुवर्णमुखरीतटे ॥
अन्यत्ते कथयिष्यामि विधेयंव्रतमुत्तमम् । सुवर्णमुखरीतीरे प्रतिवर्षं सुखार्थिभिः ॥
मेघकाले रविकरैस्तिरोधानमुपागतः । यदोदेति मुनिः श्रीमान्मित्रावरुणनन्दनः ॥
तस्मिन्दिने येनियताःस्नानमस्याम्प्रकुर्वते । तैः कल्पञ्च सुरावासेस्थीयतेकुरुनन्दन
तदाऽगस्त्यस्य यद्रूपं सुवर्णेन विनिर्मितम् ।
विधिना ददते पार्थ! ते यान्ति ब्रह्म शाश्वतम् ॥ ५८ ॥

अर्जुन उवाच

विधिना केन कर्तव्यंव्रतमेतन्महामुने! । तन्ममाऽऽचक्ष्वसकलं जिज्ञासोस्तु महात्मनः

भरद्वाज उवाच

अगस्त्यस्योदयदिनं ज्ञात्वा नियतमानसः । स्वशक्तयाकारयेद्रूपन्तस्य हेम्ना महामुनेः
सुवर्णभास्वरच्छायं जटाबन्धमनोहरम् । दधानं करपद्माभ्यामक्षमालां कमण्डलुम् ॥
वसानं मृदुलं वल्कं मृगचर्मोत्तरीयकम् । सौम्यं भस्माङ्करुचिरं रुद्राक्षकृतभूषणम्
एवं विधाय तद्रूपं स्नात्वा नियतमानसः । आचार्यं गन्धपुष्पाद्यैरलङ्कृत्ययथाविधि

शालेयतण्डुलानां तामाढकस्योपरि स्थिताम् ।
वस्त्रद्वयसमायुक्तां प्रतिमां प्रतिपूजयेत् ॥ ६४ ॥

विन्ध्यसंस्तम्भनो वार्धिचुलकीकृतिपेशलः । ब्रह्मादिसर्वदेवानांतेजसा सुप्रकाशितः
अगस्त्यः कुम्भसम्भूतो देवासुरनमस्कृतः । प्रीतिमाप्नोतुमहतीं दानेनाऽनेन मे प्रभुः
इमं मन्त्रं समुच्चार्य धारापूर्वं सदक्षिणम् । दत्त्वाविमुक्तःपापेभ्योयातिब्रह्मसनातनम्
जन्मान्तरकृतैर्नूनमिह जन्मकृतैरपि । महापापोपपापौघैर्मुच्यते नाऽत्र संशयः ॥६८ ॥
ब्रह्माद्याः सकला देवाः सनकाद्या महर्षयः । चराचराणिभूतानिप्रीतिं यान्तिनसंशयः

कृत्वा व्रतमिदम्पुण्यमगस्त्यस्य च सन्मुनेः ।
प्रीत्यर्थम्भोजयेद्विप्रान्यथाशक्ति सदक्षिणम् ॥ ७० ॥
तस्मिन्कर्मणिचाऽशक्तो यथाशक्ति महीसुरान् ।
स्वर्णधान्यादिदानेन तोषयेद्भक्तिसंयुतः ॥ ७१ ॥

तिथिं न वितथीकुर्यात्तांयत्नेनसमाचरेत् । यत्किञ्चिदपिचाऽवश्यंकर्मकुर्याच्चपूरुषः
महामुनेरगस्त्यस्य परिपक्वं तपःफलम् । नदी सुवर्णमुखरी कीर्तनीया सुरासुरैः ॥
एवं ते कथितः सम्यङ्महानद्याः समुद्भवः । प्रभावश्चतदाचक्ष्वयद्भूयःश्रोतुमिच्छसि

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
वेङ्कटाचलमाहात्म्ये सुवर्णमुखरीप्रभावप्रशंसानाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३३॥

चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

अगस्त्यतीर्थागस्त्येश्वरयोः प्रभाववर्णनम्

अर्जुन उवाच

श्रोत्राञ्जलिभ्यांपीत्वापिभवद्वाक्यामृतंमुहुः । मनोनोपैति मेतृप्तिंभूयःश्रवणकाङ्क्षया
क्रियासमभिहारो मेत्वद्वाक्याकर्णनैषिणः । मनः खेदाय मा भूत्ते करुणाभरितात्मनः
इदानीं श्रोतुमिच्छामि नद्यामस्यांमहामुने । कुत्रकुत्र समर्थानि तीर्थान्यघनिबर्हणे
काःकाः पुण्यतरङ्गिण्यः सङ्गता अनयामुने । कुत्र स्नानेनकृत्ताघानोपयान्तियमाद्भयम्
हराच्युतादिदेवानांपुण्यान्यायतनानिच । यानियानिचपुण्यानितिष्ठन्त्यस्यास्तटद्वये
तेषु क्षेत्रेषु मनुजैर्यत्फलं समवाप्यते । विहितैर्विधिवत्स्नानदानादिशुभकर्मभिः ॥६॥
सोपाख्यानमिदं सर्वं वेदितं वेदवित्तम! । सञ्जातामहतीप्रीतिर्विस्तार्याचक्ष्वमेक्रमात्

भरद्वाज उवाच

यत्पृष्टंभवतापार्थक्रमाद्विस्तार्यकथ्यते । आरभ्यागस्त्यतीर्थेन्द्रादस्यास्तीर्थौघवैभवम्
अखण्डज्ञानरूपेण सर्वलोकहितैषिणा । सुरासुराणां सम्भाव्येनागस्त्येन महात्मना
वसुधामवतीर्णायांप्रथमंतद्धराधरात् । स्नात्वायत्र महानद्यां सम्प्राप्नोतिकृतार्थताम्
अगस्त्यतीर्थमित्युक्तं पावनं तज्जगत्त्रये । तत्र स्नानेन शुद्धिः स्यान्महापातकिनामपि
अनेकजन्माचरितमहापातकसंहतिम् । निरस्य दिवि मोदन्ते तत्र स्नानरता जनाः
ये तत्र तीर्थे यतिनः कृतस्नाना यतेन्द्रियाः । गोभूतिलहिरण्यादि महादानानिकुर्वते
ते प्राप्नुवन्ति सम्पूर्णं गङ्गाद्वारेसमाहितैः । विहितानां शतगुणं दानानां फलमर्जुन

अत्राऽस्ति भगवानीशः ख्यातोऽगस्त्येशसञ्ज्ञया ।
स्थापितोऽगस्त्यमुनिना लोकानन्दविधायिना ॥ १५ ॥
स्नात्वा तस्यां महानद्यां तल्लिङ्गं पूजयन्ति ये ।
दशानामश्वमेधानां फलं सम्प्राप्नुवन्ति ते ॥ १६ ॥

धनूराशिं परित्यज्य यदा मकरमंशुमान् । विशेत्तदयनं पुण्यमुत्तरं परिकीर्तितम् ॥
तस्मिन्दिने ये नियता नद्यां स्नात्वा समाहिताः ।
पश्यन्ति पार्वतीनाथमगस्त्येशं सुरार्चितम् ॥ १८ ॥
अग्निष्टोमसहस्रस्य वाजपेयशतस्य च । फलं सम्प्राप्य मोदन्ते दिविदेवगणार्चिताः
मृगसङ्क्रमवेलायां पुरुषैर्मङ्गलार्थिभिः । अवश्यमेवकर्तव्यमगस्त्येशस्य दर्शनम् ॥
ऐशान्यां तस्य तीर्थस्यदेशेक्रोशमितेऽर्जुन । अस्थितीर्थत्रयंख्यातंदेवर्षिपितृनामभिः
देवर्षिपितरस्तत्र मुनिना तेन पूजिताः । प्रददुर्हृष्टमनसः सर्वान्समभिवाञ्छितान्
तदादेवर्षिपितृभिरिदंतीर्थत्रयंक्रमात् । अस्मन्नामभिरीड्यं स्यादित्युक्तंतस्यसन्निधौ
तस्मिंस्तीर्थत्रयेयेतुस्नात्वाविहिततर्पणाः । ऋणत्रयविनिर्मुक्तास्तेयान्तिदिवमक्षयाम्
ततः प्रागुत्तरक्षोण्यां योजनद्वयसीमनि । प्राप्ता सुवर्णमुखरीं वेणानाम महानदी ॥
समुदग्ररयाघातनिपातिततटद्रुमा । कुल्यानिर्गतवाः पूरसमाप्लावितकानना ॥ २६ ॥
उत्तुङ्गपुलिनोत्सङ्गखेलत्कोककुलाकुला । अम्बुजामोदलोलालिमालालीलारवान्विता
अतिक्रम्य समुत्तुङ्गाननेकान्धरणीधरान् ।
प्रभूतोयरुचिरा सुवर्णमुखरीं गता ॥ २८ ॥
नदीद्वयव्यतिकरे कृतस्नाना यथाविधि । दशानामश्वमेधानामखण्डं प्राप्नुयुः फलम्
सङ्गता वेणया पुण्या सुवर्णमुखरी नदी । गिरिदुर्गममार्गेण ययावुत्तरवाहिनी ॥३०
मध्यगेन महीध्राणां मार्गेण विषमेण सा । गत्वा विरेजे तटिनीयोजनानांचतुष्टयम्
पूर्वतस्तस्य देशस्य विषये सार्धयोजने । उदक्कूले महानद्याः प्राग्वाहिन्या मनोहरे
अगस्त्येश्वर नामास्तेख्यातं लिङ्गंपुरद्विषः । स्मरणादेवमर्त्यानांसमस्ताघनिवारणम्
तत्र स्नात्वा महानद्यांयेनरानियतेन्द्रियाः । पश्यन्तिपार्वतीनाथमगस्त्येनप्रतिष्ठितम्
अनेकैः पूर्वजननैरर्जितं पापसञ्चयम् । ते निरस्य सुरावासे मोदन्ते कालमक्षयम् ॥
ततः सोदङ्मुखी भूत्वा सुवर्णमुखरी ययौ । योजनार्धमिदं देशं तीर्थसङ्घसमन्विता
तस्मिन्देशे तु हिन्तालतालसालमनोरमे । गता सुवर्णमुखरीं नदी व्याघ्रपदाह्वया ॥
दुर्वारभूरिदुरितविनिवारणपेशला । नीरन्ध्रतीरवानीरवनमण्डलमण्डिता ॥ ३८ ॥

सिद्धगन्धर्वललनालीलागाहनशालिनी ।
तपस्विकन्यानिःक्षिप्तबलिपुष्पविराजिता ॥ ३९ ॥
हंसकारण्डवक्रौञ्चकुलकोलाहलाकुला । प्राक्प्रवाहा समागत्य शैलान्तरगताऽध्वना॥
सङ्गमे सरितोस्तत्र कृतस्नानानरोत्तमाः । समग्रमश्वमेधानां दशानां प्राप्नुयुः फलम्
तत्र व्याघ्रपदाख्यायास्तटेलोकमलापहे । अनघं सर्वपापघ्नं शङ्खतीर्थं विराजते ॥
ब्रह्मर्षिनियतावासं सुरगन्धर्वसेवितम् । दर्शनस्नानपानाद्यैरमितानन्ददायकम् ॥ ४३॥
तत्राऽऽस्ते भगवानीशः शङ्खेशो नाम फाल्गुन !।
शङ्खनाम्ना मुनीन्द्रेण लिङ्गरूपं प्रतिष्ठितम् ॥ ४४ ॥
ये तत्रतीर्थेसुस्नाताःपश्यन्तिवृषवाहनम् । दशाश्वमेधजंपुण्यंलब्ध्वायान्तिसुरालयम्
युक्ता तया व्याघ्रपदाभिधानया गत्वा ततो योजनसम्मितां भुवम् ।
ययौ मुनीन्द्रैर्वृषभाचलान्तिकं संसेव्यमाना शुभनिर्मलोदका ॥ ४६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्येऽगस्त्यतीर्थादिविविधतीर्थमाहात्म्यवर्णनंनाम
चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

सुवर्णमुखरीकल्यानदीसङ्गमवर्णनम्

भरद्वाज उवाच

सुवर्णमुखरीं तत्र सङ्गता मङ्गलप्रदा । कल्यानाम नदी पुण्या कालिन्दी जाह्नवीमिव
वृषभाचलसम्भूता तीर्थराजविराजिता । नदीनामुत्तमा कल्या कलुषौघविनाशिनी ॥
नानातरुलताव्रातविभूषिततटद्वया । मुनिसङ्घसुखावासा पुण्याश्रमसमुत्कटा ॥ ३ ॥
द्विजदत्तार्घ्यविलसत्कुशाक्षतलसत्तटा । अप्सरः कुचकस्तूरीपङ्कक्षालनपङ्किला ॥४॥

दन्तावलकटच्योतन्मदाम्बुसुरभीकृता । विप्रभूपालविततमखयूपशतावृता ॥ ५
अनाविलजलापूरतोषिताशेषमानवा । एकैवाऽलंपरा कर्तुं महानद्योस्तु पातकम् ॥ ६
तयोः सङ्गतयोः स्तोतुं महिमानं क ईशते । यत्र ब्रह्मशिलानाम सरिन्मध्ये च वर्ते
अगस्त्यतपसा पश्चाद्गमासान्निध्यमेति च । नदीद्वयजले तत्र स्नाता पुण्ये कुरुद्वह

मखानां पौण्डरीकाणां शतस्य फलमाप्नुयुः ।
ब्रह्महत्यादिपापानि समायान्ति परिक्षयम् ॥ ६ ॥

तत्राऽभिषेकपूतानां नदीद्वितयसङ्गमे । सङ्गताभवनाशिन्या कृष्णवेणीव पावनी ॥१०

राजते स्वर्णमुखरी कलया सङ्गता तदा ॥ ११ ॥

अथोदीच्यांमहानद्यायोजनार्द्धे विराजते । योजनोत्सेधसहितो विख्यातोवेङ्कटाचल
सर्वेषामेव तीर्थानामाश्रयोऽयं नगोत्तमः । अञ्जनानन्तवृषभनीलकेसरिपोत्रणः
एतान्युपवनान्यद्रेः स्युर्नारायणवेङ्कटौ । वराहवपुषा पूर्वं स्वीकृतत्वान्मधुद्विषा
वराहक्षेत्रमित्यार्यैः कीर्तितोऽयं महीधरः । सुवर्णमुखरीतीरे विख्याते वेङ्कटाचले

निवसत्यच्युतो नित्यमब्धीन्द्रतनयान्वितः ।
तस्मिन्गिरौ श्रिया सार्द्धं वसन्तं वेङ्कटाधिपम् ॥ १६ ॥

सेवन्ते सिद्धगन्धर्वमुनिमानवदानवाः । तस्मिन्विन्यस्तचित्तानां भक्तानांपुरुषोत्तमे

वाञ्छितान्याशु सिध्यन्ति नश्यन्ति विपदोऽर्जुन ।
ये स्मरन्ति जगन्नाथं वेङ्कटाद्रिनिवासिनम् ॥ १८ ॥
निरस्तदोषास्ते यान्ति शाश्वतम्पदमव्ययम् ॥ १९ ॥

अर्जुन उवाच

वेङ्कटाद्रौ महापुण्ये सुरासुरनमस्कृतः । कथं प्रादुरभूद्देवो भगवान्कमलापतिः ॥२०॥
कस्य वा कृतिनस्तत्र प्रसन्नो निजमद्भुतम् । रूपम्प्रकाशयाञ्चक्रे भुक्तिमुक्तिफलप्रदम्
विष्णोर्देवादिदेवस्य महिमानंमहामुने !। श्रोतुमिच्छामितत्त्वेन तन्मेकथयविस्तरात्

भरद्वाज उवाच

शृणु वेङ्कटनाथस्य महिमानं समाहितः । विस्तरेणसमाख्यातुं ब्रह्मणाऽपिनशक्यते

धन्योऽसि देवदेवस्य माहात्म्यं मधुविद्विषः ।
यद्भक्तियुक्ताऽभूत्तात! श्रोतुम्मतिररिन्दम ! ॥ २४ ॥

कृतपुण्योऽस्म्यहंपार्थ सर्वभूतपतेर्हरेः । पवित्राणिचरित्राणिस्तोष्यन्ते यन्मयाऽधुना
पुरा भागीरथीतीरे जनकाय महात्मने । क्रतुदीक्षाप्रसक्ताय विशुद्धज्ञानशालिने ॥
वामदेवेनकथितांकथांपापप्रणाशिनीम् । कथयिष्यामि तेपार्थ! विष्णुकीर्तनपावनीम्
सर्वेषामेव भूतानामाद्यो नारायणः प्रभुः । जगन्मयो जगत्कर्ता चित्स्वरूपो निरञ्जनः

सहस्रशीर्षा भगवान्सहस्राक्षः सहस्रपात् ।
यस्य भासा जगदिदं विभाति सचराचरम् ॥ २६ ॥

तस्मात्परतरं तेजस्तस्मात्परतरन्तपः । तस्मात्परतरं ज्ञानं योगस्तस्मात्परो न च
विद्या तस्मादपि परा नाऽस्ति पार्थ नरर्षभ! । सर्वेष्वपि च भूतेषु सदासन्निहितःप्रभुः

सर्वाण्यपि च भूतानि तस्मिन्नेवाऽऽसते सुखम् ।
स एव यज्ञो यज्वा च साधनं स्रुक्स्रुवादिकम् ॥ ३२ ॥

फलम्फलप्रदाता च तत्सम्प्राप्या गतिस्तथा । वह्नौ प्रणीते पशुना प्रोक्षितेनप्रजुह्वति

ये तं प्रयान्ति ते यान्ति गतिं तत्प्रतिपादिताम् ॥ ३३ ॥

कर्मबन्धं पशुं कृत्वा ज्ञानाग्नौसम्प्रवर्तिते । ये जुह्वते समुद्दिश्य ते तत्सायुज्यभागिनः
हरिः सदाशिवो ब्रह्मा महेन्द्रःपरमःस्वराट् । सर्वेश्वरस्य तस्यैतेपर्यायाः परिकीर्तिताः
समाहितोऽनुसन्धत्ते य इदंपरमात्मनः । नारायणस्य माहात्म्यं स न याति पुनर्भवम्

चिदानन्दमयः साक्षी निर्गुणो निरुपाधिकः ।
नित्योऽपि भजते तान्तामवस्थां स यदृच्छया ॥ ३७ ॥

पवित्राणां पवित्रं यो ह्यगतीनां परा गतिः । दैवतं देवतानाञ्च श्रेयसां श्रेयउत्तमम्

बोध्यानां बोध्य एकोऽसौ ध्येयानां ध्येय उत्तमः ।
विनयानां समधिको विनयो नयसंयुतः ॥ ३९ ॥

तेजसां जनकं तेजः प्रकृष्टं तपसान्तपः । आधारः सर्वभूतानामनाद्यन्तो जनार्दनः ॥
तस्येदं भावविज्ञानेमूढाब्रह्मादयोऽपि च । अजोगृह्णाति जननं सर्वात्माहन्तिविद्विषः

स्वतन्त्रोऽपिस्वभक्तानांपरतन्त्रःप्रवर्तते । स साक्षी कर्मणां देवः सर्वज्ञोगरुडध्वजः
तस्य स्वरूपं मुनयो मृगयन्ते समाहिताः । सङ्कर्षणो वासुदेवः प्रद्युम्नश्च तथा पुनः
अनिरुद्धइतिख्याततंतन्मूर्तीनांचतुष्टयम् । कीर्तितः प्रणवः पश्चाद्धृदयन्तस्यभास्वरम्

भगवान्वासुदेवश्च मन्त्रोऽयं तत्प्रकाशकः ॥ ४५ ॥
मन्त्रराजमिमं नित्यं प्रजपेद्यः समाहितः ।
स विष्णोः करुणायोगात्सिद्धीनां भाजनम्भवेत् ॥ ४६ ॥

आपन्निवारकं सम्पत्प्रापको भुक्तिमुक्तिदः । यथा ससर्ज भूतानिकल्पादावेषमाधवः
तत्सर्वंकथयिष्यामि समाहितमनाः शृणु । तस्य चिन्तयतः सर्गं तेजोरूपम्परं हरेः
विरिञ्च इति विख्यातंराजसंगुणमाश्रितम् । तस्य देवस्य वदनाच्छक्रोदेवःसपावकः

जज्ञे यश्च त्रिलोकेशः पापकर्मणि यः प्रभुः ॥ ४९ ॥

मनसश्चाऽभवच्चन्द्रःकरुणानित्यशीतलात् । अपांसर्वौषधीनाञ्च विप्राणांरक्षकःसदा
नेत्राभ्यामुदभूत्सूर्यस्तस्यविश्वप्रकाशकः । शीतोष्णवर्षकृत्कालकारणंतेजसांनिधिः

प्राणेभ्योऽस्य जगत्प्राणः समीरः समजायत ।
धर्ता ग्रहर्क्षस्वर्गङ्गाविमानानां महाबलः ॥ ५२ ॥
नाभिदेशात्समुत्पन्नमन्तरिक्षं महात्मनः ।
तस्याऽऽसीच्छिरसोव्योमभूतसम्भवकारणम् ॥ ५३ ॥
पादाम्बुजाभ्यामुदभूद्भूमिर्भूतगणाश्रया ।
विनिःसृता दिशः सर्वा श्रोत्राभ्याम्परमात्मनः ॥ ५४ ॥

भूर्भुवाद्यास्तथालोकाः स्मरणात्तस्य जज्ञिरे । रसातलादिलोकाश्च यक्षरक्षोगणादयः
मुखबाहूरुपादेभ्योजयामासस क्रमात् । ब्राह्मणान्क्षत्त्रियान्वैश्याञ्छूद्रादींश्चकुरूद्वह! ॥
छन्दांसि यज्ञस्तुरगा गावो मेषाविकादयः । अतर्क्यप्रभवां तस्मादुत्पत्तिंप्रतिपेदिरे
सङ्कल्पाद्देवदेवस्य तस्यस्थावरजङ्गमम् । भूतजातमभूत्कालो भूतोभावीभवंस्तथा ॥

पिबत्यम्बु समुद्राणां वडवानलरूपधृक् ।
कल्पान्तकाले तत्सर्वं विसृजत्यात्मनि स्थितम् ॥ ५६ ॥

सञ्चारयति भूतानां वृत्तिं सूर्येन्दुरूपधृक् । तमोनिरसनाच्चापि कालधर्मप्रवर्तनात्
जगन्ति कल्पविरमेविन्यस्यस्वोदरान्तरे । लीलाबालाकृतिः शेते वटपत्रे महाम्बुधौ

अथ चोदग्रभोगीन्द्रभोगतल्पे सुखोचिते ।
योगनिद्रामवाप्नोति सद्वितीयोऽब्जवासया ॥ ६२ ॥
नाभिकासारसम्भूताज्जनयामास पङ्कजात् ।
सर्वेषां जगतां नाथो विधातारं चतुर्मुखम् ॥ ६३ ॥

लीलाह्येषा मुकुन्दस्य स्वेच्छायोगप्रवर्तिनः । विज्ञायते न केनाऽपियाथार्थ्येनसईश्वरः
यदा धर्मस्य हानिः स्यादधर्मोवर्धते यदा । यदा वा महतीं पीडांभजन्तेदेवतागणाः
यदावलेपदुर्वारा यान्ति वृद्धिं सुरद्रुहः । भूमेर्भूमिजनानाञ्च यदोदेति महद्भयम् ॥६६॥
यदा वा निजभक्तानां साधूनामनिवारिता । दुरन्तातङ्कजननी विपत्समुपजायते ॥

तदा तदनुरूपाणि रूपाण्यास्थाय कौतुकात् ।
अधर्ममवधूयाऽऽशु कुरुते जगतो हितम् ॥ ६८ ॥

सृजति विधिसमाख्यो राजसेनात्मनाऽसौ वहति हरिसमाख्यः सत्त्वनिष्ठः प्रपञ्चम्
हरति हरसमाख्यस्तामसीमेत्य वृत्तिं मधुमथनमहिम्नामस्ति वेत्ता न कोऽपि॥६९॥
यज्ञाङ्गैः कृतसकलाङ्गसन्धिबन्धं वाराहं वपुरधिगम्य लोकनाथः ।
शैलेऽस्मिन्नभजदसौ यथा निवासं तद्वक्ष्ये शृणु विबुधाधिनाथसूनो !॥ ७० ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये सुवर्णमुखरीमाहात्म्ये विष्णुमाहात्म्यप्रस्तावे
सृष्ट्यादिवर्णनंनाम पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

षट्त्रिंशोऽध्यायः

वराहकृतधरण्युद्धरणक्रमेश्वेतवराहावतारवर्णनम्

भरद्वाज उवाच

पुरा निशात्यये धातुः प्रबुद्धो मधुसूदनः । पुनः प्रवृत्तिं भूतानामन्वियेष धिया भृशम्
विना वसुमतीमन्ये भूतौघधरणक्षमाः । न भवन्तीति हृदये तर्कस्तस्याऽजनिष्ट च
अपश्यत्प्रणिधानेन महीं पातालगोचराम् । अतिमात्रभयोद्विग्नांपरीतां महताऽम्बुना
प्रतिपेदे तदा रूपं भूसमुद्धरणोचितम् । उपकर्मोष्ठमनलजिह्वं प्रणवघोषणम् ॥ ४ ॥
चतुराम्नायचरणं प्रायश्चित्तखुराञ्चितम् । प्राग्वंशकायं विलसद्दर्भरोमावलीयुतम् ॥५॥

प्रवर्ग्यावर्तसम्पन्नं दक्षिणाग्न्युदरान्वितम् ।
स्रुक्तुण्डमखिलैः सर्वैः सम्विभक्ताङ्गसन्धिकम् ॥ ६ ॥

दिव्यसूक्तसटाजालं परब्रह्मशिरस्तथा । हव्यकव्यरसोपेतं विशुद्धपशुजानुकम् ॥ ७ ॥
उक्तात्युक्तादिकच्छन्दोमार्गमन्त्रबलान्वितम् । सर्वयज्ञमयं दिव्यं वाराहंरूपमास्थितः
अन्वेष्टुं धरणीमब्धेर्विवेशसलिलान्तरम् । दंष्ट्राबालशशाङ्कोत्थलसत्कान्तिचयैर्हठात्
कल्पान्तसमयस्फीतं तमिस्रमपसारयन् । अभिभूताम्बुभृद्घोषैर्मुहुर्ब्रह्माण्डकन्दराम् ॥
निनादमुखरां कुर्वन्नन्गाढैर्घुरघुरुस्वनैः । खुरप्रखुरविन्यासैर्जर्जरीकृतविग्रहम् ॥११॥
इतस्ततो विलुठयन्नुरगाणामधीश्वरम् । तीव्रैर्निःश्वासपवनैरापातालं सरित्पतेः ॥१२
प्रापयन्नतलस्पर्शमन्तरं दर्शनीयताम् । अतिदीर्घेण पोत्रेण मग्नोन्मग्नेन वारिधेः ॥१३

संक्षोभितानि पाथांसि कुर्वन्नन्तर्ययौ तदा ।
सप्तपातालमूलाधःस्थितां तोये भयाकुलाम् ॥ १४ ॥

वेपमानां समालोक्य धरणीं हृष्टमानसः । तामारोप्य स्वदंष्ट्राग्रमुन्ममज्ज सरित्पतेः
संस्तूय मानोमुनिभिर्जनलोकनिवासिभिः । तस्मिन्नुद्वहतिप्रेम्णादेवेवसुमतीक्षणम्
प्रतिसीरा बभूवाऽधो वारिधेर्मङ्गलोचिता । तदुत्तारणवेलायां वराहवपुषोऽर्जुन !॥१७

गम्भीरघोषैरम्भोधिः प्राप मङ्गलतूर्यताम् । उद्वृत्तवीचिविक्षिप्तशीकरासारसङ्गतः ॥
भेजे मुक्ताफलचयो मङ्गलाऽक्षतविभ्रमम् । उदूढा तेन देवेन सा बभौ सलिलाप्लुता
गाढरागसमुत्पन्नस्वेदक्लिन्नतनूरिव । इत्थमुद्धृत्य भगवान्महीम्पातालमूलतः ॥२०॥

सुदृढं स्थापयामास मध्येऽम्बुनिधिपाथसाम् ।
तेनोद्धृतायां मेदिन्यां पूर्णन्तद् भूनभोऽन्तरे ॥ २१ ॥

जलं तत्कृतमर्यादाऽव्यवच्छिन्नमभूत्तदा । संस्थाप्य पृथिवीमित्थं तदीयाधारसिद्धये
दिग्गजानहिराजञ्च कमठञ्च न्यवेशयत् । तेषामपि च सर्वेषामाधारत्वेन सादरम् ॥

अव्यक्तरूपां स्वां शक्तिं युयोज च दयानिधिः ।
ततो धरां समुद्धृत्य स्थितां किटितनुं हरिम् ॥ २४ ॥

तुष्टुवुः सनकाद्यास्तं जनलोकनिवासिनः । तदा वराहवपुषमाराध्य पुरुषोत्तमम् ॥२५

तदाज्ञया जगद् ब्रह्मा यथापूर्वमकल्पयत् ॥ २६ ॥

अर्जुन उवाच

कल्पान्तसलिले मग्ना कथं तिष्ठति भूरियम् । सप्तपातालेलोकाधः किमाधारामहामुने

कल्पकालः कियान्नेष स्यात्तद्वृत्तिश्च कीदृशी ॥ २८ ॥
एतद्विस्तार्य सकलं मम ब्रह्मन्मुने! वद ॥ २९ ॥

भरद्वाज उवाच

विनाडिकानां षष्ट्या स्यान्नाडिकैका दिनम्भवेत् ।
तत्षष्ट्या दिवसास्त्रिंशन्मासः पक्षद्वयात्मकः ॥ ३० ॥

मासौ द्वावृतुरित्युक्तस्तैः षड्भिर्वत्सरोभवेत् । अयनद्वितयाकारःशीतवर्षोष्णसंश्रयः
देवासुराणामन्योन्यमहोरात्रं विपर्ययात् । उत्तरं दक्षिणं भानोरयने ते यथाक्रमम् ॥
मानुषाब्दैःखखव्योमखाक्षिपावकसागरैः । महायुगं भवेत्पार्थ! कृताद्याकारसंयुतम् ॥

सप्तत्या सैकया कालो युगानामन्तरं मनोः ।
अस्मिञ्छ्वेतवराहाख्ये कल्पे जातान्मनूञ्छृणु ॥ ३४ ॥

स्वायम्भुवःस्यात्प्रथमस्ततःस्वारोचिषोमनुः । उत्तमस्तामसाख्यश्चरैवतश्चाक्षुषाह्वयः

एते गताः प्राङ्मनवः षट् सेन्द्रसुरतापसाः । वैवस्वतो वर्ततेऽद्य सप्तमो मनुरर्जुन ! आदित्यवसुरुद्राद्यास्तत्काले देवतागणाः । इष्ट्वाऽश्वमेधशतकं तेजस्वी प्राप शक्रताम् विश्वामित्रोऽहमत्रिश्च जमदग्निश्च कश्यपः । वशिष्ठो गौतमश्चैव ते वै सप्तर्षयोऽर्जुन इक्ष्वाकुप्रमुखाः शूरा मनुपुत्रा महाबलाः । अवनिम्पालयामासुर्नित्यं धर्मपरायणाः ॥ सूर्यदक्षब्रह्मधर्मरुद्राणां पञ्च सूनवः । सावर्णिरौच्यभौमाद्या भविष्यन्मनुसप्तकम् ॥ चतुर्दशविधातुस्तेभवन्तिमनवोऽहनि । तत्कल्पसञ्ज्ञंतस्याऽन्तेनिशास्याच्चत्समाश्रृणु दिनावसानसमये ब्रह्मणः पाण्डुनन्दन !। जायतेऽवग्रहो घोरः पृथिव्यां शतवार्षिकः॥

तस्मिन्नवग्रहे पृथ्व्यां नीरसायां धनञ्जय !।
चतुर्विधानि भूतानि समायान्ति परिक्षयम् ॥ ४३ ॥

तदा तप्तशिखाकारैरुपेतो घर्मदीधितिः । मयूखैरग्निसङ्काशैर्वमद्भिःपावकच्छटाः ॥४४ विनष्टग्रामनगरशैलवृक्षादिकानना । कूर्मपृष्ठोपमोर्वी स्यात्तप्ताऽयःपिण्डसन्निभा ॥ ततो विधातुर्गात्रेभ्यः समुत्पन्ना महाघनाः । आच्छादयन्तोगगनंगर्जितध्वानबन्धुराः सितपीतारुणश्यामाश्चित्र वर्णाश्च भीषणाः । शैलेभसौधवृक्षादिनानारूपसमन्विताः ते शताब्दमितं कालं महावृष्टिं वितन्वते । तेनाऽम्भसाशमंयाति सूर्योद्भूतोमहानलः भूयश्च शतवर्षाणि वर्षन्त्युग्रं महाघनाः । तदम्भसा समुद्रेला विकृतिं यान्तिवार्द्धयः

कल्पान्ताम्बुदनिर्मुक्तं लोकान्व्याप्नोति तज्जलम् ।
भूर्भुवःस्वर्महर्लोकानावृणोति तमो महत् ।
तदा निमग्ना सलिले मही पातालमूलगा ॥ ५० ॥

अनष्टाकथमप्याऽऽस्तेब्रह्मशक्त्यवलम्बिता । अथनिःश्वाससम्भूतोमारुतोब्रह्मणोऽर्जुन उत्सारयतितान्सर्वान्कल्पान्तोत्थान्महाघनान् । एवंप्रवृद्धःपवनःशतसम्वत्सरात्मकम् कालं निरन्तरं वाति दुर्निवाररयोत्थितः । तमुग्रमनिलंहित्वा हरेर्नाभिसरोरुहे ॥५३॥ योगनिद्रामवाप्नोति तस्मिन्पाथसिपद्मभूः । योगानद्रानुषक्तस्य यातितस्यजगद्विभोः तावती शर्वरी पार्थ! दिनंयावत्प्रमाणकम् । निशायांसमतीतायामुत्थितोवेगवान्पुनः सृजत्यखिलजन्तून्वै पूर्ववच्छासनाद्धरेः । कल्पेकल्पे समुचितै रूपैः पाति जगद्धरिः

अस्मिन्कल्पे श्वेतवर्णां प्राप्तवान्यज्ञपोत्रिताम् । वराहवपुषा देवो विहरन्नवनीतले ॥ स्वपूर्वनियतावासं प्रपेदे वेङ्कटाचलम् । स्वामिपुष्करिणीतीरेचरंश्चिरमधोक्षजः ॥५८

भक्त्या परमया युक्तमपश्यज्जलजासनम् ।
सम्पूज्य प्रार्थयामास ब्रह्मा तं भूतभावनम् ॥ ५९ ॥
पुरातनीं निजां स्वामिन्भज दिव्यां तनूमिति ।
गृहीत्वाऽनुनयं तस्य त्यक्त्वा तां सूकराकृतिम् ॥ ६० ॥
अनन्यभजनीयां स्वामप्राप विश्वात्मिकां तनुम् ।
तथा स्थितं गिरौ तत्र कृत्वाऽप्युत्साहमूर्जितम् ॥ ६१ ॥
द्रष्टुं न शेकुः सर्वेऽपि कालेन बहुनाऽपि च ॥ ६२ ॥

अर्जुन उवाच

दर्शनस्मरणादीनां हरिरित्थमगोचरः । कथं प्रत्यक्षतां प्राप मानुषाणां महामुने ॥६३ भाग्यभूतोऽथजगतांयः को वाऽऽराध्यतंविभुम् । इहप्रकाशयामासकथामेतांनिवेदय

हरिकथाश्रवणं दुरितापहं कथयतां सकलागमविद्वान् ।
सुकृतिनां ननु सम्प्रति धुर्यता मुनिवरेण्य! ममाऽद्य समागता ॥ ६५ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीति साहस्र्यां संहितायां द्वितीयेवैष्णवखण्डे श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये सुवर्णमुखरीमाहात्म्यप्रशंसायां वराहावतारकीर्तनं नाम षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

सप्तत्रिंशोऽध्यायः

शङ्खाभिधाननृपवृत्तान्तवर्णनम्

भरद्वाज उवाच

शृणु पार्थ! प्रवक्ष्यामि कथामाश्चर्यकारिणीम् ।
यथाऽसौ भगवानस्मिञ्छैले प्राप प्रकाशताम् ॥ १ ॥

श्रुताभिधानो नृपतिरस्ति हैहयवंशजः । यः प्रजाः स्वा इवचिरं शशासधरणीं शुभाम्
तस्य पुत्रो गुणनिधिः शङ्खो नाम महीपतिः । पालयामास वसुधांसर्वशास्त्रविशारदः
तस्य विष्णौ जगन्नाथेपुण्डरीकायतेक्षणे । बभूव निश्चलाभक्तिःपरित्यक्ताऽन्यसंश्रया
देवदेवं जगन्नाथमनन्तं पुरुषोत्तमम् । प्रगाढनिश्चयो नित्यं ध्यायन्नद्भुतवैभवम् ॥ ५ ॥
चक्रे व्रतानि दानानि पुण्यानि विविधानि च । वेदवेद्यस्यनियतंप्रीत्यर्थम्मधुविद्विषः
तमुद्दिश्यैव विदधेवाजिमेधादिकान्क्रतून् । यथोक्तदक्षिणायोगात्प्रीणिताऽशेषभूसुरः
इष्टापूर्त्तात्मकं चक्रे कर्मजातमतन्द्रितः । विन्यस्तहृदयो नित्यं केशवे भक्तवत्सले ॥
स्मरत्यजस्रं गोविन्दं जपत्यच्युतमव्ययम् । पूजयत्यब्जनयनंसङ्कीर्तयति शार्ङ्गिणम्

शृणोति सततं राजा संसारार्णवतारिणीः ।
पौराणिकैः समाख्याताः पवित्रा वैष्णवीः कथाः ॥ १० ॥

ब्राह्मणानर्चतिस्माऽयंहरिप्रीत्यर्थमेवच । इत्थंसर्वात्मनायुक्तोऽप्यश्रान्तःपृथिवीपतिः
नाऽपश्यच्छाश्वतैश्वर्यं स्वतन्त्रं पुरुषोत्तमम् । अप्राप्य दर्शनं विष्णोःसर्वयज्ञमयात्मनः
सशोकाक्रान्तहृदयः परां चिन्तामुपागमत् ॥ १३ ॥

शङ्ख उवाच

परः सहस्रैर्जननैरतीतैर्दुष्कृतं बहु । कृतम्मया यदप्राप्तं हृषीकेशस्य दर्शनम् ॥ १४ ॥
उपार्जितानां तपसामनेकैः पूर्वजन्मभिः । अखण्डं हि फलं विष्णोर्दर्शनं मधुघातिनः
कथं नु यायाद्भगवान्विषयं मम नेत्रयोः । कदावा लभ्यते श्रेयस्तद्वाक्याकर्णनात्मकम्

हा धिङ्मां विहितागस्कं क्रियासाफल्यवर्जितम् ।
नारायणकृपादूरं संसारक्लेशगोचरम् ॥ १७ ॥

भरद्वाज उवाच

इति चिन्ताकुलेतस्मिन्राज्ञि जीवितनिःस्पृहे । अदृश्यमूर्तिः सर्वेषांशृण्वतामाहकेशवः

श्रीभगवानुवाच

मा शोकस्य वशं यायाः शृणु वक्ष्यामि ते हितम् ।
मदेकशरणं साधुं त्वां त्यक्ष्यामि कथं नृप! ॥ १६ ॥

अयं वेङ्कटनामाद्रिस्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः । वैकुण्ठादपि मे राजन्नावासोऽतिप्रियावहः
तं गत्वा भूधरवरं तव भक्त्यातपस्यतः । गतेसहस्रेवर्षाणांयास्याम्यालोकनीयताम्
भवानिवोद्यतोऽगस्त्यो मम दर्शनमञ्जसा । क वा संदृश्यते विष्णुरेवमाह चतुर्मुखम्
वृषभाद्रौ हरिर्द्रष्टुं लभ्यते नियतात्मभिः । गच्छ तत्रेति मुनये कथयामास पद्मभूः ॥
अम्भोजसम्भवेनेत्थमादिष्टः कुम्भसम्भवः । अञ्जनाद्रौ महावासे तपस्तप्तुं समेष्यति

तस्मिन्महीधरे पुण्ये कृतवासो भवानपि ।
आराध्य मां तपोनिष्ठो मम दर्शनमाप्स्यसि ॥ २५ ॥

भरद्वाज उवाच

इत्याऽऽज्ञप्तोभगवताशङ्खोदानववैरिणा । जगामप्रीतिमतुलांधन्योऽस्मीतिस्वचेतसि
विन्यस्य तनयं वज्रं प्रजापालनकर्मणि । गोविन्ददर्शनापेक्षीनारायणगिरिं ययौ ॥
तस्यशृङ्गेसमुत्तुङ्गेस्वामिपुष्कारिणींशुभाम् । दिव्यैःपयोभिरापूर्णामपश्यदमृतोपमैः
अनेकसिद्धगन्धर्वदेवर्षिगणसेविताम् । भवतापप्रशमनीं सर्वतीर्थसमाश्रयाम् ॥ २६॥
जलकाकबकक्रौञ्चहंसकारण्डवाकुलाम् । कुमुदोत्पलराजीवसौगन्धिकमनोहराम् ॥
तां दृष्ट्वा पद्मिनींदिव्यांतत्तीरेविहितोटजः । तोषितःस्नानपानाद्यैर्निर्विकल्पमनोगतिः
सर्वकर्माणि विन्यस्य जगदीशे जनार्दने ॥ ३२ ॥

जपध्यानपरो नित्यं तपस्तेपे सुदारुणम् । तस्मिन्नेवमुनिः काले शासनात्परमेष्ठिनः
अगस्त्योऽप्याससादाद्यं शैलम्मुनिशतावृतः । प्रतीचीं दिशमारभ्यकृतयत्नःप्रदक्षिणे

पश्यंस्तीर्थानिपुण्यानि बभ्रामसुचिरं गिरौ । तत्र तत्रददर्शाऽसौहरिदर्शनलालसान्
विरिञ्चिगुहशक्रेशविष्वक्सेनादिकान्क्रमात् । सनकाद्यांश्चयोगीन्द्रान्नारदप्रमुखानृषीन्
सिद्धगन्धर्वदैतेययक्षराक्षसपन्नगान् । तैस्तैः सम्मान्यमानोऽसौ प्रश्रयप्रियभाषणैः ॥
पश्यन्नाश्चर्यभूतानि सर्वाणिविचचार ह । स्नात्वातीर्थेषुसर्वेषुस्कन्दधारादिकेषुच
तत्रतत्रार्चयामासगोविन्दं जगताम्पतिम् । एवंभ्रान्त्वागतेऽब्दानांसहस्रेमुनिसत्तमः
नाऽपश्यत्पुण्डरीकाक्षं चिन्ताशोकपरोऽभवत् ॥ ४० ॥
तस्मिन्काले समाजग्मुर्धिषणोशनसौ पुनः । राजोपरिचरोनाम वसुश्च तमृषीश्वरम्
अस्माकं सफलं जातं जीवितं मुनिसत्तम !। दृष्टो भवान्यदस्माभिर्नारायणइवापरः
ब्रह्मणा लोकनाथेन यदादिष्टा वयं मुने । अच्युतालोकनपरास्तदिदंकथ्यते तव ॥४३
अस्ति दक्षिणदिग्भागे वेङ्कटोनाम भूधरः । श्वेतद्वीपादपि हरेरावासोऽयमभीप्सितः
तस्मिन्गिरावगस्त्यस्य शङ्खस्य च महीपतेः ।
दर्शयिष्यति गोविन्दो निजरूपं जगद्गुरुः ॥ ४५ ॥
तदानीं सर्वदेवानामृषीणां यक्षरक्षसाम् । अस्माकं देवदेवस्य दर्शनं सम्भविष्यति
अचिरेणैवतद्भाविततःसन्त्यक्तकल्मषाः । अन्वेष्टुंगच्छताऽगस्त्यंतस्मिन्नारायणाचले
इत्याऽऽज्ञप्ता वयं धात्रा समागम्याऽत्रभाग्यतः । दृष्टवन्तोमहाभागंभवन्तंभूरितेजसम्
भवतासहितागत्वास्वामिपुष्करिणीतटे । तमप्यालोकयिष्यामःशङ्खं भागवतोत्तमम्

भरद्वाज उवाच

गीष्पतिप्रमुखैरित्थमादिष्टःकुम्भसम्भवः । शोकजालम्परित्यज्यययौतैःसहितोद्रुतम्
स ददर्श महावृक्षान्फलपुष्पभरानतान् । प्ररूढशाखानिकरच्छायाच्छादितदिक्तटान्
सिंहदन्तावलव्याघ्रवराहमहिषादिकान् । मृगानालोकयामास पन्थानंचाऽन्तरान्तरा
तैस्तदानीं ददृशिरेसानवोऽप्यम्बुभृद्भृतः । सुवर्णरौप्यताम्रादिशोभितास्तत्र तत्रतु
उच्चलच्छीकरासारनिर्वाहितदिवौकसः ।
वेगोद्धूतशिला दृष्टा शतशो गिरिनिर्झराः ॥ ५४ ॥
तेषामापादयामास प्रमोदं मन्दमारुतः । कमलामोदसङ्ग्राही विचरन्गिरिसानुषु ॥

शुकानां कोकिलानाञ्च तदा शुश्रुविरे गिरः ॥ ५६ ॥
तत्र तत्र समासीनान्विस्तीर्णासु दृषत्सु ते ।
सिद्धानपश्यन्कृष्णस्य गायतो गुणवैभवम् ॥ ५७ ॥
अगस्त्यप्रमुखाःसर्वेपरिक्रम्यमुनीश्वराः । स्वामिपुष्करिणींदिव्यांददृशुर्विमलोदकाम्
तत्तीरे विहितावासमपश्यच्छङ्खभूपतिम् ।
वाङ्मनःकायजं कर्म सन्निवेश्य स्थितं हरौ ॥ ५९ ॥
स तानालोक्य सहसा मुनीन्द्रान् संशितव्रतान् ।
यथोक्तमकरोत्पूजां प्रणामस्तुतिपूर्विकाम् ॥ ६० ॥
आसीनास्तत्र ते सर्वे सम्भाव्याऽन्योन्यमुत्सुकाः ।
गोविन्दकीर्तनपराः कृतार्थत्वं प्रपेदिरे ॥ ६१ ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे
श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये सुवर्णमुखरीमाहात्म्यप्रशंसायां श्रीवेङ्कटाचलम्प्रति
शङ्खागस्त्याद्यागमनवर्णनं नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

अष्टत्रिंशोऽध्यायः

अगस्त्यशङ्खादितपस्तुष्टस्यभगवतआविर्भाववर्णनम्

भरद्वाज उवाच

तेषां हरौ जगन्नाथे समावेशितचेतसाम् । दिनत्रयं गतं तत्र पूजास्तोत्रपरात्मनाम्
तृतीये दिवसे प्राप्ते ते सर्वे निद्रिता निशि । अन्तेचतुर्थयामस्य ददृशुः स्वप्नमुत्तमम्
शङ्खचक्रगदापाणिं प्रसन्नं पुरुषोत्तमम् । वरदानाय सम्प्राप्तमपश्यन्स्मेरलोचनम् ॥३॥
उत्थायमुदितात्मानोगृहान्निर्गत्यपावने । स्वामिपुष्करिणीतोयेसस्नुर्विधिवदादरात्
विधाय विधिवत्कर्म सर्वेदिनमुखोचितम् । गृहान्प्रत्याययुर्देवमाराधयितुमच्युतम्

सद्यः श्रेयस्करं मार्गे निमित्तं पक्षिसूचितम् । दृष्ट्वा प्रसाददेवस्य करस्थं मेनिरे तदा
ततस्त्रिलोककर्तारं पूजयित्वा जनार्दनम् । तुष्टुवुर्विविधैः स्तोत्रैः पवित्रैर्वेदवर्णितैः ॥
स्तोत्रावसाने कौन्तेय मुनीन्द्रःकुम्भसम्भवः । जजापशङ्खसहितो मन्त्रमष्टाक्षरं हरेः
इत्थं तेषां जगत्स्वामिन्यच्युतेऽर्पितचेतसाम् । अग्रभागेप्रादुरभूदेकं तेजो महाद्भुतम्

अनेककोटिसङ्ख्यानामादित्येन्दुहविर्भुजाम् ।
एकीभूयाऽम्बरतले ज्योतिर्जालमिव स्थितम् ॥ १० ॥

तत्तेजो वीक्ष्य ते सर्वेऽमितान्ताश्चर्यगोचराः । दध्युर्नारायणं दिव्यं परमानन्दविग्रहम्
वाङ्मानसपथातीतं विश्रुतैश्वर्यभासुरम् । सहस्रनेत्रं साहस्रबाहुपादैः समन्वितम्
तप्तकार्तस्वरनिभस्फुरत्कान्तिमनोहरम् । दंष्ट्राकरालं दुर्दर्शं वमन्तं दहनच्छटाः ॥
कौस्तुभेन विराजन्तं दधानमुरसिश्रियम् । अविचिन्त्यमनाद्यन्तमत्यन्तभयदायकम्
प्रकाशयन्तं ब्रह्माण्डं सर्वमात्मनि सर्वगम् । अगस्त्यशङ्खप्रमुखास्ते सर्वे हृष्टचेतसः
तमालोक्य जगन्नाथं भूयोभूयो ववन्दिरे । भ्रमन्ति लोकरक्षार्थमायुधानि तदा हरेः॥
निजतेजोबलोपेतान्याजग्मुस्तं निषेवितुम् । चक्रमर्कप्रभं दिव्या गदाखड्गश्च नन्दकः
पुण्डरीकं चोग्ररवः पाञ्चजन्यः शशिप्रभः । तदा ब्रह्माण्डमखिलं पूरयामास निर्भरः
पाञ्चजन्यस्य निनदः सर्वासुरभयङ्करः । पाञ्चजन्यध्वनिं श्रुत्वानितान्ताश्चर्यभीषणम्
आययुर्देवताः सर्वाः स्वंस्वंवाहनमास्थिताः । ब्रह्मारुद्रःशतमखःसनकाद्याश्चयोगिनः
वसिष्ठमुख्या मुनयोगन्धर्वाश्चकिन्नराः । विष्वक्सेनोगरुत्मांश्च विष्णुभृत्याजयादयः

सरूपाश्चैव ये नित्याः श्वेतद्वीपनिवासिनः ।
सुमनोद्रुमसम्भूता सुमनोवृष्टिरद्भुता ॥ २२ ॥

पपात मेदुरामोदमोदिताशेषमानसा । ननृतुर्दिव्यसुदृशो जगुः किन्नरपुङ्गवाः ॥ २३॥
तुष्टुवुर्हर्षतरलाः सुरगन्धर्वचारणाः । दृष्ट्वा ते पुण्डरीकाक्षं प्रसन्नं भक्तवत्सलम् ॥ २४

प्रणम्य तोषयामासुः साष्टाङ्गं विविधैः स्तवैः ॥ २५ ॥

ब्रह्मादय ऊचुः

जय विष्णो कृपासिन्धो जय! तामरसेक्षण! । जय लोकैकवरद जय भक्तार्तिभञ्जन ॥

अनन्तमक्षरं शान्तमवाङ्मनसगोचरम् ।
को वा भवन्तं जानाति चिदानन्दमयात्मकम् ॥ २७ ॥

अणोरणुतरं स्थूलात्स्थूलं सर्वान्तरस्थितम् । त्वमामनन्ति पुरुषंप्रकृतेः परमच्युतम्
वेदान्तसाररूपं त्वां सर्वान्तर्बाह्यवर्तिनम् । को हि वर्णयितुं शक्तो मायायत्तेषु देहिषु
भवदीयमिदं रूपं दृष्ट्वाऽतिभयदायकम् । भयोद्विग्ना वयं सर्वे शान्तं रूपं भजस्व ह ॥

भरद्वाज उवाच

इति स्तुतो विरिञ्चाद्यैः प्रसन्नो गरुडध्वजः । मेघघोषप्रतिमया वाचा सादरमब्रवीत्

श्रीभगवानुवाच

भयावहामिमांमूर्तिमुत्सृज्याऽहंप्रियावहम् । शान्तंरूपंभजिष्यामिमांपश्यतनिराकुलाः
इत्युक्त्वाऽन्तर्हितो भूत्वा तस्मिन्नेव क्षणान्तरे । विमानेरत्नखचिते बभूव सुखदर्शनः
चन्द्रबिम्बाननः शान्तो नीलोत्पलदलद्युतिः । सुवर्णवर्णवसनो रत्नभूषणभूषितः ॥
शङ्खचक्रगदापद्मलसत्करचतुष्टयः । तमालोक्य रमाकान्तं भूयो भूयो ववन्दिरे ॥३५॥
सन्तोषयित्वा ब्रह्मादीनभीष्टप्रतिपादनैः । अवोचद्विनयानम्रमगस्त्यं मुनिपुङ्गवम् ॥

श्रीभगवानुवाच

त्वं मुनीन्द्र! व्रतैर्घोरैश्चीर्णैर्माम्प्रति सम्प्रति ।
परिक्लिष्टोऽसि दास्यामि वरांस्तेऽभीप्सितान्वद ॥ ३७ ॥

भरद्वाज उवाच

निशम्यवाक्यंश्रीभर्तुःप्रणम्यचपुनःपुनः । सरोमाञ्चितसर्वाङ्गःकुम्भजन्मावचोऽब्रवीत्

अगस्त्य उवाच

यद्धुतं यत्तपस्तप्तं यदधीतं श्रुतं मया । तत्सर्वं सफलं जातमाहूतोऽस्मि यतस्त्वया

एषोऽहमेव धर्मात्मा त्रिषु लोकेष्वपि प्रभो ! ।
त्वां विचिन्वन्तमधुनामामन्विष्यागतोऽसि यत् ॥ ४० ॥

त्वत्प्रसादात्पुरैवाऽहंप्राप्ताखिलमनोरथः । नपश्यामिविचिन्त्यापिप्राप्यंसम्प्रतिमाधव
तथापिचापलादेतत्तवविज्ञाप्यते प्रभो !। त्वत्पादाम्बुजयोर्भक्तिरेवं कुरुनिरन्तरम्

अवधारय चैतत्त्वं सुरप्रार्थनया मया । नदासुवर्णमुखरीस्नाताघौघविनाशिनी ॥ ४३

सा भवच्छैलकटकसमासन्ना समागता । तां कृतार्थय लोकेश ! त्वदनुग्रहवृत्तिभिः

सुवर्णमुखरीतोये स्नात्वा ये वेङ्कटे स्थितम् ।
पश्यन्ति भुक्तिमुक्तयोस्तुभूयासुर्भाजनानि ते ॥ ४५ ॥

अल्पायुषो नरा मूढाज्ञानयोगपरिच्युताः । न शक्नुवन्तित्वांद्रष्टुं व्रताध्ययनकर्मभिः

सदाऽस्मिन्नास्थितः शैलेसर्वेषांचजगद्गुरो । प्रसादसुमुखोदेवकांक्षितार्थप्रदोभव

श्रीभगवानुवाच

यत्प्रार्थितं त्वया विप्र! तत्तथैव भविष्यति । नूनमप्रतिमालाकेमयिभक्तिःकृतवात्वया

जाह्नवीवनदी सेयंसुवर्णमुखरीमुने । स्यादाशास्यासुराणांच वाञ्छितश्रीविधायिनी

स्वामिपुष्करिणीचेयंनदीमूर्त्यासमन्विता ।
सङ्क्रमिष्यति तां दिव्यां नदीं तीर्थौघसंश्रयाम् ॥ ५० ॥

वैकुण्ठनाम्नि शैलेऽस्मिन्नद्यप्रभृति सर्वदा । कृतावासो भविष्यामि मुने प्रार्थनयातव

सुवर्णमुखरीस्नानक्षालिताघौघकर्दमाः । अस्मिन्वैकुण्ठशैलेमां ये पश्यन्तिसमाहिताः

भुवि पुत्रादिसम्पन्नाः सर्वैश्वर्यसमन्विताः । मृतास्त्रिविष्टपे भोगानाकल्पमनुभूय च

पुनरावृत्तिरहितंकेवलानन्दभासुरम् । मत्पदं समवाप्स्यन्तिनाऽत्र कार्या विचारणा ॥

मां द्रष्टुमागतान्सर्वान्प्रतीक्ष्यामीप्सितैः शुभैः ।
योजयिष्यामि सततं त्वद्वचो गौरवान्मुने !॥ ५५ ॥
पुत्रार्थिनांबहून्पुत्रान्धनानिचधनार्थिनाम् ।
तथैवाऽऽरोग्यकामानां रोगशान्ति गरीयसीम् ॥ ५६ ॥

तीव्रापत्परिभूतानांतथैवापन्निवारणम् ।दास्याम्यभीप्सितान्भोगान्दुर्लभानपिसर्वदा

ये यान्कामानपेक्ष्येह प्रेक्षन्तेमांसमागताः । अवाप्नुवन्तितेसर्वेतांस्तान्कामान्नसंशयः

स्थितावायत्रकुत्राऽपिमांस्मरन्तिनरोत्तमाः।तेसर्वेवाञ्छितांसिद्धिंलभन्तेमत्प्रसादतः

भरद्वाज उवाच

इत्युक्त्वा तंमुनिंदेवः शङ्खमालोक्यभूपतिम् । शृण्वतांब्रह्ममुख्यानामिदंवचनमब्रवीत्

श्रीभगवानुवाच

प्रीतोऽस्मि शङ्ख ! भक्त्याते वृणीष्वाऽभीप्सितं वरम्।
ददामि वरदोऽहं ते कृशिष्ठस्य तपस्यतः ॥ ६१ ॥

शङ्ख उवाच

न याचेऽन्यन्महाबाहो! त्वत्पादाम्बुजसेवनात् ।
याम्प्राप्नुवन्ति त्वद्भक्तास्तां याचे गतिमुत्तमाम् ॥ ६२ ॥

श्रीभगवानुवाच

यत्प्रार्थितं त्वया शङ्ख! तत्तथैव भविष्यति । मत्सेवायोगभव्यानामलभ्यंकिमुविद्यते

आकल्पमिन्द्रलोकस्थो ह्यप्सरोगणसेवितः ।
भुक्त्वा बहुविधान्भोगांस्ततो मल्लोकमेष्यसि ॥ ६४ ॥

एवं ददौ वरानिष्टाञ्छङ्खाय पृथिवीपते !। नारायणो जगद्योनिर्भजतां कल्पभूरुहः ॥

ततो ब्रह्मादिकान्सर्वान्विसृज्य कमलेक्षणः । संस्तूयमानस्तैर्भक्त्यातत्रैवाऽन्तर्दधेप्रभुः

भरद्वाज उवाच

वेङ्कटाद्रेःप्रभावोऽयमाख्यातोभवतेऽर्जुन !। नराःपापैः प्रमुच्यन्तेश्रुत्वेमांपावनींकथाम्

वाराहंरूपमुत्सृज्यब्रह्मणाऽभ्यर्थितोहरिः । मुमोदाऽत्राऽद्भुताकारोमायया मोहयञ्जगत्

पश्चादगस्त्यशङ्खाभ्यां प्रार्थितः सुखदर्शनम् । ददौनितान्तसुभगंशान्तंभोगात्मकंवपुः

नारायणंवेङ्कटाद्रिस्वामिपुष्करिणींतथा । इमामाख्यांचसंस्मृत्यमुच्यन्तेपातकैर्जनाः

वेङ्कटाद्रिसमं स्थानं ब्रह्माण्डेनास्तिकिञ्चन । वेङ्कटेशसमोदेवो न भूतो न भविष्यति

वेङ्कटाद्रिसमं स्थानं न भूतं न भविष्यति । स्वामितीर्थसरस्तुल्यंनकुत्रापिचविद्यते

प्रातरुत्थाय ये नित्यंवेङ्कटेशं स्मरन्ति वै । तेषांकरस्थामोक्षश्रीर्नात्रकार्याविचारणा

स्वामिपुष्करिणीतीर्थे स्नात्वा सर्वात्मकं हरिम् ।
ये वा पश्यन्ति नियता वराहाचलवासिनम् ॥ ७४ ॥

तेऽश्वमेधसहस्रस्य वाजपेयशतस्य च । प्राप्नुवन्ति फलं पूर्णं नाऽत्रकार्या विचारणा

वेङ्कटाचलमाहात्म्यं येशृण्वन्ति नरोत्तमाः । तेषाम्मुक्तिश्चभुक्तिश्च इह लोके परत्र च

वेङ्कटाचलमाहात्म्यं संक्षिप्य कथितं तव । अतः परं महानद्याः प्रभावःकथ्यतेऽर्जुन

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये सुवर्णमुखरीमाहात्म्यप्रशंसायामगस्त्यशङ्खादितपस्तुष्ट-श्रीवेङ्कटेशाविर्भावादिमाहात्म्यवर्णनंनामाऽष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

ऊनचत्वारिंशोऽध्यायः

पुत्रार्थमञ्जनाकृततपःप्रकारवर्णनम्

श्रीसूत उवाच

पुत्रहीनाऽञ्जना पूर्वं दुःखितातपसि स्थिता । तांदृष्ट्वामुनिशार्दूलोमतङ्गोविष्णुतत्परः
अञ्जनाख्यामुवाचेदमत्युग्रे तपसि स्थिताम् ॥ २ ॥

मतङ्ग उवाच

समुत्तिष्ठाऽञ्जने देवि! किमर्थं तपसि स्थिता । वद देवि! महाभागेकार्यं तव वरानने

अञ्जनोवाच

मतङ्ग मुनिशार्दूल ! वचनं मे शृणुष्व ह ।
पिता मे केसरी नाम राक्षसः शिवतत्परः ॥ ४ ॥

शैवं घोरं तपश्चक्रे पुत्रार्थं तु सुदुष्करम् । पार्वतीसहितः शम्भुर्वृषभोपरि संस्थितः
प्रादुरासीत्तदा देवो ददौ तस्मै वरं शुभम् ॥ ६ ॥

शम्भुरुवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामिविधिना निर्मितं तव । अस्मिञ्जन्मन्यपुत्रत्वंतथाप्यन्यद्ददामिते
विश्रुता सर्वलोकेषु पुत्री तव भविष्यति ।
तस्याः पुत्रो महाबुद्धिस्तव प्रीतिं करिष्यति ॥ ८ ॥

इति तस्मै वरं दत्त्वा तत्रैवाऽन्तर्दधे हरः । मां लब्ध्वामत्पिताविप्रःकृतकृत्योबभूवह

ततःकालान्तरे विप्रः केसर्याख्यो महाकपिः । ययाचेमांददस्वेतिपितरंमेततःपिता
तस्मै मां दत्तवांश्चैव पारिबर्हं ददौ च सः । गवां लक्षसहस्राणि गजलक्षं महामनाः
वाजिनामर्बुदं चैव रथानामर्बुदं तथा । वस्त्ररत्नान्यनेकानि दासदासीसहस्रकम् ॥१२
अन्तः पुरचरीर्नारीर्नृत्यगीतविशारदाः । ददौ वासःसहस्रं च मया साकं महामते ॥
पत्या मे रममाणायाभूयान्कालोगतो मुने !। अपुत्रादुःखिताविप्रव्रतानिविविधानिच
कृतानिच मयातत्रकिष्किन्धायांमहापुरि । माघेमासिचविप्रेन्द्र! वैशाखेकार्त्तिकेतथा
स्नानदानव्रतादीनि चातुर्मास्यव्रतं तथा । नमस्कारस्तथा विप्र प्रदक्षिणमनुत्तमम् ॥
शालग्रामान्नदानानि दीपदानं तथैव च । गोदानं तिलदानं च वस्त्रदानं महामुने ॥१७
भूदानंवारिदानंचदत्त्वापुष्पादिकंमुने !। यानियानिचमुख्यानिवैष्णवानि व्रतानि च ।
मया कृतानि सर्वाणि सत्पुत्रफलकाङ्क्षया ॥ १८ ॥
श्रवणादिषु यत्प्रोक्तं व्रतं विप्रैर्महात्मभिः । मया कृतश्च विप्रेन्द्र वैशाखेकार्तिके तथा
यानियानिचमुख्यानिफलानिविविधानिच । मयादत्तानिसर्वाणिसत्पुत्रफलकाङ्क्षया
मया कृतान्यसंख्यानिव्रतानि विविधानि च ।
पुत्रं तथाप्यलब्ध्वाऽहं दुःखिता तपसि स्थिता ॥ २१ ॥
भविष्यति कथं विप्र! पुत्रस्त्रैलोक्यविश्रुतः । याचेऽहं तु मुनिश्रेष्ठ प्रणताचतवाऽग्रतः
वद त्वं मुनिशार्दूल ! दीनाऽहं तपसि स्थिता ॥ २३ ॥

श्रीसूत उवाच

एवं वदन्तीं तां प्राह मतङ्गो मुनिसत्तमः । शृणु मद्वचनं देवि! पुत्रपौत्रप्रदायकम् ॥
इतो दक्षिणदिग्भागे दशयोजनदूरतः । घनाचल इति ख्यातो नृसिंहस्य निवासभूः
तस्योपरि महाभागे ब्रह्मतीर्थं मनोहरम् । तस्याऽपि पूर्वदिग्भागे दशयोजनमात्रतः॥
सुवर्णमुखरी नाम नदीनां प्रवरा नदी । तस्या एवोत्तरे भागे वृषभाचलनामतः ॥२७

एतेन—अञ्जनायाः पिता केसरीनाम राक्षस, अञ्जनायाः पतिः केसरीनामवानरश्च इति केसरीत्यभिधाश्वशुरजामात्रोः राक्षसावनरयोः समानैवाऽऽसीत् ।

तस्याऽग्रेसरसिनाम्नास्वामिपुष्करिणीशुभा । गत्वादृष्ट्वाशुभंतोयंमनःशुद्धिंगमिष्यसि
तत्र स्नात्वा विधानेन वराहं तम्प्रणम्य च । वेङ्कटेशं नमस्कृत्य ततो गच्छ वरानने!
उत्तरेस्वामितीर्थस्य सिंहशार्दूलसंयुते । चूतपुन्नागपनसैर्बकुलामलकैः शुभैः ॥ ३०
चन्दनागुरुनिम्बैश्च तालहिन्तालकिंशुकैः । कपित्थाश्वत्थबिल्वैश्चइङ्गुदैश्च वरानने
एतादृशैर्महापुण्यैर्वृक्षैश्च विविधै शुभैः । वियद्गङ्गेति विख्यातं तीर्थमेकं विराजते

तस्मिंस्तीर्थेऽञ्जने देवि ! सङ्कल्पविधिपूर्वकम् ।
स्नात्वा पीत्वा शुभं तीर्थं तीर्थस्याऽभिमुखी स्थिता ॥ ३३ ॥

वायुमुद्दिश्य हे! देवि! तपः कुरु वरानने !। देवैश्च राक्षसैर्विप्रैर्मनुजैर्मुनिसत्तमैः ॥
भृङ्गैः पक्षिभिरस्त्रैश्च शस्त्रैश्च विविधैः शुभैः । अवध्यो भवितापुत्रस्तपसातेनसंशयः

श्रीसूत उवाच

इति प्रोक्ताऽञ्जनादेवी तम्प्रणम्य पुनः पुनः । भर्त्रा साकंययावाशुवेङ्कटाचलसञ्ज्ञकम्

कापिलं तीर्थमासाद्य स्नात्वा निर्मलमानसा ।
वेङ्कटाद्रिं समारुह्य स्वामिपुष्करिणीं ययौ ॥ ३७ ॥

स्नात्वा वराहमानम्य वेङ्कटेशकृतानतिः । मतङ्गस्य ऋषेर्वाक्यं स्मरन्ती च मुहुर्मुहुः

वियद्गङ्गां ययावाशु चाऽञ्जना मञ्जुभाषिणी ।
स्नात्वा पीत्वा शुभं तोयं तीरे तस्यतदुन्मुखी ॥ ३९ ॥

प्राणवायुं समुद्दिश्य तपश्चक्रे यतव्रता । फलाहारा जलाहारा निराहारा ततः परम् ॥
सहस्राब्दं तपश्चक्रे न्यस्तनासाग्रदृष्टिका । वयस्या विपुला नाम शुश्रूषामकरोच्छुभा
वर्षाणांचसहस्रान्ते वायुर्देवो महामतिः । प्रादुरासीत्तदा तां वै भाषमाणो महामतिः
मेषसङ्क्रमणं भानौ सम्प्राप्ते मुनिसत्तमाः । पूर्णिमाख्यैतिथौ पुण्येचित्रानक्षत्रसंयुते
तवेप्सितमहं दास्ये वरं वरय सुव्रते !। इति तद्वचनं श्रुत्वा ततः प्राहाऽञ्जना सती ॥
पुत्रं देहि महाभाग! वायो देव महामते । तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा मातरिश्वाऽब्रवीत्ततः
पुत्रस्तेऽहंभविष्यामिख्यातिंदास्येशुभानने । इतितस्यैवरंदत्त्वातत्रैवाऽऽस्तेमहाबलः

तदा ब्रह्मादयो देवा इन्द्राद्या लोकपालकाः ।

वसिष्ठाद्या महात्मानः सनकाद्याश्च योगिनः ॥ ४७ ॥
व्यासादयश्च विप्रेन्द्रा लक्ष्म्या साकं जगत्पतिः ।
मुनिपत्न्यो देवपत्न्य ऋषिपत्न्यस्तथैव च ॥ ४८ ॥

स्वंस्वंवाहनमारुह्यदारभृत्यसुतादिभिः । आगतास्तेमहामानोद्रष्टुंतांतपसिस्थिताम्

आश्चर्यमाश्चर्यमिति ब्रुवाणा ब्रह्मादयो देवगणाश्च सर्वे ।
आलोकयन्तो दिवि दूरतस्ते स्थितास्तदा ब्रह्ममहेशमुख्याः ॥ ५० ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्ये अञ्जनातपःकरणप्रकारादिवर्णनं नामैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः

चत्वारिंशोऽध्यायः

व्यासप्रोक्ताकाशगङ्गास्नानकालनिर्णयवर्णनम्

श्रीसूत उवाच

अञ्जनाऽपि वरं लब्ध्वाभर्त्रा साकंमुमोद ह । ब्रह्मादीनागतान्दृष्ट्वाविस्मयाविष्टमानसा

पत्या साकं ततः स्वस्था चाऽञ्जना मञ्जुभाषिणी ।
ब्रह्मादिभिरनुज्ञातो व्यासो वेदविदाम्वरः ॥ २ ॥
अञ्जनां तामुवाचेदं मेघगम्भीरया गिरा ॥ ३ ॥

अञ्जने ! शृणुमद्वाक्यंसर्वलोकोपकारकम् । मतङ्गस्य ऋषेर्वाक्यं श्रुतवानिमऽचेतसा

यस्मात्तु वेङ्कटं गत्वा तपः कृत्वा सुदुष्करम् ।
प्रसूयते त्वया पुत्रः शूरस्त्रैलोक्यविक्रमः ॥ ५ ॥

इदं तीर्थोत्तमं तस्मात्प्रत्यक्षदिवसे तव । गङ्गाद्यानिच तीर्थानि समायान्ति जगत्त्रये

वेङ्कटाद्रिसमं तीर्थं ब्रह्माण्डे नास्ति किञ्चन ।
तत्राप्यत्यन्तपुण्या वै स्वामिपुष्करिणी शुभा ॥ ७ ॥

ततोऽधिकमिदं तीर्थं प्रत्यक्षंदिवसेतव । स्नानार्थं ये समायान्ति चित्राकृक्षसमन्वि

मेषं पूषणि सम्प्राप्ते पूर्णिमायां शुभे दिने ।

शृणु तेषां फलं देवि ! वक्ष्यामि तव सुव्रते !॥ ६ ॥

गङ्गादिसर्वतीर्थेषु द्वादशाब्दं वरानने !। यत्फलं विद्यते देवि ! तत्फलं भवति भुक्त

दानानि कुर्वतांपुंसां तेषाशृणुफलोन्नतिम् । स्थानेतूक्तं फलंदेविविद्धितेषां वरानने

अञ्जनोवाच

कार्याणि यानि दानानि वेङ्कटाद्रौ नगोत्तमे । तानिसर्वाणि विप्रेन्द्रवदवेदविदाम्वर!

व्यास उवाच

अन्नदानं वस्त्रदानं द्वयमेतत्प्रशस्यते । पितुः श्राद्धं विशेषेण वेङ्कटाद्रौ नगोत्तमे॥

सुवर्णं ये प्रयच्छन्ति प्रीतये मधुघातिनः ।

सर्वलोकं समासाद्य मोदन्ते मुनिसत्तमाः ॥ १४ ॥

शालग्रामशिलादानं ये कुर्वन्ति नगोत्तमे । अङ्गभङ्गमवाप्नोति स्वानुभूतिं च विन्दति

यो ददाति द्विजेन्द्रायगोदानं चकुटुम्बिने । रोमसङ्ख्याप्रमाणेनविष्णुलोकेविराजते

भूमिं ददाति यो देवि! ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ।

तस्य पुण्यफलं वक्तुं कः शक्तो दिवि वा भुवि ॥ १७ ॥

कन्यांददातियो देवि! श्रोत्रियायद्विजातये । विष्णुलोकंसमासाद्यमोदतेपितृभिःसह

प्रपां कुर्वन्ति ये देवि शीतलोदकसंयुताम् । तेषां पुण्यफलं वक्तुंशेषेणाऽपिनशक्यते

तिलं ददाति विप्राय श्रोत्रियायकुटुम्बिने । सर्वपापविनिर्मुक्तोविष्णुलोकंसगच्छति

धान्यदानं प्रशंसन्ति विप्रा वेदविदाम्वराः ।

बहुपुत्रा भविष्यन्ति धान्यदानं प्रकुर्वताम् ॥ २१ ॥

गन्धचम्पकपुष्पादींश्छत्रव्यजनचामरान् । ताम्बूलघनसारादीन्यो ददाति द्विजातये ॥

भुक्त्वा भोगं चिरं कालं स्वर्गलोकं ततो व्रजेत् ।

दिव्यवर्षसहस्रञ्च भुक्त्वा भोगाननेकशः ॥ २३ ॥

सार्वभौमस्ततो भूत्वा तत्र भुक्त्वाचिरंमहीम् । ततोविप्रत्वमासाद्यवेदवेदान्तपारगः

ततो मुक्तिं समायाति प्रसादाच्चक्रपाणिनः । इत्येतत्कथितं देवि वेङ्कटाचलवैभवम्

य एतच्छृणुयान्नित्यंयश्चापिपरिकीर्तयेत् । सर्वपापविनिर्मुक्तोविष्णुलोकंसगच्छति

इत्येतत्कथितंपूर्वं व्यासेनैव महात्मना । शृणुयाद्वा पठेद्वाऽपि कृतकृत्यो भविष्यति

तस्यैव वंशजाः सर्वे मुक्तिं यान्ति न संशयः ॥ २८ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्येऽञ्जनावरलब्ध्याकाशगङ्गास्नानकालनिर्णयादिवर्णनंनाम चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

समाप्तमिदं स्कान्दपुराणान्तर्गतं श्रीवेङ्कटाचलमाहात्म्यम् ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे द्वितीये वैष्णवखण्डे प्रथमोभूमिवाराहखण्डः समाप्तः ॥

——:०:——